

vigilia

Fél Edit

**ROGER SCHÜTZ ÉS
A TAIZÉI KÖZÖSSÉG**

Keresztes Szent János intelmei

**ALBERT GÖRRES
ÉS KONCZ LAJOS
AZ ASZKÉZISRŐL**

Gelléri Andor Endre
novellája és levelei

Czakó Gábor esszéje

HAZÁNK, EURÓPA
Cserhádi József és
Pierre Riché

Mészöly Miklós
műhelyvallomása

Csorba Győző, Hunyadi István
és R. M. Rilke versei

1986/3

TARJÁNYI ZOLTÁN: Bőjtmás havában	161
R. M. RILKE: A vacsora (vers, Farkasfalvy Dénes fordítása)	162
FÉL EDIT: Roger Schütz és a taizéi közösség	163
HUNYADI ISTVÁN: Akár a vadludak, Eltávozott fiú (versek)	170
KERESZTES SZENT JÁNOS intelmei (részletek, Takács Zsuzsa fordítása)	171
ALBERT GÖRRES: A pszichoterápia és az aszkézis (L. L. fordítása)	176
KONCZ LAJOS: Az aszkézis újraértékelése korunkban	183
FRÁTER TAMÁS: Vallási nyelv vallástalan társadalomban	187
VARGHA KÁLMÁN: Egy elfelejtett Gelléri-novella elé	192
GELLÉRI ANDOR ENDRE: Varázs (elbeszélés)	193
GELLÉRI ANDOR ENDRE levelei Keresztury Dezsőnek	195
RÓNAY LÁSZLÓ: Csorba Győző vezérszavai	197
CSORBA GYŐZŐ: Tapasztalatcsere, Még (versek)	199
GYÜRKI LÁSZLÓ: Újabb régészeti feltárások a Szentföldön	200

A Vigilia beszélgetése

P. Stiassny jeruzsálemi professzorral (Illés Róbert)	206
--	-----

Mai meditációk

CZAKÓ GÁBOR: A házasságtörő asszony kincsei és az értékek	211
---	-----

Hazánk, Európa

CSERHÁTI JÓZSEF: Janus Pannonius és Európa szívverése	217
PIERRE RICHÉ: Pillantás az európai kultúrára (Török József fordítása)	220

Hit és élet

Összkomfortos csigaház vagy kockázatvállaló intimitás?	225
--	-----

Élő világegyház

A rendkívüli színódus (Szabó Ferenc)	227
--	-----

Napló

Irodalom Mészöly Miklós műhelyvallomása	231
Mészöly Miklós: Merre a csillag jár (Károlyi Csaba)	233
Filozófia Lactantius: Az isteni gondviselésről (Sz. G.)	234
Hans-Georg Gadamer: Igazság és módszer (Fila Béla)	235
Teológia Az Egyházi Törvénykönyv (Személyi József)	237
Szabó Ferenc: Jézus Krisztus tegnap és ma (Orosz László)	238
Tudomány Hermann Imre: Az ember ősi ösztönei (B. Gáspár Judit)	239

A címlapon: Korondi Krisztus (Fotó: Móser Zoltán)

A hátlapon: Roger Schütz (Fotó: Bágya Ferenc)

Főszerkesztő: LUKÁCS LÁSZLÓ

Laptulajdonos: ACTIO CATHOLICA Felelős kiadó: MAGYAR FERENC

Szerkesztő: Szent István Társulat, felelős vezető dr. Ákos Géza igazgató

Készítő: Pannon Nyomda Veszprém, felelős vezető: Danóczy Balázs igazgató

Táskaszám: 86/60082 Index szám: 26 921 HU ISSN 0042-6024

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V. Kossuth Lajos u. 1. Telefon: **173-933, 177-246**. Postacím: 1364 Bp. Pf. 111. Előfizetés, egyházi terjesztés és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Utcan át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekk száma: OTP 37-343-VII. – Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1300 Bpest, Pf. 149. Ára 25,- USA dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigiliára vonatkozik. Előfizetési díj 1 évre 320,- Ft, 1/2 évre 160,- Ft, 1/4 évre 80,- Ft egyes szám ára 26,- Ft. Megjelenik: havonta

BÖJTMÁS HAVÁBAN

Márciust a régi elnevezés a húsvétot megelőző nagyböjt második hónapjának, böjtmásnak mondja. A böjtölést – még a gyakorló keresztények is – bizonyos értetlenséggel fogadják. Magyarázatbeli értetlenség ez, hiszen magát a hústilalmat és a szigorú böjtöt szokás megtartani. Sejtjük, hogy valamiféle emberi érték is lappang az ilyen lemondásban: számtalanszor tapasztaljuk, hogy az étkezésben fegyelmezett, mértéktartó emberek az élet más területein is fegyelmezettek, mértéktartók. Az az igazság is dereng bennünk, hogy időszakonként nem ártalmas, sőt talán még egészséges is a húst mellőznünk; főként a szép, napsütéses tavaszi idők étvágytalansága jelzi: a téli nagy „fűtések” után a szervezet kisebb mennyiségre tart igényt, mert a felhalmozott tartalékokat akarja felhasználni. Arra is gondolunk a böjtölés természetes megközelítésénél, hogy a régi korok emberei számára a hús az ízlés ünnepnapjait jelentette, az érzékek mámorát, mely ritkán adatott meg – ezért nagyobb elszántságra volt szükségük a húsról való lemondáshoz, s ez a fajta hősiesség valóban vallási tettnek minősülhetett.

A katolikus böjti hagyomány sokkal szigorúbb előírásokat mutat, mint a jelenlegi, igen megértő böjti fegyelmi. Az őskeresztények hetente kétszer böjtöltek, szerdán és pénteken, s e napokon csak kenyeret, sőt és száraz növényi eledelt – „amit a harmat nevelt” – fogyasztottak. Sőt a XVII. századig az úgynevezett fehér eledel: a tojás és a tejfélék is tilalmazottak voltak.

A böjtnak ez a megközelítése azonban féloldalas, mert a böjtölés mindig kiegészült a lelki táplálkozással. A szokásosnál kevesebb étel a szokásosnál több imádsággal, lelki ténykedéssel pótlódott ki. A nagyböjt mindig az elmélkedések, jámbor gyakorlatok időszaka is volt, s a lelki táplálkozás tekintetében kiemelt helyen állt a keresztút végiggondolása. Vagyis: Krisztus szenvedéstörténetében keresnünk kell a helyünket, és saját megpróbáltatásaink között keresnünk kell az ő szenvedésének a szerepét.

Tolsztoj Háború és béke című regényének vége felé a főszereplő, Pierre Bezuhov gróf francia fogságba esik. A Moszkvából való menetelés rendkívüli kínokat okoz neki, ám látja, hogy akik kidőlnek a sorból, azokat agyonlövik, így erőt vesz magán, s ha sántikálva is, a túlélés felé gyalogol. S mindeközben furcsa, egészen furcsa, a tragikus körülményekhez egyáltalán nem illő észrevételek születtek meg benne. Ráébred, hogy „az az ember, aki azért szenved, mert rózsaaágán felgyűrődött egy szírom, ugyanúgy szenved, ahogy most ő, aki pusztá, nyirkos földön hál; hogy amikor régen felhúzta szűk báli cipőjét, ugyanúgy szenvedett, mint most, amikor teljesen mezítláb gyalogol, és a lába csupa seb. S hogy a lóhús ízletes és tápláló, a só helyett használt lőpor salétromos íze még kellemes is... Ráeszmélt, hogy a világon nincs olyan helyzet, amelyben az ember teljesen szabad és boldog volna, ugyanúgy nincsen olyan helyzet sem, amelyben teljesen boldogtalan és rab volna. S minél inkább nehezebb lett a helyzete, annál vidámabb és vigasztalóbb gondolatok ötlöttek föl benne.” Mondhatjuk, hogy egy új világ fedeződött föl Pierre számára. A kényeszerű megtapasztalás ráirányította szemét az élet egy másik, mélyebb szeletére.

Ugyanígy, aki önként engedi át magát a böjt hatásának, az más dimenzióhoz jut az élet ismeretében. A hiteles böjtlés Krisztus keresését jelenti, azt hogy lelkünk irányításában helyet és szerepet adunk neki. Azzal is, hogy eltávolodunk önakaratunktól és lemondunk az ételről. Azzal is, hogy tudatosan több lelki hatásnak tesszük ki magunkat. Azzal is, hogy szolidaritást vállalunk a nálunknál szegényebbekkel, s így az élet teljességéhez jobban hozzáférközünk. A hiteles böjt kimunkálja lelki érzékenységünket és éberségünket, s hozzásegít minket ahhoz, hogy saját magunkon uralkodjunk, saját magunkat birtokoljuk. Mert csak az, aki birtokba vette önmagát, tudja odaajándékozni életét az emberi szeretetszolgálat által Istennek.

Tarjányi Zoltán

RAINER MARIA RILKE

A vacsora

Köréje gyültek, mind zavartan ámul,
s Ő, mint a bölcs, ki elszánja magát,
most elhagyva övéit útnak indul,
s mint idegen folyik közöttük át.
A magány, úgy mint rég, lelkére ül,
mely mély tettekre ösztönözte őt;
bolyongva jár az olajfák között,
s aki szerette, futva menekül.

Vendégli őket végső vacsorával,
s kezük (miként lövésre a madárraj
vetésből rebben) rebben szava által
s a kenyerek közül feléje száll;
az asztal körül röpködnek verdesve,
s a kijáratot keresik, de már
Ő ott van mindenütt, akár az este.

Farkasfalvy Dénes fordítása

ROGER SCHÜTZ ÉS A TAIZÉI KÖZÖSSÉG

Roger Schütz 1915. május 12-én született a svájci Jura egyik kis községében, ahol édesapja protestáns lelkészként működött. Édesanyja burgundi származású francia protestáns papleány. Roger-ban kisfiú korától különös érzékenység élt a római katolikus templomok és liturgia iránt, amit tovább táplált az a körülmény, hogy középiskolás korában, amikor városba került, szülei egy katolikus özvegyasszony gondjaira bízta. Legnagyobb hatást azonban anyai nagynyja gyakorolt rá. Az idős özvegy Észak-Franciaországban élt az első világháború alatt, három fia katonáskodott. A harcok, bombázások ellenére sem hagyta el otthonát, s amíg csak lehetett, menekülteket, öregeket, betegeket, szülő asszonyokat fogadott be. Amikor helyzete otthon tarthatatlanná vált a háborús események miatt, délebbre, a Dordogne-ba húzódott. Egyetlen vágy élte: Európában ne ismétlődhessek meg az, amit neki meg kellett élnie, hogy keresztények gyilkolják egymást. Tenni szeretett volna ezért a meggyőződéséért, kinyilvánítani tiltakozását. Eljárt hát a község katolikus templomába a szentmisékre, mintha sejtette volna, hogy az itt őrzött Eukarisztia forrása lehet az egységes hitnek – írta később Roger Schütz. – Élete nagy csodájának tekintette, hogy sikerült szívében összhangba hozni eredeti hitének megtartásával a katolikus vallást, s ezt övéi nem tekintették ősei hite megtagadásának. A fiatal Roger Schütz tőle tanulta meg, miként lehet a magával hozott hitben teljesen kiengesztelődni a másik felekkel hitével. Olyan tanulság volt ez, ami egész további életét meghatározta. „Azt hiszem – írja legújabb könyvében –, Taizében azon az úton járok, amelyet ez az idős asszony nyitott meg előttem, s anélkül, hogy őseim hitét megtagadtam volna, megtaláltam a magam önazonosságát abban, hogy szívemben harmóniába hoztam eredeti hitemet a katolikus egyházéval.”

Pályaválasztásakor apja papnak szánta, ő maga farmer vagy író szeretett volna lenni. Végül is pap lett, de farmerkodott, amikor kellett, és költő maradt mindvégig.

1940-ben, tanulmányait be sem fejezve, kerékpárra ült, s a háborútól sújtott Franciaország felé vette útját. Helyet keresett magának, egy házat, ahol terveit megvalósíthassa. Távozása előtt közölte is ezeket a terveket a Lausanne-i Keresztény Ifjúsági Szövetség vagy harminc tagjával (a szövetségnek ő volt az elnöke). Ebben a szűkebb baráti körben meg is alakították a „Cluny-i Csoportot”, s hosszú éveken át kéthavonként összejöttek. A Cluny-i Csoport tulajdonképpen imaközösség volt. Már itt kimondta: Imádkozz és dolgozz azért, hogy Ő uralkodhasson! Ugyanakkor megszerkesztette a Szabályzat első változatát is.

Franciaország ekkor már két részre szakadt, s a menekülni kényszerülők száma egyre nőtt. Roger Schütz első állomása Cluny volt – ezt a környéket elkerülte a háború. Itt megpihent az egykori apátság kertjében, s miközben Cluny történetén elmélkedett, hirdetés ötlött szemébe egy taizéi eladó házról. A község neve semmit sem mondott neki, s Clunyben érdeklődte meg, merre találja. Másnap azután tovább kerékpározott az alig tíz kilométer távolságban levő Taizébe. Csökkenő lélekszámú község volt Taizé, alig hatvan lakossal s egy 13. századból való kis román kápolnával. Egy öregasszony lett itt a kísérője, aki rábeszélte a házvételre. Maradjon itt, olyan elhagyottak vagyunk – mondta. A szegény szavá-

ból Krisztus hangját vélte hallani s megvette a házat és berendezkedett. Az épület egy szobáját kápolnává alakította, s ebben megkezdte az azóta szünet nélkül folyó napi háromszori imádkozást.

Ekkor indult el azon az úton, amit később így fogalmazott meg: Fiatalkoromban gyakran vetődött fel bennem a kérdés: „Létezik-e a földön olyan út, mely elvezet a teljes megértéshez? Azután elérkezett a nap – tudom a dátumát, leírhatnám helyét s időpontját –, amikor határoztam. Ha létezik ilyen út, akkor kezd el te, kötelezd el magad arra, hogy mindent s mindenkit megérts. Tudtam, hogy ez az elhatározás döntő és kitart a halálig.”

Közben egyre több menekült érkezett Taizébe, hiszen a község igen közel volt az országot kettéosztó demarkációs vonalhoz, és közel volt Svájchoz is. Farmerkednie kellett, mindenekelőtt tehenet fejni, hogy elláthassa védenőit.

Két év múltával azonban, egy feljelentés miatt, neki magának is menekülnie kellett. Az akkor már Genfben élő szüleihez ment. Ott fejezte be teológiai tanulmányait. Tézise: A monasztikus élet eszménye Szent Benedekig és vonatkozása az Evangéliumhoz. E rövid tanulmány olvastán keresi őt fel Max Thurian és Pierre Souverain, majd Daniel, s mint a Cluny-i Csoport tagjai elkezdik kialakítani későbbi monasztikus életformájukat. Maga a Cluny-i Csoport azonban egyre inkább érlelte benne azt az elhatározást, hogy soha ne létesítsen semmiféle mozgalmat, főképpen valamiféle kis egyházat.

1944 őszé meghozta Franciaországnak a felszabadulást. Roger Schütz visszatért házába, de negyedmagával. A négy „frères” (testvér) 1944 és 1948 között évről évre megújította szerzetesi fogadalmát. 1948-ban azután egy francia származású testvér is csatlakozott hozzájuk, megindítva ezzel azt a folyamatot, mely Taizét napjainkra annyira egyetemessé teszi.

Másik emlékezetes eseménye az 1948-as évnek, hogy az időközben hétre szaporodott számú kis csoport engedélyt kért Autun érsekeitől a község elhagyott kápolnájának használatára. Az engedélyt Angelo Giuseppe Roncalli, akkor franciaországi pápai nuncius, a későbbi XXIII. János pápa adta meg. 1949 húsvétján azután a testvérek már nem egy évre szóló fogadalmat tettek, hanem – az egyszerűség, a könnyörületesség és a nótlenség alapján – egész életükre elkötelezték magukat.

*

1969-ben lépett be az első római katolikus testvér a közösségbe, akit rövidesen többen követtek, köztük felszentelt papok is. De már jóval a katolikusok belépése előtt, Taizében telepedett le megfigyelőként négy ferences rendi és nyolc ortodox szerzetes. Az utóbbiak segédkeztek is, főleg az egyre nagyobb méreteket öltő vendéglátásban. Jöttek aztán testvérek más kontinensekről is, s napjainkra fel sem tűnik, hogy kínai vagy kenyai testvér viseli a fehér lenvászon albat.

Az első taizéi officium elhagyta a nyomdát. Imprimituráját az autuni érsek adta meg. Rövidesen új imakönyvet adtak ki a megváltozott liturgiának megfelelően. A liturgia ugyanis az évtizedek folyamán többször változott. Állandó elemeit az egyház messze nyúló hagyományaiból merítik, de ritka az olyan esztendő, amikor a változó elemeket ne színeznék újabb és újabb énekek, részletek beiktatásával. A főleg latin nyelven énekelt imák – amelyeket az európai nyelvek egyikét sem ismerő más kontinensbeliek is viszonylag könnyen megtanulnak – elterjedtek szinte az egész világon. Roger testvér szerint a monasztikus liturgiát követték, majd meditatívabbá és népszerűbbé tették, hogy minden nemzedéknek egyformán szóljon, könnyen felfogható és univerzális legyen.

A testvérek száma jelenleg hetven körül van. A sokféle tennivaló elvégzésére kialakult körülöttük – mint külső gyűrű – egy fiatal lányokból és fiukból álló önkéntes csoport. Ezek általában hároméves, nem díjazott szolgálatot végeznek itt. Mellettük találjuk világszerte azokat az elkötelezett fiatalokat, akik előkészítik az utazásokat, s terjesztik a maguk környezetében, amit Taizében tanultak. Nagy segítséget jelent, hogy még Bea kardinális odairányította a belga Szent András-rend nővéreinek egy csoportját. Ezeknek a nővéreknek az alig három kilométer távolságban levő Ameugnyben van rendházuk, onnan járnak át naponta, s végzik elsősorban a vendéglátás néha óriási feladatát. (Előfordul, hogy negyvenezer személyt kell több napon át is ellátniuk.)

*

„Vajon meggyökereztünk-e Burgundia földjén? – teszi fel a kérdést Roger Schütz. – Néha úgy tűnik, hogy száműzetésben vagyunk itt.” Más alkalommal azt írja: „Nem szeretnénk tudni, hogy hol halunk meg.” Vagyis készen vannak arra, hogy bármikor felkerekedjenek és másutt keressenek szállást.

Taizé tulajdonképpen munkahely, ahol a közösség él nagyon egyszerűen. Szinte minden az ideiglenességről beszél. Ügyvitel tulajdonképpen nincs! Amikor a zárándok vagy látogató (mert természetesen ilyen is sok van) feljut a domb közepéig a vasúti vagy a busz megállójától, megpillant egy kopottas táblát jobbfelől: Communauté (Közösség). A nagy udvaron át bejut a „sárga házba”, ahol egyetlen szerény asztal mellett ül egy testvér a telefontól. Az érdeklődő hozzáfordulhat, s ő azonnal intézkedik. Ez minden! Pedig naponta több ezer vendéget, főleg fiatalot fogadnak. (Az utóbbi másfél évben éppen a túl sok látogatóra tekintettel kívánják az előzetes jelentkezést.) Sátorokban, barakkokban helyezik el a fiatalokat; szállodát, motelt vagy más kényelmesebb szállást még a szomszéd közösségekben sem látna szívesen Roger testvér. A rend épületeit deszkapalánk és kőkerítés rejtje el a tekintetek elől. Ezeken kívül áll a nagy Megbékélés Temploma. Amikor ugyanis 1962-ben a sok hívő már nem fért be a kis kápolnába, a német Sühnezeichen-Akció vállalta el egy nagyméretű templom építését a testvérek tervei alapján. Persze sokszor ez is kicsinynek bizonyul, és ki kell ütni első falát, hogy sátorlapokkal növelhessék a férőhelyet.

*

Eddig csak a keretekről szóltam, mert Roger testvér ugyancsak rossznéven venné, ha sugárzó, karizmatikus lényéről írnék. Páratlan arcmemóriájáról, mely évek múltával is felismeri a sok tíz- és százezer arc után is azt, akivel már találkozott, s emlékezik arra is, mit beszéltek. Ha arról a készségről írnék, mely töredékes szavak mögött, pillanatok alatt meglátja az egész embert, s tudja, miféle gondot hordoz nemzetéért, egyházáért, kisebb közösségéért vagy éppen önmagáért. Ha arról írnék, mennyire megérzi szó, kérés nélkül is az előtte álló szükségét, azt, hogy feloldozásra, vigasztalásra vár-e, vagy csak jelezni kívánja, hogy újból eljött a forráshoz. Nagy beleérzéssel foglalkozik az egyének gondolataival is, de nem ez áll nála első helyen. Az ő szíve az egész világ valamennyi népéért lüktet, s ezt kell megtanulni elsőül annak, aki a „dombra” megy: az egyetemességet. Ki kell tágitania szívét egyre jobban, amennyire csak lehetséges, hogy képes legyen befogadni minden nyomorúságot és minden örömet. El kell köteleznie magát feltétlen bizalommal az Úrnak. Készen kell lennie minden jócselekedetre, amit a pillanat elébe hoz. Meg kell osztania lelki-szellemi és anyagi javait. Egyszerűnek

és szegénynek kell lennie. A példa minderre ott áll szemeink előtt: a taizéi közösség. Áll? Nem! Szünet nélkül változik, halad, újul.

De nem folytatom a lehetetlen kísérletezést. Nálam sokkal érdemesebb szerzők is hasztalan próbálták megragadni Roger testvér személyének varázsát vagy a közösség atmoszféráját. Inkább leírni próbálom Taizé jelenlétét Taizében és a világban. (Ezt is gyarlóságom teljes tudatával teszem, amit az írói készség hiánya mellett csak fokoz az időbeli távlat hiánya.)

Amint a zarándok felér a dombra, megfogja a csend, s az, hogy akikkel találkozik – akár fiatalok, akár idősek –, valamennyien pontosan olyan várakozással, kereséssel mentek oda, mint ő. Mindenki ugyanarról beszél és gondolkodik.

A taizéi élet középpontjában a napi háromszori officium áll. A templom sötétes, közepében hosszú téglalapot a testvérek helye tölt be. Minden jelenlevő – hívó és hitetlen egyaránt – részese lehet imáiknak. A téglalap elején van egy hosszabb zsámoly. Roger testvér számára, mellette, körülötte számos gyerek térdel. A többieknek egészen alacsony, kisméretű vagy magasabb, hokedliszerű zsámolyok vannak. A templom földjét vastag posztó borítja, a hívek java a földre borul, bár számukra is vannak zsámolyok, sőt széksorok is. Sok fiatal a templom bejáratánál leveti cipőjét. Ugyancsak a bejárat mellett kisebb boxfélékben vannak az ima- és énekeskönyvek.

A szentírási olvasmányokat négy-öt, esetleg több nyelven is felolvassák. Ha nagyobb csoport érkezik, pl. svédek, olaszok, az ő nyelvükön is felolvassák a szentírási olvasmányt. Szentbeszéd nincs, nem is lehetne a sokféle nyelvre lefordítva újból és újból ismételni. A vasárnap déli officium végén szokott Roger testvér kötetlen formában szólni, többnyire egyes esetek példáján. A szentbeszédet az együtt énekelt imádságok pótolják, helyettesítik. Ezek az énekek és imák, a testvérek imája meg hosszú-hosszú csendje teszi valóban a lelki elmélyülés helyévé Taizét. A francia hazát helyi zsoltárok és dicsérek éneklése jelzi. Reggel osztják az Eukarisztiát egy és két szín alatt, külön csoportokban.

A péntek esti officiumot néhány év óta a kereszt imádása teszi még megragadóbbá. A környék lakosságát autóbuszok hozzák el erre az alkalomra. Az officium végén mintegy negyven centiméter magasan a földre fektetik a kereszt ikont, a résztvevők kis csoportokban – ahányan éppen köré férnek – homlokukat a fára hajtják, hogy mintegy letegyék rá terhüket. Közben szünet nélkül szól az énekelt imák sora, bele a késő éjszakába. Mindez végeláthatatlannak tűnik s mintha közelítené az örökkévalóság teljességét.

Szombaton és minden ünnep vigiliáján késő este nagy égő gyertyákkal vonulnak be a testvérek a templomba, s a hívők a maguk keskeny hosszú gyertyáját az övéikről gyújthatják meg. Az egész templomban számtalan gyertya fénye hirdeti a feltámadást.

Van hívő, akinek a napi három-, illetve négyszeri officium egy héten át elég ahhoz, hogy lelkileg feltöltődjék. De lehet kérni egyéni lelki gondozást, vagy részt lehet venni csoportos lelkigyakorlaton is. Ismét vannak, akik csupán a „csendes oldalon” kívánják tölteni idejüket szótlán meditációval.

Hosszú éveken át Roger testvér mindenkit fogadott, aki csak beszélni szeretett volna vele. Amíg a kápolnát használták, az ablak alatt a kispadon, a nagytemplomban pedig az orgona alatt. Ezek a hajnalig is elhúzódó csodálatos beszélgetések – miközben az énekszó soha nem hallgatott el – ugyancsak kimerítették őt, s orvosa határozott kívánságára be is szüntette vagy erősen redukálta őket. Helyettük szobája csendjében imákat ír. Ezeket a testvérek közreadják.

*

Hogyan érintkezik a világgal Taizé az előszón kívül? Különböző kiadványai lennének meg, sajtója, a Les Presses de Taizé révén. (A Les Presses de Taizé nem egyedüli kiadójuk, aminthogy ők sem csupán a saját kiadványaikat értékesítik.) A könyvek mellett egy-egy nagy találkozóról hanglemezek, magnetofonszalagok is kaphatók, amíg el nem fogynak. Taizé szellemét sugározzák a Daniel testvér által vezetett kerámiai műhely különleges cserépedényei, továbbá a két másik művészi műhelyben készült különböző méretű képek, égetett zománcok, könyvjelzők, borítók s számos más művészi kiviteli ajándéktárgy.

Mindennél fontosabbak azonban a levelek. A Lettre de Taizé nyolc vagy talán már több nyelven jelenik meg: korábban havonta, utóbb – a nagy távolságok és a nehézkes postai járatok miatt – kéthavonta. Ez a levél nagyszerű és fürgé tudósítás minden fontosabb eseményről: a találkozókról, a zarándoklatokról, a részvétel módjairól, továbbá számos fiatal megnyilatkozásáról, tapasztalatáról. A levélnek fontos alkotóeleme a napi igeolvasmány, melynek révén sok tízezren medítnának ugyanarról az ígéről ugyanabban az időpontban. Nem hiányzik a levélből Roger testvér egy-egy rövid imája sem. Hiszen a taizéi élet középpontjában, bárhol legyenek is, mindig az ima áll. Erre épül a közösség minden tette. Taizének ugyanis nincsen saját teológiája. Egyszerűen összekötni szeretnék a szétszakkadt egyházakat.

Taizét a mozgalmasság jellemzi. Tudomást venni a világ dolgairól, s ahol lehet, ott segíteni. De nem akárhogyan! Ők elsősorban a krisztusi közösséget kívánják megvalósítani egymás közt. Ebben tükröződik Krisztus teste, az egyház, és ők kovász kívánnak lenni az emberiség nagy családjában. Hogyan is csodálkozhatna ez a közösség, ha hivatása teljesítése közben szenvednie kell? Ha a közösség nem gyökerezne olyan mélyen Krisztus testében, az egyházban, beérhetné akár önmagával is. De Krisztus élete példáján adta meg kérdéseikre a feleletet, s ennek a feleletnek neve: szentség. Aki ezt az utat járja, mint Isten szegénye, kitágult szívet kap a keresésre. Kovásza lesz a megbékélésnek, ami nélkül napjainkban nem várhatunk sokat a keresztények ébredésétől. „Isten élő Lelke elsősorban közös imáinkon át jut el hozzánk. Ha Istent azért kellene szeretnünk, mert félünk valamiféle büntetéstől, az nem volna szeretet. Isten nem gyöttri a lelkiismeretet. Az Ő kétségtelen jele a szeretet, s az Ő szeretete, mint minden szeretet, bizalom és bocsánat. De nem lehet Istent szeretni anélkül, hogy az embereket is ne szeretnénk.” A közösség is ebben a kettős szeretetben találja meg egyensúlyát.

Amikor Roger testvér a Szabályzatot írta – mely legújabb kiadásában más írásokkal együtt A források nevet kapta –, telve volt aggodalommal, hogy hogyan hagyhatja meg minden testvérnek a szabadságát a kiegyensúlyozott élethez a közösségen belül. Semmiképpen sem szeretett volna akadályt gördíteni az egyéni fejlődés elé. Az ember önmagát tulajdonképpen Istenben, az Ő különös adományaiban valósíthatja meg. Ezért kell a fiatalokat is önmaguk megvalósítására ösztönözni.

Európa még nem ismerte fel a demográfiai robbanástól olyan súlyos helyzetbe került Latin-Amerika problémáit, amikor Roger testvér az övével már ott munkálkodott. A brazil és a chilei püspökök kívánságára megindította az „opération espérance” nevű gyűjtést a nagytemplomban, amely hat esztendeig tartott.

Brazíliában rendháza van a taizéieknek, mely a legszegényebbek között működik, állandó jelleggel. A testvérek maguk is nagy szegénységben élnek itt. Roger testvér itt együtt akart élni Temuco város szegényeivel. A városszéli slumban

(nyomortelepen) egy deszkabódét tudtak csupán bérelni neki, ahol sokadmagával kellett meghúzódnia. (Természetesen itt is, mint mindenütt másutt, felkínáltak neki „mélto” szállást.)

A testvérek kisebb-nagyobb csoportokban, ún. fraternitásokban hónapokig, esetleg évekig is távol vannak Franciaországtól, mindig ott, ahol legnagyobb a nyomorúság. Chicago fekete negyedeiben csakúgy, mint Calcuttában Teréz anya nővéreinél, a haldoklók között. (Maga Roger testvér is több hónapot töltött itt mint ápoló.) Szinte állandó a jelenlétük Bangladesben, a muzulmánok között. Voltak testvérek az Elefántcsontparton és másutt is Afrikában, Hongkongban, Coventryben, Marseille-ben, Lyonban, Kölnben. Állandó tartózkodási helyük van New Yorkban. Ez olyan rosszhírű negyedben fekszik, hogy este nem mer senki hozzájuk menni, s lévén a legfelső emeleten, az eső bizony nemegyszer áztatja szegényes szobájukat.

„Miért jövünk mindig, hogy a leghagyatottabbakkal oszthassuk meg az életet? – írta Roger testvér. – Nem természetes hajlandóságból, nem is kíváncsiságból, hanem azért, hogy velük együtt élhessük meg a legkítaszítottabbak létét. Veszedelemes dolog ugyanis szolidaritást vállalni velük és nem mozdulni. Mi azért vagyunk velük, hogy Krisztust követhessük és velük együtt élhessük az Evangéliumot.” – Egyszer szóban hozzátette, hogy a legszegényebbek nyelvét szeretné megtanulni, azt a legegyszerűbbet, amit mindenki megért, hogy imáit is ilyen egyszerűen és a leginkább kítaszítottaknak is közérthetően mondhassa.

Ezeknek az utazásoknak az eredménye egy-egy levél is Isten népéhez. Az első levelet Roger testvér az Ifjúsági Zsinathoz intézte Taizében. A következőt a calcuttai tartózkodás alatt Teréz anyával együtt szerkesztette, s a párizsi nagy találkozóon olvasták fel. A Katakombákból szóló levél az egyházakhoz tulajdonképpen már Beirutban íródott. Követte ezt a Haiti levél, majd a Sivatagi levél Afrikából. Valamennyi felrázni kíván közömbösségünkből s arra indítani, hogy segítsünk az emberi nyomorúságon.

A leveleket általában a nagy találkozókon, zárándoklatokon olvassák fel. Itt éneklük először az újonnan szerzett kánonokat s litániákat is. E zárándokutak számát fel sem tudnám sorolni. Bámulatra méltó, mi mindenre voltak a taizéiek képesek, hány ezer és tízezer fiatal és nem fiatal ráztak fel és tettek eszmélővé.

Roger testvér utazásai között sok a derűs színfolt is. Az egyik ilyen utazás az annyira kedvelt Olaszország egyik kisvárosába, Bariba vezetett. Itt tizenöt testvér beállt utcaseprőnek. Szállásukon a napi háromszori imádkozás rendszeresen folytatódott, ahol egyszer megjelent az érintett utcaseprők főnöke is, a sok fiatal mellett. Meg voltak elégedve a testvérekkel, mert a munka alól felmentették őket, a díjazást viszont nem fogadták el, az tehát az utcaseprőké maradt. A hét leteltével Roger testvér és társai vonatra szálltak. Kikísérte őket egy csomó fiatal s nyomukban megpillantottak néhány utcaseprőt is. Amint a vonat mozgásba lendült, ez utóbbiak kezdték el énekelni: Ubi caritas et amor, ubi caritas, Deus ibi est.

*

A hatvanas évek végétől egyre több fiatal keresi fel Taizét. A világ minden tájáról jönnek azzal az égető kérdéssel: Mit akar velük az Úr? Mit vár tőlük? Hogyan lehet Istent megérteni? Mi az Isten szándéka velük? Roger testvér így ír róluk: „Mi meghallgatjuk őket és vendégül is látjuk, de nincsenek receptjeink számukra. Amikor egy fiatal mexikói azzal jött ide, hogy az ifjúság lelki gondozásával bízták meg, tanulni jött ide – azt kellett mondanunk, hogy mi nem tudjuk

megtanítani arra, amit kér, nekünk nem ez a feladatunk. De ha azért jött, jöttek, mert szomjasak az élő Istenre, módot adunk rá, hogy összeszedjék magukat, s lelkük nagy belső csöndjében kereshessék Krisztus követésének útját. Ha Krisztust testében, az anyaszentegyházban nem hagyták volna annyian cserben, biztosan nem fordítanánk annyi időt a fiatalokra, sem itt a dombon, sem másutt a világon. Sokszor kérdezzük a testvérekkel: Miért jön ez a sok fiatal hozzánk? Egyikünk se nagyon tudja, mit válaszoljon. Isten ad majd választ nekünk az örökkévalóságban, amikor színről-színre láthatjuk őt. Számos országban vannak már fiatalok – jórészt Taizé neveltjei –, akik mint az Evangélium fároszai állnak az óceán közepén. A szünet nélküli ima képessé teszi őket arra, hogy magukba öleljék szinte az egész világot. Ők azok a fények, amik bevilágítják az éjszakát. A közös ima nélkül azonban találkozásaink éppen olyanok lennének, mint bármilyen ifjúsági találkozó, bárhol a világon.”

*

XXIII. János nagy megértéssel és szeretettel volt az ökumenikus rend, kiváltképpen Roger testvér személye iránt. Bea kardinális által meg is hívatta őt és Max Thuriant a II. Vatikáni zsinatra. Ebben az időben Taizében egymást követték az ökumenikus találkozások; egyszer harminc katolikus és hatvan protestáns püspök volt jelen. A zsinat idejére a két meghívottn kívül több testvér is Rómába ment, hogy lehetővé tegyék házukban a találkozásokat más egyházak vezetőivel. Különösen a latin-amerikai püspökök lettek gyakori vendégek, volt, aki minden zsinati beszédét előbb itt mondta el.

XXIII. János készen mutatkozott arra, hogy nagyon messze menjen az egység dolgában. „De a nem katolikusoktól – írja Roger testvér – legfeljebb néhány kedves szót kapott válaszul. Akkor értettem meg, hogy prófétát utasítottak vissza, s ezzel az ökumenizmus órája is elmaradt, ... ettől kezdve az ügy párhuzamosan futó vágányokra terelődött.”

„Néhány évvel ezelőtt – írja másutt Roger testvér – akadt három férfi, kiket a kiengesztelődésnek ugyanaz a vágya vezetett. Úgy látszott, tehetnének is valamit, de nem hallgattak rájuk sem. VI. Pál pápát sok tekintetben elutasították. Athén nagorasz pátriárkát is megakadályozták kezdeményezéseiben. És Eugène Carson Blake, az Egyházak Ökumenikus Világtanácsának elnöke is égett a vágytól, hogy eredményes lépéseket tegyen a kiengesztelődés útján. Utóbbi, mielőtt elfogalta volna magas tisztét Genfben, Taizébe látogatott... De a három személy együtt sem volt képes valamit is megvalósítani terveiből az egyházak közeledését illetően.”

II. János Pál pápa megválasztása előtt valaki megkérdezte Roger testvért, milyen pápát szeretne Taizé. A felelet készen állt: Taizé olyan pápát szeretne, aki univerzális volna; amilyen volt XXIII. János, aki előtte ment az egész nyájnak. Vajon nem minden megkereszteltnek pásztora ő, a nem katolikusoknak is? Nem olyan ökumenikus pasztorációt kellene megvalósítania, mely nemcsak a megkeresztelték egy részét vigyázza? Taizé kívánsága az volna, ha a pápa nem lenne foglya sem régi, sem újabb meg hasonlásoknak. Ha azt keresné, hogy atyja lehessen mindenkinek s minden megkeresztelt felismerné arcán Isten visszfényét.

A kiengesztelődés útján így indít el Roger testvér: „Menj, indulj, rakd szépen lábaidat egymás elé. Haladj! A kételkedésből a hitre. Ne törődj a szembejövő veszedelmekkel. Gyújts tüzet, ha mindjárt avval a tövissel is, amely felsebzett.”

Akár a vadludak

Álmomban szólítottál.
A hang tied volt, nem tévedhetek.
Egy szó a messzeségből
Talán a Tátrából, zajongó Tarpatakról.
Mindössze ennyi: Pista. Mégse lehet
segélykérő kiáltás, inkább jeladás
hogy élsz, aggodalomra nincsen ok.
A völgy túloldaláról, a gyökérhídról kiáltod,
indiánhidnak neveztem régi versben.
Ahogy a vadludak üzennek, itt vagyok
ne félj, egy déli hegyfokon találkozunk.
Eltévedt madárhang biztat, hogy létezel
és nincs veszély, bizonynyal látjuk egymást,
szálljak csak nyomodban, ha nem látlak, akkor is.

Eltávozott fiú

A létezés szakaszos hangjait
ahogy a vadméh dong a fényverésben
a gallyak résein csettegnek a békák
a szájas gerlék egymással feleselnek
nem észleled, más rend, hová jutottál.
Nagy csend van ott, csak a bogárnesz távol-közel
a zümmölő moraj hozzád nem hallik el
Közből iszonytató, havas tetők vigyázzák
hogy zajaink ne halljad odaát.
Ott mindent-feledés takar, a szálak elszakadtak
ahol te vagy, felénk nem nyílik ablak
s kik befogadtak, másféle hangok sátrai
idegen tartomány, felőled mit se hallani!

KERESZTES SZENT JÁNOS

INTELMEI

(Részletek)

Előre lépnünk úgy lehet csak, ha Krisztust követjük, aki út, igazság, élet és kapu, melyen be kell lépnie annak, aki üdvözülni vágyik. Ki édes és könnyű utat választ és visszariad attól, hogy Őt kövesse, szememben nem jól cselekszik.

Tetteidhez példaképül ne embert válassz, bármily szent életű legyen is az, mert az ember tökéletlenségeiben maga az ördög. Jézust kövesd, aki mindenekelőtt szent s tökéletes, és nem fogsz tévedni.

Belsődben és külsődben Krisztussal együtt keresztre feszítve élj, akkor majd lelked békéjét és elégedettségét megtalálod, és a türelem a lelkedet számodra megőrzi.

Ha meg akarod találni Krisztust, sose keresd keresztje nélkül.

Aki nem Krisztus keresztjét keresi, nem keresi Krisztus fölmagasztalását.

Mit tud az, aki nem tud szenvedni Krisztusért? Minél súlyosabb, gyötrőbb a kín, annál nagyobb a szenvedőt érő szerencse.

Ha mindenki Isten gazdagságában és ajándékaiban akar részesülni, ki vágyik Isten fiának kínjaira és szenvedésére?

Kevéssé ismerik azok Krisztust, akik barátjának tekintik magukat, önnön vigaszukat keresik benne és nem az Ő keserűségét.

A hit megvédi az úton járó lelket az ördögtől, aki legnagyobb és legfurfangosabb ellensége. Méltán mondja Szent Péter, mi az ördög ellen a legjobb védelem: Erős hitetekkel álljatok neki ellen!

A lélek, mely a tetszés és érzékelés tudására támaszkodva közeledik Istenhez, mely kevés és az Ő lényegétől elütő, könnyen téved el és torpan meg az úton, mert nem követte vakon hitét, mely egyetlen, igazi vezetője.

Ahhoz, hogy Istenhez elérjen és Vele egyesüljön a lélek, inkább értetlennek, mint értőnek kell lennie; el kell feledkeznie arról, amit a teremtményekről tud, mert a bennük rejlő sokfélét és érthetőt kell hogy fölcserélje az egyetlenre és érthetetlenre, ami maga Isten.

A fény, amely a testnek segítségére van, hogy el ne essék, Isten dolgaiban gátol, ily módon, nem látni jobb, mint látni, a lélek biztonsága így nagyobb.

Mivel bizonyos, hogy ebben az életben Istent inkább a nemlevőn, mintsem a meglevőn keresztül ismerjük meg, a lélek a Hozzá vezető úton le kell hogy mondjon a valóságosról és a valóságfölöttiről alkotott minden elképzeléséről.

Félelmes dolgok történnek napjainkban. Bármely halandó, akinek értelme két garast sem ér, magába mélyedve Isten szavát véli hallani, s így beszél: Isten szólt hozzám vagy: Isten válaszolt nekem. Nem Ő szólt nekik, ők maguk beszéltek és válaszoltak, csak szerették volna Isten szavát hallani.

Aki magát Istent akarja faggatni napjainkban, azt akarja, hogy megjelenjen és megnyilatkozzon neki, súlyosan megbántja Őt, mert nem Krisztusra függeszti szemét. Isten válasza ez lehetne: „Ez az én szerelmes Fiam, akiben én gyönyörködöm, Őt hallgassátok; ne keressétek tanításom új értelmezését, Benne ki mondtam, fölfedtem minden vágyhatót és megkérdeszhetőt; testvéretekül, tanítótokul, társatokul, kincsetekül és díjatokul adtam Őt tinéktek.”

A lélek, mely újabb kinyilatkoztatásra vár, elsorvad, mert nem kormányozza hitte, kaput nyit az ördögnek, és az hamis kinyilatkoztatásaival jónak álcázza a rosszat.

Az Istenben való eleven hit bátorságot önt a lélekbe és az örök élet magasságába emeli, így ahhoz képest, ami ott vár rá, minden evilági dolog száraz, üres, halott, érték nélküli előtte.

A reménykedő lélek lemeztelenedik, minden földi leplét és ruháját leveti, a szív nem ölt magára semmit, nem reménykedik abban, ami van vagy aminek lennie kellene, csak az örök élet reményébe öltözik.

Minél többet akar adni Isten, annál nagyobb vágyakozást kelt bennünk; ha teljesen üresek vagyunk már, eltölt javaival.

Ne örvendj, ha úgy látod, hogy e világban boldogulsz, nem tudhatod, vajon az örök élet tiéd lesz-e általa?

Ha jól megy sorod, és ahogy mondani szokás, tiéd minden, amit szemed-szád megkíván, légy gyanakvó inkább, mintsem hogy örvendezz, mert egyre több alkalom kínálkozik arra, hogy megfeledekezz Istenről és megbántsd Őt.

Gondolj arra, hogy sokan vannak a hivatalosak és kevesen a választottak, és ha nem ügyelsz magadra, megmenekülésednél nagyobb elkárkozásod esélye, mivel legtöbbször igen szűk az örök életre vezető ösvény.

Halálod óráján bánni fogod majd, hogy nem Isten szolgálatában töltötted idődet. Mért nem szánod rá, mért nem szenteled hát most Neki az időt, ahogyan ezt halálod óráján kívánnád, hogy bárcsak azt tetted volna?

A következő módon ismerszik meg, aki szereti Istent: aki nem elégszik meg a Nála kisébbel.

Isten szándéka az, hogy önmagából részesítve, természetének megfelelően, Istenné tegyen minket is. Olyan ez, mint a tűz, tűzzé változtat mindent.

Az Istent szerető lélek adja át magát teljesen Neki.

Akkor lesz úrrá a szenvedély a lelken, akkor kel vele birokra, ha gyöngül az Istenben bízó akarat, és a teremtmények felé fordul. Könnyen örvendezik ilyenkor a lélek az örömrre nem méltó dolgokon, abban remél, ami hasznára nincsen, attól szenved, aminek inkább örülnie kellene, és attól retteg, mitől nincs mit rettegnie.

Aki Isten mellett más dolgot is szeretni kíván, Őt igencsak kevésre tartja, hiszen egy mérlegre teszi Istent és azt, ami végtelenül alatta áll.

Ahogyan a beteg cselekedni gyöngé, az Isten szeretetében gyöngé lélek a tökéletes erény gyakorlására képtelen.

Aki Istenben önmagát keresi, az ajándékot és felüdülést vár Tőle, és ez az Isten iránt érzett tiszta szeretettel ellentétes.

Nagy baj, ha valaki szemét az Istentől nyert javakon tartja és nem Istenen magán.

Mi haszna van annak, ha mást adsz Istennek, nem azt, amit kíván tőled? Tedd, amit kíván, fürkészd ki akarátát, mert szívedet inkább elégíted ki így, mintsem ha saját hajlamaid szerint cselekszel.

Az illatos füvek kibontva illatuk erejét és fűszerét elveszítik. Ha nem az Isten iránt érzett egyetlen szeretet fogja a lelket, melege, erényének ereje apad.

Aki Istenen kívül egyéb dolgot nem akar, nem homályban tévelyeg, lássa bár fénytelennek, szegénynek önmagát.

Az Isten iránti szeretet védi meg a lelket ellenségétől, a hústól, mert oda, ahol az Isten iránti igaz szeretet van jelen, sem az önszeretet, sem az önnön javak szeretete nem fér.

Nincs tökéletes istenszeretet Isten és az önmagunk ismerete nélkül.

A tökéletes szeretet tulajdonsága, hogy nem tart igényt semmire; magunknak semmit, csak a szeretett személynek kívánni. Ha így van ez a földi szerelemben, mennyire így az Isten iránti szenvedélyben!

Az igazi szeretet a kedvezőt és az ellenségeset egyforma kedvvel tűri, mindkettőben örömet és gyönyörűségét leli.

Az Istennel egy lelket az ördög éppúgy féli, mint magát az Istent.

Az Istent igazán szerető lélek nem kérkedik azzal, amit Érte tesz, de nem is rejti el tetteit a világ elől, bárhogyan ítél az felette.

Ha a teremtetett dolgokról elfeledkezünk, senki nem kelt bennünk mohó étvágyat, mely békénket megzavarná; így hát jól fejezi ki a mondás: amit nem lát meg a szem, a szív meg nem kívánja.

A tökéletlen lélek emésztődik azon, amiben kedvét találja a tökéletes. Nem Isten szerint való a lélek gyötrődése és zavara; ha a világ keservei a lelket meggyötrik mégis, a tökéletlen erény jele az.

Az ég szilárd, nincsen alávetve növekedésnek, az égi természetű lélek hasonlóképpen állandó, nem vágyik új meg új dologra, Istenhez hasonlóan örökké mozdulatlan.

Mindenki annyi szeretetet érdemel, amennyi erénye révén illeti meg; s ha eszerint szeretik, az Isten szerint való, végtelenül szabad szeretet.

Ha a teremtmény iránti szeretet és vonzalom lelkünkben fakad és Istenben való, növekedvén az Isten iránti szeretetünk, a teremtményre emlékeztvén Istenre emlékszik és Istenre vágyik a lélek: e két szerelem egymást növeli.

Ha a teremtmény iránti szeretet érzéki bűnből vagy pusztán természetes hajlamból születik, növekedésével az Isten iránti szeretet kihűl, a lélek Istenről elfeledkezik, és emlékezete a teremtményt lelkiismeretfurdalással tölti el.

Ami húsból születik, hússá lesz, ami lélekből, lélekké – mondja Megváltónk az Evangéliumban. – Éppígy az érzékiségből születő szeretet az érzékiben marad, a lelki szeretet az Istenben marad és Általa növekszik. E kétfajta szeretet különbözőségét így kell érteni.

Aki vakon szeret egy teremtményt, annak szintjén helyezkedik el, sőt alacsonyabban annál, mert a szerelem nem is annyira egyenlővé teszi a szerelmezt, inkább aláveti a szeretett személynek.

Azonkívül, hogy megfosztja Istenétől, étvágya őt kárt okoz a léleknek. Először is – kifárasztja, másodszor is – megzavarja, harmadszor is – elsötétíti, negyedszer is – bemocskolja, ötödször is – elgyöngíti.

Minden teremtmény az Isten asztaláról lehullott morzsa. Joggal hívják ebnek azt, aki étvágyát a teremtményekkel akarná csillapítani. Ebként, koplalva járja körül az asztalt, éhét a morzsa csak fokozza, de nem elégíti ki.

Ahogy gyötrődik, aki ellenség kezére kerül, gyötrődik és kétségbeesik a lélek, ha étvágyának kiszolgáltatva él.

Ahogy a pára elsötétíti a leget, a nap fényét elállja, ha étvágya lesz úrrá a lelken, értelmét homályba vonja, nem marad hely, hogy a természetes ész napfénye és a természetfölötti Isten bölcsessége áthatoljon rajta és fényességbe vonja.

Ahogy a földet is meg kell művelni, hogy gyümölcse teremjen, mert műveletlen csak rossz fűvet hoz, ekképpen kell kiirtani a lélek mohóságát, hogy termése a tisztaság legyen.

Egyetlen szikrától elharapózik a tűz, egyetlen fogyatékoság másokat szül. Nincs lélek, mely csak egy dologban engedne mohóságának, másokban nem. Ugyanabból a restségből és fogyatékoságból sok másik ered.

Emberi ésszel és bölcsességgel kormányozhatatlan az öröm és fájdalom, mert fölmérhetetlen a távolság a jó és a rossz között.

Nem tudhatjuk, hogy mi van jobbra és mi van balra, mert lépten-nyomon összekeverjük a jót a rosszal. Ha tévedünk a világosban, étvágyunktól vezérelve a homályban mire jutunk?

Tanítója nélkül a lélek lángoló, magára hagyott zsarát, előbb hűl ki, mintsem lánggra gyúljon.

Aki nem tűr meg mást maga mellett, tanító, vezető gyámolítása nélkül, egymaga marad, akár a magányos, gazdátlan fa a mezőn; bármennyi gyümölcsöt hozna, a vándorok lekopasztják, mielőtt gyümölcse érne.

Aki teherrel esik el, nehezen áll terhével talpra.

Az ember egyetlen gondolata többet ér, mint az egész világ; csak Isten méltó rá, az Ő tulajdona. Így a nem Neki ajánlott gondolattal meglopjuk Őt.

Törekedj oly állapotra, melyben a dolgok semmiféle fontossággal számodra nem bírnak, és magad se légy fontos számukra, hogy mindenről elfeledkezve, visszavonulásod titkában Istennel egyedül maradj.

Őt tulajdonság jellemzi a kékbegyét. Az első – a legmagasabbra száll, a második – még a saját fajtájából sem választ társat, a harmadik – csőrét a levegőbe mártja, a negyedik – nincsen meghatározott színe, az ötödik – édesen dalol. A szemlélődő lélek éppilyen legyen: kerekedjék a múlt dolgok fölé, vegye olybá, mintha nem is léteznének; oly nagyon szeresse a magányt és a csendet, hogy ne szenvedje más teremtmény társaságát; a Szentlélek levegőjét vegye magához, hogy Vele egygyé válva vágya, óhajta egy legyen Vele és társaságára méltóvá lehessen; ne legyen ilyen vagy olyan színű, csak az Isten akarata szerinti; daloljon Isten szemlélésébe s szeretetébe merülve édesen.

Inkább az erőssel haladj terhed alatt roskadozva, mint a súlytalan gyöngye mellett könnyűszerrel. Ha bánatod súlya alatt roskadozol, Istennel vagy együtt. Ő a te erőd, Ő a megszorítottakkal tart. Ha könnyű vagy, egymagad vagy, önmagad gyengeségével egy, mert a lélek erénye és ereje fáradozásból születik és acélozódik.

Ne élj e földi élet tilos táplálékaival, boldogok, akik éheznek és szomjazzák az igazságot, mert éhségüket és szomjukat kielégítik.

Ahogy az az ember, aki az érzéki dolgok ízét kívánja, gyönyörűségét azokban leli, nem érdemes rá és nem is nyer más nevet, mint az érzéki, időleges és állati nevét, éppígy, aki az érzéki dolgok élvezetén fölülemelkedik, a lelki, a mennyei és az isteni jelzőre érdemes.

Egy szót mondott az Atya, és ez az egy szó a Fiú volt. Ez hangzik egyre az örök csöndben; a léleknek a csöndben kell ezt meghallania.

Hogy előre haladjunk, legnagyobb szükségünk az Istenben történő elhallgatásunkra van, vágyva és ízelve Őt azon a nyelven, melyet a legkönnyebben hall meg, s amelynek neve: szavak nélküli szeretet.

Őrizd magadban, amit Isten mond neked. Emlékezz az Írásra: „Ez az én titkom – ez az enyém.”

Tökéletesedni csak cselekedetek és szenvedés által lehetséges, és mindent csönddel burkolva be.

Amit a legjobban akarsz, amire a leghevesebben vágyódsz, nem találod meg a magad útját járva vagy a szemlélődés magasába emelkedve, csak a szív legmélyebb alázatában akadsz rá.

A valóban Istentől eredő közlés a következő tulajdonságú: egyszerre alázza meg és emeli föl a lelket, mert zuhanása emelkedés és emelkedése zuhanás.

Lelkedben mindig a nehéz és nem a könnyű felé hajlás lehetőségét fürkészd, ne az ízes, hanem az ízetlen, ne a magas és értékes, hanem az alacsony s értéktelen, ne a sok, hanem a kevés, ne a valamit-, hanem a semmitakarás, ne a legjobb dolgokra, hanem a legrosszabbakra vágyódás legyen. Krisztus szeretetébe a világ minden mezítelensége, üressége és szegénysége által akarj bejutni.

A lelki szegénység csak az odaadás lényegére figyel, arra, ami az odaadáshoz neki elegendő. A látható tárgyak sokfélesége és érdekessége fásasztja.

A mezítelen szegényt fölöltöztetik. A vágyait, akarását és nem akarását levetkőző lelket Isten önnön tisztaságába, tetszésébe és akaratába öltözteti.

A szerelmes lélek imája (részlet)

... Az ég, a föld és az emberek enyéme, enyéme a jók és a gonoszak, az angyalok s Isten Anyja, minden dolog és maga Isten az enyém és számomra rendelt. Ha Krisztus az enyém, enyém és számomra rendelt minden. Mit kérsz, mit keresel hát, lelkem? Minden a tiéd s minden neked rendeltetett. Ne érd be kevéssel, ne csillapítsd éhed az Isten asztaláról lehulló morzsával. Eredj, dicsőségben ragyogj fel, titkos kívánságod meghallgattatik ...

Takács Zsuzsa fordítása

A PSZICHOTERÁPIA ÉS AZ ASZKÉZIS*

Aki másoknak próbálja ajánlani az aszkezist, annak előbb meg kell vizsgálnia, ő maga hogyan áll vele: szívesen és némi sikerrel él-e aszketikus életet? Én az orvos egyoldalú tapasztalatai alapján beszélek, aki a beteg, károsult élettel gyakrabban találkozik, mint az egészséggel. Hozzám a vallásos emberek, a hívó laikusok vagy papok is akkor jönnek el, ha zavaraik támadtak aszkézisükben vagy hivatásukban – többnyire különben saját hibájukon kívül.

A lelkiismeretvizsgálathoz Szent Ignác – akire még többször hivatkozom majd – egy egészen modern és rettenetes pszichológiai eszközt talált ki, mégpedig a kérdőívet. Szent Ignác és követői elsőként a legfontosabb kérdést teszik fel ezen a kérdőíven: „Megelégedetten él-e hivatása szerint?” Ezt a kérdést ma ki kell bővítenünk azzal, amire még Ignác nem gondolhatott, de ma igen fontos kérdés: „Megelégedetten él-e az egyházban?”

Aki erre a kérdésre egész szívvel, egyértelműen igent tud felelni, annak nem is kell tovább rám figyelnie, hiszen akkor a legszemélyesebb tapasztalatából és gyakorlatából tudja, mi az aszkézis; e tapasztalat, gyakorlat és bölcsesség nélkül ugyanis az ember nem válaszolhat igennel erre a kérdésre.

Megelégedett-e élete állapotával? Elégedetten él-e hivatásában? És elégedetten él-e az egyházban? A hozzám forduló keresztények az aszkézis terén többnyire arról panaszkodnak, hogy a belső imádság számukra csupán gyötrődés, amely semmi haszonnal nem jár, s ezért egyre inkább el is tűnik az életükből; hogy a lelkiismeretvizsgálat nem vezet sehová – éveken át ugyanazokkal a hibákkal és mulasztásokkal kell vádolniuk magukat, anélkül, hogy igazán megbánnák e hibákat vagy változtatnának rajtuk; hogy jó elhatározásaikat egyszerűen nem tudják megtartani, s ezért inkább nem is határoznak el semmit, mert olyan megalázó a meg nem tartott elhatározásokat naponta számba venni; hogy a szentségek vétele szokássá kópot. Az elégedetlenség azonban gyakran messze túlterjed az aszkézisen, s célba veszi az egyház egészét, az erkölcsöt, az egyházi döntéseket, elsősorban pedig a konkrét keresztény életre vonatkozó utasításokat, tehát mindazt, amit aszkézisnek nevezünk.

Ezeknek az elégedetlen embereknek többsége elveszítette a bizalmát a nekik ajánlott lelki magatartásformák és gyakorlatok tényleges hatékonyságában. Ehhez aztán további tünetek is járulhatnak: szorongások, kényszeres morgolódások, bizonytalanság, kedvetlenség, főleg azonban tartós vagy gyakran bekövetkező, bénító depresszió, rezignáció, ellenállás mindazzal szemben, ami az egyházzal, a lelkiséggel, a vallással kapcsolatos, végül általános életundor. Sokan külső tevékenységbe, az emberi kapcsolatok etikájába menekülnek belőle. De üresnek és kiegéttnek érzik magukat. Mások a liturgia túlhajtásában keresnek kiutat: mintha a kultusz objektív elvégzése már önmagában azonos volna az értelmes lelki élettel, holott ez nem így van. Az ilyesféle próbálkozások gyakran fájdalmas lelki elsivárosodással végződnek. Elhanyagolják a lelki életnek azokat a feladatait, amelyek a lélek fáradságos munkáját kívánják. Adódnak könnyen teljesíthető feladatok is, ezeket megtartják. Nyilvánvaló, hogy ebben a felfogásban a cölibátus gyakran elviselhetetlenné válik, akárcsak a szegénység, az engedelmesség.

* A német szerzetesiskolák 1984. évi konferenciáján, Würzburgban elhangzott előadás.

A pszichológus számára ezek a jelenségek közös gyökérre vezethetők vissza. Ha a tanácskérőkkel vagy akár a betegekkel végigvizsgáljuk életük történetét, akkor gyakran – nem mindig: mindez az esetek 30–90 százalékára érvényes – a betegségeknek, csalódásoknak és az elviselhetetlennek látszó gyanúsításoknak egész életükön végighúzódó láncolatára bukkanunk. S mindezek, ahogyan mondani szokás, Isten nevében zajlanak, vagyis a családban és az egyházban kapott vallásos neveléssel kapcsolatban. Ezért annyira keserűek ezek a tapasztalatok. A családban és a nevelés folyamatában, tehát az iskolában, az egyházban elszenvedett sérülések legfőbb jellemzője, hogy sohasem nyertek megbocsátást. A megbocsátás központi jelentőségét véleményem szerint a keresztények alábecsülik.

Egy-egy trauma feldolgozatlan marad, ha nem bocsátanak meg a sértőnek. Csak ilyenkor mérgez – lelki embereknél azonban ez igen gyakran bekövetkezik. A megbocsátás azért különösen nehéz, mert a sértő valamiképpen az egyházat és annak Urát, Krisztust és magát Istent képviseli. A keserűség és a bizalom elvesztése az egyházat terheli, hiszen a folyamat onnan indult el. Ezért annyira fontos Szent Pál apostol figyelmeztetése a kolosszeiekhez írt levélben: atyák, ne keserítsétek gyermekeiteket, nehogy bizalmatlanná (némelyek bátortalannak fordítják) váljanak. Atyák, ne keserítsétek, ne mérgezzétek, ingereljétek gyermekeiteket, nehogy bizalmatlanná vagy bátortalanná váljanak; a keserűség ugyanis megmérgezi az ember bizalmát, s a megmérgezett bizalom a bizalmatlanság formájában törvényszerűen a lélek sztrájkjához, sőt többnyire általános lelki sztrájkhoz vezet. A lélek összes erői, az értelem, akarát és fantázia beszüntetik a munkát, s apatikussá válnak. Ez pedig nagyon rossz, hiszen pszichológiai szemmel nézve: a tudatos keresztény, különösen a szerzetes és a pap, nem élhet jól az ilyen keserűségben, még annak részleges nyomaiban sem. Modernül kifejezve: nem őrizheti meg azonosságát, vagyis személyiségének egységét és egész-ségét, ha feladja vagy csökkenti a teljes azonosulást Jézus Krisztus egyházával és az egyház Urával.

Hozzá kell tennem: minden tiszteletem és részvétem azoké a félig vagy részben azonosult perem-keresztényeké – s ilyenek saját hibájukon kívül még papok és szerzetesek között is akadnak –, akik többé-kevésbé belekényszerültek ebbe a helyzetbe, s ez bekövetkezhet saját hibájukon kívül, sőt példás buzgóságuk ellenére is. Nem ritkán azonban többé vagy kevésbé maguk idézik elő, s ez pszichológiai síkon, kénytelen-kelletlen rosszul végződik.

Néhány hónappal ezelőtt megjelent egy könyvecske *A jó Isten mindent lát* címmel (kiadta: Dagmar Scherf). Megrendítő tudósításokat közöl olyan emberekről, akik az egyház sérültjei: a rossz keresztény nevelés áldozatainak tartják magukat, s itt elmondják szomorú élettörténetüket. Ezeket a híradásokat groteszk kivételeknek tarthatnánk, ha a mindennapos pszichoterápiai tapasztalat nem bizonyítaná, hogy az ilyen esetek egyáltalán nem ritkák, hanem a katolikus és protestáns nevelés néhány tipikus hibáját tárják fel.

A negatív típusjelenségek bemutatása azért nehéz, mert ma már többségük elvezítette aktualitását. Az ötvenes években F. X. Arnold és K. Rahner megbízásából írtam egy cikket a katolikus pasztorálteológia kézikönyvében ilyen címmel: A katolikus kereszténység patológiája. Ha ma újraolvasom ezt a tanulmányt, meg kell állapítanom, hogy sok minden ma is érvényes belőle, a megállapítások többsége fölött azonban eljárt az idő. Ami akkor tipikus volt, ma nem aktuális többé.

Az én nemzedékem még azon a sok groteszk elképzelést is tartalmazó, vulgáris erkölcszociológián nőtt fel, amely tudományosan nem volt elég átgondolt. 1925-ben, amikor elsőáldozásra készültem, az egyik hivatalos, egyházi jóváhagyással kiadott morális tankönyvben azt olvashattuk, hogy a lopás vétsége akkor

súlyos bűn, ha a tárgy értéke a három márkát meghaladja. Meglehetősen nehezünkre esett, hogy a 2,99 márkás értékhatárt pontosan megtartsuk, amikor egy áruházban, Berlinben egymással versengve csentünk el apró tárgyakat.

Szilárdan meg voltam győződve arról, hogy rosszul emlékszem arra, amit tanultam. Aztán utána néztem egy olyan kiadásban, amely a harmincas évek közepén jelent meg, s mondhatom, hogy a pénz értékének csökkenése jelentősen növelte esélyeinket az üdvösségre: itt ugyanis azt olvastam, hogy a magántulajdon elleni vétségekben a súlyos bűn határa 30 és 40 марка között mozog. Ha azonban az ember apjától vagy anyjától lop, akkor ennél lényegesen magasabb is lehet, hiszen ez nem akkora hiba. A családi körben elkövetett lopás a másfélszerezés is elérheti a fenti összegnek, anélkül, hogy halálos bűn volna.

Ma könnyen mosolygunk ezeken a dolgokon. Valójában azonban a katolikus erkölcsstan fejlődésének, a benne meghúzódó évszázados pozitívizmusnak egészen súlyos problémája előtt állunk. Ma, legalábbis sok területen, ez már nem jelentős probléma. Helyébe a fordítottja lépett. A katolikus iskolákban és családokban a vallásos nevelés legfőbb problémájának ma azt a mélységes bizonytalanságot, a vélemények sokféleségét tartom, amely a gyermeket még az egyházban is körülveszi.

Aki aggályosokkal foglalkozik, azt is megtapasztalja, ez a pluralizmus milyen rémisztő a lelki vezetésben. Minden gyóntató másként vélekedik arról, mi a rossz, mit kell feltétlenül kerülnünk, mi súlyos bűn, mit kell meggyónnunk, s mit nem kell olyan félelmetesen komolyan vennünk, ahogyan ezt a korábbi nemzedékek tették, kivált persze a szexuális élet területén. A hitoktatók, keresztény nevelők sok dologban saját egyéni bizonytalanságukon túl a rájuk bízottaknak olyan masszív ellenállásába ütköznek, hogy gyakran alig mernek a katolikus dogmákkal vagy valamilyen némileg ortodox morálissal előhozakodni. Nem gondolom, hogy csupán félénkségből hagyják el az egyebet, hiszen többnyire igen bátor emberekről van szó. Gyakran azért bizonytalanodnak el az igehirdetésben, mert saját hitükben is bizonytalanságba ütköznek. A zsinat óta a magabiztos embereket gyakran éri el a kísértés, hogy önmaguk pápájává legyenek, s bőségesen felhasználják saját tévedhetetlenségüket. A félénkebbek és kevésbé magabiztosak így aztán attól szenvednek, hogy kihez is csatlakozzanak, melyik botcsinálta tanítót vagy vezetőt kövessék.

Sok katolikus keresztény és teológus csak egyik lábával áll benne az egyház hitében. Nem veszi észre, hogy a másikkal valami egyéni, maga gyártotta hitet vall, ahol saját szektájának feje és egyetlen tagja. Maga lesz végső bírása annak, mi az, ami erkölcsi törvényként kötelez, amit hinni kell, és mi nem az. Az egyházi tekintéllyel szemben keletkezett általános bizalmatlanság aztán természetesen kiterjed a hagyományos aszkézis minden tanítására és formájára is. Ráadásul még feljogosultnak is érezhetik magukat erre, mivel a hagyományos aszkézis néhány lényeges ponton eltért az alapvető keresztény emberképtől és az evangéliumtól. A bizonytalanság tehát nem megalapozatlan és nem csupán egyéni szélső következménye. A kialakult helyzet okait egyszerűen földeríthetjük. Azáltal ugyanis, hogy az egyház az I. Vatikáni zsinaton, több mint száz éve világosabban definiálta saját tévedhetetlenségének tényét, úgyszólván önkéntelenül kiterjesztette a tévedhetetlenség körét. Ez áldás és teher is egyszerre. Olyan áldás és teher, amelyet csak a II. Vatikáni zsinat mért föl a maga egészében.

A tévedhetetlenség dogmájának logikusan szükségszerű következménye ez a mondat: ami nem tévedhetetlen, az lehet téves. Ez a felfogás az elmúlt száz évben és különösen a II. Vatikáni zsinat nyomán túlságosan is elterjedt a hívők tudatában. Rendkívül fontos, hogy a túlzásokat lenyírbáljuk, s újra helyes és igaz

viszonyt alakítsunk ki az egyházzal. Az egyenes állás, a járáshoz hasonlóan, folytonos egyensúlyozást kíván. Aki nem tartja folytonos és érzékeny egyensúlyban magát, az elesik. Az történt itt is. Mert fontos ugyan tudnunk, hogy az egyháznak is lehetnek tévedései, ebből azonban könnyen kialakulhat az a hajlam, hogy mindent és főleg ott tévedést szimatoljunk, ahol a tanításnak vagy az erkölcsnek bármely kis részecskéje számunkra kellemetlen.

Az erre való kísértés igen nagy, hiszen ezen az úton sok előfutár útítársunk akadhat. Ez a legkisebb ellenállás és a legnagyobb konformizmus útja. Tény az is, hogy néha nemcsak megengedett, hanem kikerülhetetlen is a lojális szembehelyezkedés egyes egyházi megnyilvánulásokkal szemben. Az egyensúly megőrzésének feladata mindig ott kezdődik, ahol a jószándékú, a problémák terhét magára vállaló értelem a legjobb szándék mellett sem lát lehetőséget az egyetértésre. Ez nem modernizmus, utánaolvashatunk az egyháztörténetben, az engedelmisséget legnyomatékosabban sürgető dokumentumban, Szent Ignácnak az engedelmisségről írt levelében. Az engedelmisség határa itt is az egyetértés belső lehetősége, s ez az értelemnek rendelkezésére áll. Ahol megszűnik, ott az engedelmisség véget ér. Erre persze az ember csak akkor hivatkozhat, ha a legjobb szándékkal, türelmes és lojális fáradozással törekedett rá, hogy megértse azt, ami annyira idegen tőle.

Az aszkézissel szemben azonban nemcsak a zsinat óta támadt kritika. Megtálaljuk olyan kiemelkedő szentnél is, mint Kis Szent Teréz, mindig a rá jellemző szerény és gyermekes formában, de egészen határozottan. Megvallja, hogy némelyik lelki író – mit nem adnánk érte, ha tudnánk, kikre gondol! – gyakran kiszáritja a szívét, megzavarja a fejét, és hamar kifárasztja a lelkét. Azt sem tartom lehetetlennek, hogy ez a megjegyzés még rendjének csodálatos alapítójára, Nagy Szent Terézre is vonatkozhat, nem is szólva a jámbor könyveknek arról a kusza halmazáról, amelyet a század végén egy kármelita apácának el kellett olvasnia.

Tudományos alapokra épített s belülről induló finom kritikát találunk már a század elején Henri Bremond hatalmas, a lelkiség történetéről szóló tizenegy kötetes munkájában. A szerző polémikusan és igaztalanul fordul szembe egykori rendjének alapítójával, Szent Ignáccal. Ellenvéleményeket, csodálatos ellenvéleményeket gyűjt össze vele szemben, kártékony aszkézissel vádolva őt. Valójában azonban egyáltalán nem Ignácot éri a támadása, hanem Szent Ignác lelkiségének jellegzetes félremagyarázásait, elsősorban a 19. századi jezsuita lelkiség szűkös és száraz racionalizmusát.

Az első világháború után ismét egy jezsuita, a prágai pszichológia professzor, Johannes Lindworski hívta fel nyomatékosan a figyelmet az ilyen hibás fejlődésekre. Az *askézis pszichológiája* című, ma is olvasmányos kis könyvecskéjében. (Még jobb Az *akarat iskolája* című könyve.) A második világháború után elsősorban a Geist und Leben című folyóirat járt az ő nyomában; majd a hatalmas, tizenegy kötetre tervezett francia lexikon a lelkiségről (amely még mindig csak az O betűnél tart) hívta fel „jámborsági gyakorlatok” címszó alatt erre a figyelmet. Éppen ezzel a címszóval jutunk azonban csöbörből vödörbe, ha polémikusan, lekcisnylő értelemben használjuk – s a szónak ma ilyen jelentés jutott –, mivel az askézis lényegét érinti. Az askézis ugyanis végeredményben gyakorlatot, tréninget jelent, és gyakorlat nélkül nem valósulhat meg. A mélylélektanból és máshonnan eredő bizalmatlanság az askézissel szemben nem érinti azt, amit emberi és erkölcsi askézisnek nevezünk. Ellenkezőleg, még Freud és tanítványai is sürgetnek pszichoanalízisükben olyan aszketikus gondolatokat és gyakorlatokat, amelyek bizonyos körülmények között igen fájdalmasak lehetnek. A pszichoanalitikus kezelés általános jelszava az askézis egyik alaptétele. Így szól:

a pszichoanalitikus kezelés nem nélkülözheti az önmegtagadást. A tétel mélyebb magyarázatába itt nem bocsátkozhatunk bele.

A bizalmatlanság nem is annyira az erkölcsi és emberi aszkézist érinti, hanem a sajátosan keresztény aszkézist, amely túlmegy az emberi és az erkölcsi területen, vagyis az értelem által követelhető és igazolható határon.

Hosszú távon persze azonos egymással az emberi és a keresztény szemlélet. Kicsit régmódián hangzik, de nagyon igaz ebben a tekintetben, amit Lindworski így fogalmaz: „Aszkézist gyakorol az a gyerek, aki szüleinek, Isten helyetteseinek figyelmeztetésére szorgalmasan teljesíti iskolai kötelességeit. Aszkézist gyakorol az a cseléd is, aki gondosan ügyel arra, hogy a tej ki ne fusson, s az a feleség is, aki házasságának érdekében Isten akaratából igyekszik vonzóbbá tenni külsejét.”

Lindworskinak persze igaza van: aki megpróbál értelmesen és helyesen cselekedni, annak kellemetlenséget, lemondást, korlátokat és hasonlót is vállalni kell. A legegyszerűbb emberi udvariasság is ezt kívánja tőlünk minden órában. Nem is erről van szó, s ez ellen csak a serdülők, egyes ideológusok és az öncélúan ellenzékiesskedők lázadoznak.

A nevelők számára az emberi aszkézisnek ez a területe a legfontosabb és a gyakorlatban a legsürgetőbb feladat. Itt azonban mégis elsősorban a keresztény aszkézissel kívánunk foglalkozni. Egyrészt azért, mert innen érik az embert azok a súlyos károsodások, amelyeket az ember az aszkézistől elszenvedhet – valóságosan vagy képzeletben. Másrészt azonban azért, mert itt válik nyilvánvalóvá néhány egészen jellegzetes hiba a keresztény gondolkodásban és értelmezésben. Érthető okokból ezek a félreértések ökumenikusak: vagyis mind a katolikus, mind protestáns körökben megtalálhatók, némi árnyalatbeli különbséggel.

Mit értünk tehát aszkézisen? Olyan leírást próbálok adni, amely a fiziológia legalsó tartományából indul ki. Kezdjük azonban egy bibliai megfontolással.

Az aszkézis meghatározása kétségtelenül azoknak a válaszoknak a körébe tartozik, amelyek a híres kérdésre adhatók: „Mit kell tennem, hogy az örök életet elnyerjem?” Jézusnak ez a válasza is: „Ha az örök életre el akarsz jutni, tartsd meg a parancsokat” – sok más válaszához hasonlóan – megdöbbenette hallgatóit, s valószínűleg csalódást is okozott nekik. Hiszen semmi olyat nem tartalmaz, amit a kérdezők már ne tudtak volna, semmi újat ahhoz képest, amit az öszövet-ség népe olyan jól tudott. Feltűnő az is, hogy a kereszténység alapjáról, az üdvösség lefontosabb feltételéről, a hitről mintha egyáltalán nem esnék szó Jézus válaszában. Ezt a kijelentését egyszerű erkölcsi buzdításnak tekinthetjük. Ha a ma embere kapta volna ezt a választ a kérdésére, akkor bizonyára nem felel úgy, hogy a parancsokat fiatal korától megtartotta, hanem inkább megkérdezné: Mit kell tennem ahhoz, hogy a parancsokat megtartsam? Kicsit akadémiusan kifejezve: Hogyan juthatok el ehhez a belső állapothoz, hogyan változtathatom meg a parancsoknak meglehetősen ellenálló természetemet úgy, hogy jobban hozzáigazodjak ehhez a nehéz feladathoz, a parancsok megtartásához?

Ebben az összefüggésben aszkézisnek nevezném mindazokat az előkészítő fáradozásokat, amelyek szükségesek vagy igen ajánlottak ahhoz, hogy a parancsokat meg lehessen tartani. Felhívnám arra is a figyelmet, hogy a parancsok – tehát nem a tanácsok! – közé tartozik az is, hogy a tökéletességre kell törekednünk. Azt bizonyára fölösleges hozzátennem, hogy itt nem valami kifinomult lelki kozmetikára gondolok, nem is valami elérhetetlen, tehát nem is egészen kötelező eszményrendszerre. Az üdvösséghez nélkülözhetetlen törekvés a tökéletességre egyszerűen azt a fáradozást jelenti, amellyel igyekszünk magunkban a határozott készenlétet kialakítani, hogy minden fontos dologban Isten akaratához igazodjunk, amennyiben azt tisztán felismerjük, s megvan rá a szabad lehetőség-

günk. Szent Ignác lelkigyakorlataiban a tökéletességnek ezt a fokát az alázatosság első lépcsőjének nevezi, amely nélkülözhetetlen az üdvösségre.

Az emberi aszkézis pszichológiai és fiziológiai alapelvét pedig így fogalmazhatjuk meg: szabadítsd föl magadat az élvezetek zsarnoksága alól. Az ember az állatokhoz hasonlóan olyan lény, aki ingereket vesz föl, és reagál rájuk. Elsősorban ezek az ingerek kormányozzák. Az állatokkal szemben viszont az ember megtanulhatja, hogy az inger s az arra adott válasz, az inger és a tanult válasz közé egy választvonalat, elválasztó falat helyezzen. Az embert ez a hézag teszi emberré. Az inger és a reá adott választ elválasztó vonal adja egész méltóságát és hivatását. A szabadságnak olyan területét építheti ki itt, ahol lehetővé válik, hogy az ingerre a legkülönbözőbb módokon válaszoljon, hogy válasszon a különböző válaszok között. Az ember nevelése s ennek folytatódása az önnevelésben és az aszkézisben ezt a területet műveli. Mint az utazási irodában: itt is különböző célok és utak között választhatunk. Így szabadulhatunk meg a velünk született reflexek kényszerétől. Hogy hasonlatunknál maradjunk: attól a kényszersztől, hogy felugorjunk az első arra jövő autóbuszra. A csecsemőnek sírnia kell, ha éhes vagy fáj valamije. A felnőtt is megteheti ezt, s jó, ha még képes rá. De el is hagyhatja, vagy pedig valami itt és most megfelelőbb tettel helyettesítheti.

Ha az aszkézist az inger és a reá adott válasz közti fiziológiai választóvonalba építjük bele, akkor rögtön meglátjuk azt is, hol vallhatunk vele kudarcot. A csecsemőnek sírnia kell, a felnőttnek sírnia lehet – egyesek azonban már nem képesek erre a beléjük épített aszketikus elvek miatt. Az aszkézis tehát olyan pszichofizikai mechanizmussá válhat, amely megakadályozza, hogy az érzelemnek, az érzékenységnek, az érzékelésnek és a fantáziának eredeti, testi és lelki hatásait felfogjuk. Így azonban nem szentté válunk, hanem beteggé, zavarttá vagy zavarodottá. Sok aszketikusan élő ember küszködik azzal, hogy a bennük zajló spontán folyamatokról nem szereznek többé tudomást.

Az itt leírt első alapelvekhez még két további elvet szeretnék hozzáfűzni, amelyek összekötik egymással az emberi és a keresztény aszkézist.

Az egyik tételt Joseph Bochenskytól veszem, ettől a logikát és tudományelméletet művelő domonkos pátertől, aki remek kis könyvecskét írt *A filozófiai gondolkodás útjai* címmel. Allítását kívülről kellene megtanulnia mindazoknak, akik aszkézisre törekzenek: „A szellemi (és a lelki) életben a leginkább arra a világosságra kellene törekednünk, amellyel az értékeket megérthetjük, és arra az erőre, amellyel ezeket megvalósíthatjuk.” Az ilyen egyszerű mondatoknak mindig tágas és mély háttérük van Bochensky írásaiban. A „fény” és az „erő” szavaiban bizonyára minden teológus ráismer a kegyelem hatásaira: az illuminatio intellectus-ra, az értelem és a megértés megvilágosítására, és az inspiratio voluntatis-ra, az akarat megindítására. A kegyelem így válik tapasztalatunknak foghatóvá. Világosság és erő kell ahhoz, hogy megtegyük, amit megvilágosodott értelmünk követel.

Az aszkézis akkor hasznos és termékeny, ha ebből a fényből, az értékek megértéséből ered. De káros és megtévesztő lehet akkor, ha elveszti szem elől ezt a fényt, amelynek belső világosságunkká kellene válnia.

Az aszkézis harmadik alapelvét egy Zosimas nevű öreg szerzetes fogalmazta meg az 5. században Palesztinában. Ezt mondja: „Az ember hiába ér el matuzsálemi kort, ha nem jár a helyes úton, az összes szentek nyomában, vagyis nem viseli el nagylelkűen a terheket. Enélkül nem juthat előre, se sokat, se keveset. Nem találja meg a parancsokban elrejtett kincset, s nem tesz mást, mint haszon-talanul pazarolja el életének éveit.” Ez nagyon egyértelmű, ugyanakkor pedig megadja az aszkézis modern kritikáját is. A kritikus kérdés ugyanis így hangzik:

nem elég értelmes és hatékony-e nagylelkűen elviselni a reánk súlyosodó terheket? Egy sokat tapasztalt, idős bencés szerzetes, aki jó pszichológus és filozófus is, Daniel Freuling, a salzburgi egyetem professzora, ezt egyszer így fogalmazta meg: „Akinak kötelességei teljesítése után még marad ideje és energiája valami egyébre, nem teljesítette jól a kötelességeit.”

Hasonlót mondott Nell-Breuning is, aki az aszkézisre törtető rendtársait így emlegette: „Akadnak, akik beérik öt óra alvással; félek azonban, hogy öt óra munkával is beérik.” Hozzá kell azonban tennem, hogy Freuling: szerzetes, akinek hivatásbeli kötelességei közé tartozik az imádság és az elmélkedés is – mind ezt a regula pontosan előírja számára. Az ő esetében tehát más értelme van a megállapításnak, mintha egy orvos vagy tanár mondaná ugyanezt. Akkor ugyanis nem volna egészen igaz.

Itt rejlik azonban a kérdés: A ránk hagyományozott jámborsági gyakorlatok nem aprózódtak-e szét sokféle kicsiségre, annyira, hogy sokféleségük inkább akadályoz, mint segít, mivel a hétköznapiakban egyszerűen megvalósíthatatlannak bizonyulnak? Azzal a kérdéssel kell tehát itt szembenéznünk, hogy mennyi és milyen gyakorlat elengedhetelen a keresztény életéhez?

Szent Domokos nem alapíthatta meg azt a rendet, amelyet eredetileg akart, nem hagyhatta el ugyanis a zsolozsmát, bár azt nehezen tudták összeegyeztetni a lelkipásztori feladatok ellátásával.

Loyola Szent Ignácnak is ezen a ponton akadtak a legnagyobb nehézségei. A domonkosból lett pápa így válaszolt neki, amikor a közös zsolozsma kötelezettsége nélkül megalkotott szabályzatát eléje tette: „Olyan feketék lesztek, mint a kéményseprők, ha nem végzitek közösen a zsolozsmát.” A két eset talán eléggé jelzi azt a hagyományos felfogást, amely szerint ez olyan fontos gyakorlat, hogy nélküle az ember nem is válhat jó szerzetessé vagy lelkipásztorrá. Ennek pótlékaul aztán a jezsuiták alapítójuk kifejezett szándéka ellenére fölvtették szabályzatukba az egyórás elmélkedés kötelezettségét. Ezt az előírást sok évszázad után csupán néhány éve szüntették meg.

Itt természetesen nem a szerzetesélet finomságai foglalkoztatnak bennünket, hanem az az egészen lényeges kérdés: Mennyi „módszerességre” van szüksége az egészséges lelkiéletnek, s mi a minimuma, mi az optimuma a szigorúan megtartott gyakorlatoknak? Mely gyakorlatokat törölhetünk el minden további nélkül, s melyeket lehet mással helyettesíteni?

Végezetül három tételt sorolnék fel. Az első így szól: Az aszkézis vállalása nehéz, nemritkán lehetetlen a megkeseredett, haragos gyerekeknek – s ezek a gyerekek lehetnek felnőttek is. A modern katolikusok gyakran ilyen engesztelhetetlen gyerekek, teli keserűséggel a szülői tekintély iránt, amely elváltozott alakban gyakran az egyházban vagy saját istenképükben jelenik meg előttük.

Másodszor: A keserűség felfalja a bizalmat. A bizalmatlanság zavarja a megértést. Az értetlenség pedig megnehezíti az egyházzal való együttérzést. S aki tartósan nem érez együtt az egyházzal, az megzavarodhat hitében, vagy legalábbis károsodik annak teljességében és hatékonyságában.

Harmadszor: A mai, itt és most szükséges aszkézis első lépése tehát az, hogy megszabaduljunk a méregtől és a keserűségtől. Ezt mindazoknak meg kell tenniük, akik nem élnek elégedetten a hivatásukban és az egyházukban. A legigazibb, alapvető aszketikus gyakorlat tehát: visszatérni a keserűségmentes, teljes hithez. A nélkülözés és lemondás aszketikus mozzanata itt a legnehezebb lemondást kívánja, tudniillik le kell mondanunk saját szuverén ítéleteinkről a hit dolgában. A hitnek ezzel az aszkézisével kísérelhetjük meg megérteni azt, amit az egyház kíván, és amit az egyház hisz és megél. Minden további aszkézisnek ez ad értelmet és kiindulást.

L. L. fordítása

AZ ASZKÉZIS ÚJRAÉRTÉKELÉSE KORUNKBAN

Kevés szó *devalválódott* annyira az utolsó negyedszázad folyamán, mint az aszkézis. Valóságos erkölcsi árfolyamzuhanásban és értékcsökkenésben volt része: nemcsak profán és keresztényellenes kritikákban, hanem a keresztény gyakorlatban és teológiai értékelésben is. A hatvanas évektől alig lehetett hallani, olvasni róla, még a szót is kerülték a szakirodalomban, és helyette egyéb kifejezéseket (lelkiség, spiritualitás, jámborság, tökéletesség, szentség) használtak. Maga a II. Vatikáni zsinat is, amely kötetnyi okmányt hozott nyilvánosságra a négy év alatt, csupán két alkalommal írta le a szót. Egyszer a papságról szóló dekrétumban: „a lelkipásztorok sajátos aszkézisét” említve, másodszor a „Nem keresztény vallásokról” kiadott Nyilatkozatban: a hinduizmus „aszketikus gyakorlatait” méltatva.

Az utóbbi időben úgy látszik: mégis *fordult a szél*, és újra kezdünk beszélni az aszkézisről, sőt, kezdjük újra értékelni is. Ismét tudjuk becsülni az aszkézist, de valamelyes átértékelés szükségessé vált vele kapcsolatban.

Mit jelentett eredetileg a szó és a mögötte lévő valóság? Hogyan és milyen okokból kompromittálódott? Hogyan értékelődik át jelenleg, és hogyan élhet és éljen tovább századunkban – de a jövő évezredben is –, ami benne lényeges és nélkülözhetetlen?

Az aszkézis fogalma, kifejlődése

A görög szó (aszkeo-aszkézis = gyakorlok, gyakorlat) a hellenizmusból került át a kereszténységbe Alexandriai Kelemen és Origenész közvetítésével, de csak a 17. században vált szakkifejezéssé. A katolikus irodalomban általában azt a tudatos és állhatatos fáradozást jelenti, amellyel az ember *Krisztus követésében* a *keresztény tökéletességre* törekszik. A közbeszéd pedig azokat a jelenségeket jelöli e szóval, amelyek lemondásra, önmegtagadásra, megtartóztatásra, önsanyargatásra vonatkoznak, és általában hozzáértik a fogalomhoz a tervszerűséget és bizonyos „technikákat”, gyakorlatot is. S mivel emberi adottságaink miatt a tökéletességre törekvés sokféle akadályba ütközik (test-lélek feszültsége, a hajlamok, ösztönök lehúzó ereje, a belső és külső világ negatív hatása, a démoni erőket is beleértve, vö. Róm 7, 14–25), az ezeknek leküzdésére való gyakorlat, vagyis az aszkézis szükségképpen komoly és következetes *küzdelmet* jelent a keresztény ember életében.

Az aszkézis szabályozott, „iskolás” gyakorlatait főképp a kolostoroknak köszönhetjük. Az újkorban a teológia pontos formulákba és rendszerbe foglalta e gyakorlatokat, és bőségesen részletezték a lelkiéleti, hitbuzgalmi írások. Ezekből ismerjük például a kezdők, haladók és tökéletesek fokozatait; vagy majdnem ugyanezeket az újplatonikus Areopagitától – a tisztulás, megvilágosodás és egyesülés útjaként. *Megkülönböztetik* az erkölcsi aszkézist: negative a metanoiát és a bűnöktől, szenvedélyektől való szabadulást, pozitíve pedig a léleknek Istenhez és az embertársakhoz való odafordulását. S beszélnek a misztikus aszkézisről, mely az állandóan növekvő Isten-szeretetet és az Istennel való egyesülést szor-

galmazza. Végül a kultikus aszkézis az istentiszteleti részvétel feltételeit szabja meg: böjt, virrasztás, rituális tisztaság, mosakodások, szekszuális önmegtartóztatás (az Ószövetségben). Ezeknek titokzatos normarendszere a nem keresztény vallásokban mágiává fajulhat, de az aszkézis gyakorlatainak bizonyos eltúlzása és misztifikációja beszüremkedett a keresztény vallásgyakorlatba is, ezt a jelenséget helytelen öncélúsága miatt „aszketizmus”-ként bélyegezzük meg.

Meg kell állapítanunk, hogy az aszkézis fent körvonalazott és számunkra ismeretes fogalma *nem bibliai eredetű* – a Szentírás alig ad eligazítást. Az ótestamentumi embernek ugyanis pozitív, töretlen kapcsolata volt a világgal és az étellel, a földi javakkal és az élvezetekkel. Alapérzését a teremteskor elhangzott isteni szó határozta meg: Látta az Isten, hogy minden jó (Ter 1, 31; Zs 24, 1). A szövetségi hűség persze komoly követelményeket támasztott az Ószövetségben, s ezekhez rituális és egyéb tilalmak, előírások is kapcsolódtak, de speciális, aszkézisszerű önmegtartóztatási szabályok csak a papokat és néhány embert, például a nazireusokat kötelezték. A késői zsidóság eszméiben jelent meg – a test és lélek kettőségének hellenista eredetű felfogása nyomán – az egyéni büntudat, az engesztelés igénye, a lemondás, a böjt gyakorlatai, de ez is inkább speciális csoportoknál (mint például az esszenusok, vagy a qumráni közösség).

Keresztelő János aszkéta alakja ebből a vallási légkörből indul, és hirdeti meg az Isten országa közeledtét és a bűnbánat keresztségét a vízbemerítéssel. Az Úr Jézus pedig beteljesíti az Isten országa programját, az evangélium örömhírét és az üdvösség lehetőségét, de a metanoíát is. Hogy ez gyakorlatilag milyen radikális következményekkel jár a tanítványok és minden benne hívó számára, ez a későbbiek folyamán lesz világossá: tagadja meg önmagát, mondjon le a vérségi kötelékekről, vagyonról, otthonról (ha ezek akadályt jelentenek), vegye föl keresztségét és úgy kövesse a Mestert (Mk 8, 34). Ezek az újszövetségi szavak sem tartalmazzák az aszkézis kifejezést, de a keresztény eszmélés és Krisztus-követés joggal építette föl belőlük az idők folyamán azt az életrendet, ami később az aszkézis összefoglaló nevet kapta. Jelszavának a krisztusi felhívást vallhatta: „Legyetek tökéletesek (szentek), mint a ti mennyei Atyátok is az” (Mt 5, 48).

Az aszkézis visszaszorulása

Ezek után joggal merül fel kérdésünk: Mi történt az aszkézis tekintélyével, becsületével századunkban? Mi az oka a körülötte végbement változásnak?

A II. Vatikáni zsinat új szemléletet hozott a világ és az ember kapcsolatában, s ezzel akaratlanul is hozzájárult az aszkézis már folyamatban lévő devalválódásához és térvessztéséhez. Mi volt e fordulat lényege? A Concilium című folyóirat egyik alapítója (Ducauque) írta le már a zsinat befejezésének évében a prófétai felismerést: „A II. Vatikáni zsinaton az egyház egy új, *világban való létért*, létformáért vívta meg harcát.” E létforma azt célozta, hogy az egyház ismét benne éljen a világban, s ne legyen egy szociológiai, spirituális, szellemi, teológiai gettóba zárkózva; ne legyen a világóceán „szeñnyes” hullámain fensőséges Noé bárkájaként a kiválasztottak csapatával. Ez a fordulat – teológiailag az új egyházkép – törölte ki a zsinat szóhasználatából is az exkluzivitást, elzárkózást rejtő aszkézis szót. A teológiai, vallásos irodalom ettől kezdve egyre inkább spiritualitásról, általános keresztény lelkiségről, sőt kifejezetten egy „*világi spiritualitásról*” beszél. Ez persze távolról sem azonos a „világias” lelkülettel. Csupán a világtól elzárkózott, test-lélek belső harcával lekötött kolostori lelkiség helyett – a világban élő, munkálkodó keresztény ember lelki-vallási egzisztenciáját kívánja megteremteni, és e lelkiség követelményeit, összetevőit feltárni.

E jelentős fordulathoz, majd a lelkeség új felfogásának megszületéséhez sok világi tényező járult hozzá. A szellemi élet magasabb szintjén már a múlt század végétől hatottak Nietzsche átkozódásai a „sápadt Galileai” ellen, aki szerinte akadály a erős, bátor, korlátlan Emberfeletti Ember megszületésének. A század elejétől pedig mind jobban behatolt az európai gondolkodásba a freudi mélypszichológia és a marxizmus valláskritikájának a hatása. Ez a kritika meg akarta szabadítani az embert minden „elidegenedéstől”, amely a társadalmi-gazdasági és belső (ösztön)-elnyomások következtében megnyomorítják, megcsontítják az embert, és akadályozzák önmaga igazi, teljes lényegének megvalósításában.

A hetvenes években viszont egy több síkú, de mindenképp újszerű vallási és szellemi éledés bontakozott ki az egyházban (és az egyházon kívül), amelyet vagy az újra felfedezett Szentírás – főképp az evangéliumok és Jézus személye – inspirált, vagy közvetlenül a Szentlélek (fokolarinik, pünkösdisták, karizmatikusok, Jézus-mozgalmak stb.). A keresztény kisközösségek is a kezdeti feszültségek után mind pozitívabb szerepet vállaltak az egyházi életben. E kisközösségekben megszűletett és növekszik egy újfajta vallásosság, amelyben központi szerepet kap a vallási megtapasztalás, az emocionális élmény, a közvetlen, személyes Istenkapcsolat – erős összefüggésben a megújult liturgiával is. A megbélyegző, „leleplező” kritikákat tehát egy újfajta embereszmény kialakulása követte. Az egyház ma nagyobb jelentőséget tulajdonít az evilági értékeknek. Ennek nyomán új biblikus ihletésű, a liturgiától, a közösségi élménytől áthatott világi lelkeség kezd kialakulni. Mindezek a tényezők együttesen az askézis visszaszorulásához vezettek.

Az askézis azonban nélkülözhetetlen eszköz a Krisztus-követés útján. Döntő kérdésünk tehát: hogyan értékelődjek át a megváltozott világban, de változatlan elvárás szerint: „Aki nem hordozza keresztjét és nem jön utánam, nem lehet az én tanítványom (Lk 14, 27). Az askézisnek az átértékelődése – igazság szerint – elkezdődött már korábban, a század közepén, legalábbis a messzebb látó teológusok eszméléseiben. Egyesek azt sürgették, hogy az askézist közelebb kell vinni a misztikához, a belső megbékéléshez. Vagy még szerencsésebb fogalmazással: az askézisnek mind elméletben, mind gyakorlatban spirituális és teológiai elmélyülésre kell törekednie; így kerülhetjük el az antropológiai és individuális beszűkülést, az elszigetelődést, az öncélúságot és a kiszáradást. Mert az igazi askézis sohasem emberközpontú, hanem Istenre irányul. A nem vallási motiváltságú askézis idegen a keresztény eszménytől, és legfeljebb pusztá akarát-tréning vagy a „természetes” etika síkján leragadó erénygyakorlat lehet. Nem szentet, hanem fakírt produkál.

Az átértékelés dimenziói

Újabb kérdésünk ezért így hangzik: Hogyan nyerheti vissza az askézis (és az asketika) az eredeti célt jobban kifejező és tartalmazó teológiai és spirituális dimenzióját? A kérdésre négy szó válaszol, amely a keresztény élet teljességét tárja fel: a hit, a szeretet, a kereszt és a vándor-lelkület askézisét kell gyakorolnunk.

1. A Krisztus-követés askézisének a hit askézisére kell épülnie, hiszen a hit a keresztény ember alapvető állásfoglalása és mindennapi gyakorlata. S bár a hit egy határtalan horizontot is nyit a lét és a világ teljes megértésére és befogadására, lényege szerint mégis lemondással, szellemi megalázkodással is jár. A felfoghatatlan Isten misztériumát fogadjuk el, s egész önmagunkat egy korlátlan bizalmi aktusban ennek az Istennek adjuk át. Mindenre, a hittitkok világára is,

igent mondunk. Sőt, el kell fogadnunk a saját életünkben és a világban a belső és külső gyöngeségeket és az olyan botrányokat, mint az éhség, a szenvedés, a halál. Csak ahol a hitet ilyen mélységben, mindent átjárón éljük meg a mindennapi imában és meditációban, ott van igazán értelme és célja az egyéni aszkézisnek, mert minden a személyes Istenre, a lét végső értelmére irányul: Jézus Krisztusra, a szenvedő Isten-emberre és az ő kereszttjére, a megváltásra.

2. A keresztt tárja föl előttünk a megváltás krisztusi gyökereit. Feltárul előttünk a bűn, a szenvedés és a halál összefüggésének misztériuma. Itt kapnak mélyebb megalapozást az aszketikus gyakorlatok, az önmehtagadás és lemondás nagylelkű gesztusai a magát kiüresítő, „szolgai alakot öltött” Istenember színe előtt, akit „a mi bűneinkért dőttek át, a mi gonoszságainkért törtek össze, sokak bűnét hordozva” (Iz 53, 5, 12). Mi nem tudtunk magunkon segíteni. Az eredeti és egyetemes bűntudatnak e horizontján értelmessé válik minden aszkézis, minden elfogadott vagy magunkra vállalt szenvedés, és végső megértésre talál még a titokzatos Szent Pál-i nagylelkűség is: „Örömet szenvedek értetek, és testemben kiegészítem, ami Krisztus szenvedéséből hiányzik, testének, az egyháznak a javára” (Kol 1, 24).

3. A keresztt aszkézise még tovább mélyül, és átvált a *szeretet aszkézisévé* – a másokért vállalt áldozat, lemondás, türelem, önátadás aktusaiban. E ponton alig lehet jobb személyes vezetőt ajánlani a mai embernek, mint a fokolare mozgalom közösségeinek alapelveit. Chiara Lubich, a mozgalom alapítója egy 1971-es beszédében a résztvevők „evangéliumi lelkiségének lényegét” igyekezett bemutatni hallgatóságának: „Számunkra az ember, a testvér azt jelenti, amit más keresztények számára – akik ugyancsak az Istentől kívánt tökéletességre töreksznek – a kolostor, a visszavonultság vagy a szerzetesi ruha jelent. Hiszen az emberrel, a testvérral valósíthatjuk meg ebben a világban a természetfeletti világnak, a mennyországnak egy-egy bázisát, de a testvér teszi próbára is erényeinket, amikor azokban a nehézségekben, amelyeket számunkra jelenthet, eszközzé válik Isten kezében tisztulásunk útján . . . Ez az élet persze különös szeretetet tételez fel az egyesekben, amely Jézus szenvedésének misztériumában gyökerezik.” Az ilyen szeretetben élő és égő ember világító szövétnekké lesz, aki a kereszténység hiteles tanújaként igazán vállalkozhat az evangélium továbbadására. Az előbbieket figyelembe véve már nem érezzük túlzásnak Aquinói Szent Tamás 700 év messzeségéből sugárzó bölcsességét a *De perfectione* című művéből: „A szeretet a döntő, ha ugyan nem az egyetlen eleme a keresztény tökéletességnek.”

4. Végül a keresztény aszkézisnek még egy, utolsó mozzanatát kell megneveznünk, a *vándor-lelkületet*. Ez a dimenzió újabb speciális erényeket tudatosít és mozgósít az emberben. Már a hit és a szeretet aszkézise is előre mutatott egy eljövendő, ígéretes világba, a végleges dicsőségre és arra a krisztusi ígéretre, hogy „az Isten országa köztetek van” (Lk 19, 22). Már itt van, de láthatóan még nem teljesült ki. Ezért a keresztény ember „vándorként” él a földön, úton jár a zarándok-egyházzal együtt a szent Város felé, idegenként ebben a világban, mint „a szentek polgártársai és Isten háza népe” (Ef 2, 19). De – a zsinat szavaival – „együtt menetel az emberiséggel is”, örömeit és szorongásait megosztva vele. Ez a szituáció különösen három erény gyakorlását igényli a hívőktől: kitartó türelmet, teljes bizalmat a jövőt és a történelmet kézben tartó Istenben és virrasztva várakozást, vigiliás lelkületet, hogy „ha az Úr jó, készen találjon bennünket”. Különösen a bizalmat és a ráhagyatkozást kell hangsúlyoznunk az idők szorongatásában. Isten fiaihoz nem illik a kétségbeesés, de még a kislelkűség és a rezignáció sem. És előforduló hitbeli elfáradásaink közt is számíthatunk rá, hogy velünk van az Úr.

Az emberré és kereszténnyé válás útja

Az aszkézis régi, hagyományos formái idegenné váltak a világban, még a keresztény ember számára is. De életszerű tartalma és célja, a Krisztus-követés áldozatos, keresztutas követelménye ma is érvényes. Mert az aszkézis mint önmegtagadó, önfeláldozó élet a *kereszt örök botrányának és felfoghatatlan misztériumának a részese* lett. Ez egyben a legmélyebb válasz az aszkézis megfoghatózásának miértjére. Ahogy már Szent Pál megélte, de mindvégig érvényes lesz: A zsidóknak csodajelek kellene, a görögöknek bölcsesség, nekünk azonban csak a megfeszített Krisztusunk van, a kereszt oktalanságával (vö. 1 Kor 1, 18–23). E sorsból részesedik a keresztény élet és az aszkézis is.

Meg kell találnunk a korszerű szavakat az aszkézis *qlvi* kifejtéséhez és a gyakorlati megvalósítás újszerű formáit. Az életszentség vagy egyszerűbben a lelkiesség eszménye nem uniformizált, hanem mindig a konkrét személyből nő ki, az ő konkrét élethelyzetére épít, tehát minden esetben személyes karaktere van. És ne féljünk a keményebb követelményektől, a kereszténység igényességétől! Ma már megérett a belátás profán talajon is a fegyelem, a rend, az engedelmisség, a normákhoz való alkalmazkodás, Veres Péter fogalmazásában: a diszciplína szükségességének szorgalmazására – a társadalomban és a családi, az iskolai nevelésben egyaránt. Profán önnevelő könyvek, meditációra, belső tartásra, harmóniára, áldozatosságra, rendre, fegyelemre tanító és felhívó írások páratlan sikere bizonyítja nálunk is, hogy – József Attila szavaival – „az ember egyre kevesebb”. Az aszkézis tehát mint a természetes nevelés és az önnevelés eszköze is jelentkezik. A kereszténység pedig kezdettől tudja, hogy az emberré és kereszténnyé válás útja kemény, tövises, áldozatos, küzdelmes út.

FRÁTER TAMÁS

VALLÁSI NYELV VALLÁSTALAN TÁRSADALOMBAN

1985, Magyarország. A vasárnapi misére a katolikusok 7–8 százaléka megy el. Csak körülbelül minden tizedik ember tartja magát vallásosnak „az egyház tanítása szerint”. Ezzel összhangban az általános iskolások hozzávetőlegesen 10 százaléka vesz részt valamilyen hitoktatáson az iskolában vagy a templomban. Ez itt is, ott is legfeljebb heti 2 óra. Társadalmunkban tehát van egy meggyőződésesen vallásos csoport. De ez *kisebbség*, amely nem támaszkodhat *össztársadalmi egyetértésre*, egyre kevésbé a gyengélkedő *intézményre* és csak bizonyos esetekben a *közösségek* erejére. Mindennek „ellentételül” ma Magyarországon az új-

szülöttek mintegy harmad részét nem keresztelik meg, és a felnőtt népesség 10–12 százaléka állítja, hogy *meggyőződésből nem vallásos*. A társadalom zöme rokonszenvvel (s némi nosztalgiával) figyeli ugyan a vallásosságot, anélkül azonban, hogy a Jóhír személyesen érintené őket. A népesség fele önmagát a „maga módján vallásosnak” minősíti. Ez valójában sovány ismereteket, minden keresztény közösségi élmény hiányát és tetszés szerint összeválogatott hittételek gyűjteményét jelenti egy egyébként zavaros világnézetben belül.

A kulturális tagozódástól a „csoportnyelvekig”

„Keresztény társadalomról”, „szakadatlan vallási hagyományról”, a „keresztény európai kultúra” jelenlétéről nálunk alig beszélhetünk. Nehéz lenne összefogó jelzót találni a magyar szellemi kultúra megnevezésére. Vannak jól megkülönböztethető kiindulópontok és áramlatok. Kérdés ellenben, hogy összekapcsolhatók-e egymással a hivatalos ideológia, a keresztény hagyomány, a tömegkommunikációs kultúra vízőzöne stb. Kérdés, hogy a társadalmi képes-e az ideológiák, világnézetek, életértelmezések és magatartásmódok kínálatából valamilyen egységet kovácsolni? Végül is az a kérdés, lehet-e Magyarországon egy kultúráról beszélni, vagy csak olyan *kultúrátöredékekről*, melyek eredetük és jelenlegi hordozóik szerint is különböznek. Ennek a bizonytalanságnak persze súlyos következményei vannak a mindennapi és a vallási nyelvre egyaránt.

Az első következmény, hogy az „általános” nyelvet „csoportnyelvek” váltják fel. A nyelv gyakorlati-technikai részét ez nem érinti. Mindenki tudja, hogy mi a kenyér és mindenki érti, mi a szabad szombat. Hátsó és rejtett jelentések, erkölcsi tartalmak, célkitűzések és szimbólumok ellenben csak megadott társadalmi környezetben foghatók fel és érthetőek. Az olyan szavak, mint „szabadság”, „közösség” vagy „önmagunk meghaladása” mást és mást jelent különféle csoportok számára. A végső jövő koncepciói: egyrészt az „Isten országa” vagy a „világ vége”, másrészt a „kommunizmus világméretű győzelme” különböző kulturális környezetben eltérő benyomásokat és képzettársításokat keltenek. A világnézeti környezet ismerete nélkül jelentésük nem kibogozható.

Persze a csavargóktól az arisztokráciáig, a klérustól a titkos társaságokig az elkülönülő társadalmi csoportokat mindig is saját nyelvhasználat jellemezte. A nyelv általános közvetítőképeségét ez mégsem korlátozta. Az elkülönülés nem függesztette fel a kulturális összetartozást. A valahai egységet a pluralizmus, az ideológiai-kulturális blokkok és frontok kialakulása és a világnézeti konfrontáció robbantotta szét. A nyelv a *csoporthoz tartozás* egyik legfontosabb jegyév vált. Hasonszórúek között a nyelv az egység hordozója, amennyiben összeköt s lehetővé teszi a megértést. Kívülállókkal szemben *kommunikációs akadály*. A kívülállók ezt a másságot éppúgy, mint a kultúrája (világnézete, vallása stb.) által meghatározott csoport önállóságát megbotránkoztatásnak és kihívásnak tekintik. Ezzel a nem szándékolt, de kikerülhetetlen következménnyel a vallási nyelvnek is meg kell birkóznia.

A nyelv leértékelődése

Egy következő nehézség a szavak *értelmemvesztéséből*, jelentésváltozásából, leértékelődéséből, elmosódottá válásából adódik. Különösen, ha a szavak erkölcsre, értékekre, értelemre, ideálokra utalnak. A mindennapi nyelvben az olyan szavak, mint „alázat” és „áldozat” valamiképpen régiessé váltak. A hagyományos értelemben vett „megváltást” az utca nyelve kifejezni sem tudja. A „bűn” egyesek számára gyermekkori sérülések erkölcsi értéket (vagy annak hiányát) nem hordozó, „értékmentes” következménye, mások számára egyszerűen a leleple-

zettségben kifejeződő ügyetlenség. A „hit”-et igen sokan hiszékenységként, könnyelműségként, irracionalitásként értelmezik. A „szerelem” szó perversitálódik, erotikus, élvezeti mellékízű, énközpontú kifejezéssé válva. „Valóság”-ként a közgondolkodás a kézzelfogható és földközeli dolgokat fogadja el (s mindazt, amit komoly tekintélyek, mint például a televízió közvetítenek). A televízió, a vizuális közvetítés, a bemutatás jelentőségének növekedése önmagában is kifejezi, hogy a nyelv értéke csökken. A verbális kommunikáció sokak számára megbízhatatlanná vált.

Vallási kommunikáció – csak az egyházban vagy azon túl is?

A társadalmi és kulturális differenciálódás, valamint ezek nyelvi lecsapódásának hatására – minden kulturális egységben vagy csoportban, nem utolsósorban az egyházban is – alapvető döntést kell hozni. *Mindenkivel* szót akarunk-e érteni a világ értelmezése és a létnek tulajdonított értelem vagy világnézet és az erkölcs kérdéseiben? Milyen *funkciót* juttatunk a nyelvnek? Mindenekelőtt a magunkfajttákkal való, a csoporton belüli eszmecsere szolgálatába állítjuk-e, vagy annak az eszközüvé tesszük, hogy mindenkivel szellemi cserekapcsolatba kerülhessünk?

Különböző csoportok talán az egyházban is *különböző válaszokra* éreznek indíttatást. Akik az egyházközség összetartására s a keresztény nép igazhitűségének megőrzésére áldozzák magukat, továbbá, akiknek élete lényegében azonos társadalmi környezetben zajlik, azok a nyelvet igen könnyen a *változatlanság* biztosítékának és a közösség hitbeli egysége szimbólumának tarthatják. Ha egy egyház gettó-helyzetbe kerül, a vallási nyelv *rögzítő-megőrző funkciója* különösen kidomborodik. Ha a hivatalban levők elszigetelődnek az élet és a társadalom egyéb, profán területeitől, akkor a vallási nyelvnek csupán az előbbi szerepével törődnek – és akaratlanul is hozzájárulnak az egyéb funkciók elcsökevényesedéséhez.

A nem vallásos környezetben élő vallásos világiak is megpróbálhatnak valami hasonló pozíciót elfoglalni. Megkísérelhetik, hogy keresztény meggyőződésüket – s a vele összefüggő gondolkodásmódot, értékrendet, cselekvési rendszert – „szívkük rejtekébe” vagy vallási közösségük falai mögé zárják. Ez azonban *kettős élettél* jár s azzal az elhatározással, hogy a „profán életben”, „a világban” semmit sem mutatnak abból, ami belül hajtja és irányítja őket. Alig megvalósítható vállalkozás! A másik lehetőség a saját meggyőződés kifejezése – minden megértési és kommunikációs nehézség ellenére. (Korábban nálunk az egyházban inkább az első utat javasolták. Ezzel hozzájárultak a társadalom világnézeti szét-töredezéséhez. Másképpen kifejezve: az évtizedekig gyakorolt vagy legalábbis elfogadott elszigetelődés most azokra üt vissza, akik kereszténységüket nem gettók falai mögött akarják megvalósítani, és akik nem hagyják magukat elhallgattatni. Az elmúlt néhány évben mindenesetre egyre inkább nő azok száma, akik a második utat tekintik helyesnek.)

Az elzárkózás és a nyitás veszélyei

Mindkét nyelvi választásnak és cselekvési stratégiának megvan a maga gyenge oldala. P. L. Berger a „tudati kisebbségek” egy alapvető dilemmájáról beszél (Internationale Dialog Zeitschrift 1969. 2. 127–132.). Véleménye szerint egy kisebbségi helyzetben levő keresztény közösség csak két dolog között választhat. Vagy megpróbál *elzárkózni*, kizárva a világnézeti változásokat, de így hívei egy részét elveszíti; vagy megnyílik a más ideológiákkal való *dialógusra*, ez esetben híveit zavartalanabbul képes megtartani, de fel kell áldoznia hagyományra egy ré-

szét. Bergerrel szemben meg kell mondani, hogy az első alternatíva sem a keresztények mindennapi életével és feladataival, sem a keresztény küldetéssel nem fér össze. Ezt a választást talán a feltételezett *kisebb rossz* melletti döntés indokolhatja. A második lehetőséget azért tartják egyesek veszélyesebbnek vagy alapjában rossznak és meg nem engedhetőnek, mert az állítólag a kereszténység feláldozását és nem keresztény álláspontok elfogadását jelentené. A *prófétai szó* és tett lehetősége tehát figyelmen kívül marad. Az „idegenbe” induló hívek kitartásába és hűségébe vetett *bizalom* is hiányzik. Végül a Szentlélek segítségébe vetett *hitet* sem erőltetik túl.

A két magatartás, valamint a keresztény lét és az egyház kétféle szemlélete tartós *feszültségeket és konfliktusokat* okozhat. Az elzárkózás ellenzői attól félnek, hogy az egyház megmerevedik, és a csupán megőrzésre törekvő nyelv *sterillé* válik. A párbeszéd ellenfelei önidentitásukat féltik, vagy kételkednek a nem keresztény környezet kapcsolatteremtésének komolyságában, vagy talán elégtelennek érzik magukat arra, hogy a Jóhírt olyan nyelven fejezzék ki, amely a kívülállókra is eléri. Ugyanezek az emberek magától értetődőnek tartják, hogy saját *kommunikációs tehetetlenségük* egy sokkal alapvetőbb összefüggésnek a része; úgy vélik, hogy a kívülállók elérése lehetetlen, és az ebbe az irányba tett kísérletek a legjobb esetben haszontalan tévedések, de talán egyházromboló vállalkozások.

A nem hívők elvárásai a vallási kommunikációtól

A nem vallásos környezet nélkül nem beszélhetünk kimerítően a vallási kommunikációról. A vallási kultúra és a vallási kérdésekre vonatkozó megbízható tájékoztatás utáni nagy és gyorsan növekvő igény jelentős részben *nem vallásos emberektől* származik. Az ilyen témájú könyvek, filmek, rádióműsorok mindenestre sikerre számíthatnak. Vallási témájú tudományos és ismeretterjesztő előadások sokakat vonzanak. A várakozás azonban sokszor csalódásba fullad. A kommunikációra kész hívek gyakran nem tudnak megfelelni a nem hívők szükségleteinek. Az igényeket talán meg sem értik igazán. A válaszuk nem megfelelő, egymás mellé beszélnek. Vagy még pontosabban: beszélnek, amikor valami mást várnának tőlük, és saját mondókájukat ismétlik, amikor válaszra lenne szükség.

A kommunikációnak a – talán kimondatlan – kívánságok és kérdések észrevételeivel kell kezdődnie. *Első helyen* személyes tudomásulvételt, elfogadást, megerősítést, *emberi kapcsolatokat* várnak. Egy igazi közösség mindezt nyújtani tudja. A keresztények zöme azonban nem tagja egy közvetlen és megfogható hívőközösségnek. *Másodiknak* olyan vonzó, bevált és megvalósítható *életmodellt* keresnek, amit utánózni lehetne. A vallásos embert minduntalan „a magánélet siker-emberének” tartják. Tehát tapasztalni szeretnék, mit kell „tenni”. A kommunikáció itt a *példa*. A szavak legfeljebb kiegészítésül szolgálhatnak. *Harmadik helyen* az emberek valami *szépre, esztétikai élményre* vágynak: irodalmi értékekre szóban és írásban, művészetre a liturgiában, értékekre a zenében, szép képzőművészeti alkotásokra. Emögött alighanem a művészetmentes, célracionális kultúra elleni tiltakozás rejlik. A szimbólumok és az élménytartalom utáni vágy is megnyilatkozik benne. A művészet persze a közvetített és megjelenített tartalmaikat is garantálja. Csak *negyedik helyen* áll a tudás, az *információk*, a szóban kifejezett igazság iránti igény.

A nyelvnek (szónak és írásnak) különféle akadályokon is át kell jutnia. Helyt kell állnia másfajta gondolatok versenyében és meg kell küzdeni a megértési nehézségekkel. Ha egy keresztény közösség valakit befogad, annak nincs szüksége további bizonyítékokra. Ha valaki egy jól sikerült életet megfigyel s talán

modellnek elismer, annak nem kellenek egyéb garanciák. Akit a szépség megragad, nem igényel további magyarázatokat. A kimondott vagy leírt szót ellenben gyanakvás fogadja. Lehet, hogy az csalás vagy éppen „papi furfang”? A szó csak akkor válik hatékonná, ha tapasztalatra vagy a vallási kommunikáció első három fokozatára támaszkodhat. Ahhoz, hogy valaki megnyíljon a szónak, *bizalmi viszonyra* van szükség. A hallgatónak éreznie kell, hogy aki szól hozzá, őszintén és meggyőződéssel beszél – nem csak *hivatalból*. Nem könnyű dolog ez olyan hivatalviselők számára, akiket nem az átlagember gondja terhel és akiknek sajátos életvitelét aligha lehet általános modellnek tekinteni. Vallástalan társadalomban a vallási nyelv *hitelesebb*, ha nem hivatalban levők, hanem *laikusok* használják. Lehetséges, hogy akkor néha pontatlan lesz, de természetesen hangzik, hiszen ugyanaz a nyelv, amit mások is beszélnek, a nem hívők, a másként gondolkodók s azok, akik nem is tudják, hová tartoznak.

„A zsidók közt zsidóvá lettem . . . ”

400 éve múlt, hogy Matteo Ricci megkezdte Kína evangelizálását. Módszere az ún. „rítusvitához” vezetett. Ricci nemcsak kínai nyelven akart beszélni, hanem a művelt kínai kultúráját, szimbólumait, szokásait, hagyományait tette igehirdetése kiindulópontjává. Ezzel sok európai paptársát megdöbbenettette. Ma szociológusok, antropológusok tanúsítják: Ricci felfedezte, hogy miképpen lehet egy idegen kultúrával kapcsolatba lépni annak megsértése, tönkretétele nélkül. (Csak sajnálni és szégyellni lehet, hogy a kereszténnyé tétel milyen gyakran járt együtt az eredeti kultúra megsemmisítésével.) A vallási kommunikációnak nem lehet célja a rombolás! Kisebbségben levő keresztény közösségnek arra ereje, módja sincs. Marad tehát Ricci módszere. Aki nem keresztény társadalomban a vallási nyelvet nem „idegen nyelvként” akarja beszélni, és azt nem provokációra, hanem a *megértés eszközeként* akarja használni, annak egyetlen lehetősége van: az általánosan használt nyelv elsajátítása és „megkeresztelése”. Aki a zsidók számára zsidó, a törvény alá rendelték között mint a törvény alá rendelt, a törvényen kívül állók közt mint aki a törvényen kívül áll, a gyöngék között gyenge akar lenni (1 Kor 9, 20–22), annak nem szabad *megosztó nyelvet* beszélnie. És megfordítva: ha valaki a zsidók, a nem hívők, a marxisták, a tömegkommunikációs eszközök nyelvét beszéli, emiatt nem szabad kizárni annak lehetőségét, hogy mindezt az *evangéliumért* teszi (1 Kor 9, 23). A kultúra széttöredezését és a valaha egységes nyelv csoportnyelvekre tagolódását csak egyféleképpen lehet megszüntetni vagy áthidalni: a keresztény gyakorlatból kiindulva a legegységesebb emberi kérdéseknek egyszerű nyelvi eszközökkel való megszólaltatásával. Kérdés, hogy az így közvetített üzenet képes-e a társadalom kulturális *átrendezésére*. Biztos azonban, hogy így és csak így lehet mindenki számára érthető *javaslatot* tenni. Ha egy szakrális és a hagyományokhoz kötődő nyelv ennek az igénynek nem tud megfelelni, akkor az csak titkokat hordozó tolvajnyelv vagy *szejtanyelv*. Valódi vallási nyelvvé csak akkor válik, ha mindenki *saját* nyelvét ismeri fel benne (ApCsel 2, 6–8).

EGY ELFELEJTETT GELLÉRI-NOVELLA ELÉ*

1927. április 8-án, nagypéntek napján adta ki Mikes Lajos a Pesti Naplóban a huszonegy éves Gelléri Andor Endre novelláját, a Varázst. Azóta nem jelent meg sehol ez az elbeszélés, sem az író életében kiadott kötetekben, sem a későbbiekben. Lódi Gabriella egyébként nagy gonddal összeállított bibliográfiája, amely az Ezüstből gyúrt kenyér című Gelléri-kötet (Bp. 1979) jegyzetében található, a novella egyetlen megjelenésének adatait sem közli.

Kár volna pedig a feledésnek engedni át ezt a korai elbeszélést, amelyben Gelléri először vázolja fel Tímár utcai otthonukat, családi életük mikrokozmoszát, azt a közeget, amelynek elemzése egész pályáján át foglalkoztatta. Ha nem is versenyezhet még ez a novella a későbbi évek érett alkotásaival, már az önmagával küszködő, a maga helyét kereső és lehetőségeit felmérő író érdekes önvallomása.

Más, fiatalkori írásaihoz hasonlóan ebben az elbeszélésben is az élet és az álom alternatíváját vizsgálja. Afelől faggatja magát, hogy ismeri-e igazán az életet, mit vesz észre saját környezetéből, mit érzel a körülötte élők sorsából, hitéből, belső világából?

A kis cseléd lány naiv vallásos játékában még csak gúnyolnivalót talál, apja szorongásairól sem volt eddig semmi tudomása, családjuk bizonytalan jövőjére is most döbben rá először.

Az apja által kimondott rossz előérzet viszont a kijózanodás folyamatát indítja el benne. Ma még rendezett körülmények között élnek, de kevés a pénzük, és nem tudni, mi lesz velük, ha rájuk tör a nyomor. Az álom kulisszáit kiszorítják az eljövendő nélkülözések rémképei. Már látja is az apját mint utcán kéregető koldust, aki a felesége és a fia előtt el is kezdi játszani a jelenetet, de mindhárman beleborzonganak a játékba, mert a megidézett jövőben átéljük a tragikum lehetőségét.

Gelléri arra eszmél rá és az olvasóban is azt tudatosítja, hogy a valóság elfogadása fölszabadítja a képzeletet, és fogékonnyá tesz mások érzelmi világának megértésére. A novella hősei olyan lények, akik számára a képzelet világa éppen olyan valóságos közeg, mint mindennapi cselekvéseik színterei.

A Kosztolányi által néven nevezett tündéri realizmus születésének lehetünk tanúi a sejtelmes hangulatú novellában, amelynek tárgyai, színterei és szereplői sajátos megvilágítást kapnak a hold varázslatos fényétől.

* 1986. március 30-án van Gelléri Andor Endre születésének 80. évfordulója.

VARÁZS

Templomból jövünk, léptünk alatt ropog a hó. A Tímárok utcájával szemben az ezüstlombú hegy. S a földön ott az égi fény: a szép Hold . . . Tölgyfakapunk csattan; úgy hív a meleg otthon, úgy hív és megölel: – Eljöttetek újra hozzám? Üljetek az ölembe . . .

Tunya kis cicánk a lámpa mellett hunyorog; halvány, fiatal cselédként Krisztus szent arcával varázskodik. Papírból vágta ki s most azzal idézi az árnyékát. Ám ha imára teszi össze kezét, eltűnik az árnyék. Apám tűnődve nézi és piros bort tölt a pohárba. Én megfogom a papírt és magasra tartom:

– Most imádkozz! – mondom a cselédkének, és alighogy elkezd: Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben . . . hirtelen, gonoszul összegyűröm.

Elfakad sírva s talán ördögnek lát, mert kifut. Ám az apám nagy, gondolkozó szeméből sejtelmek szállanak. Úgy válik le róluk a sugár, mint a szél az égről és kezének ívelő mozdulata mintha a világon csúszna végig. Mélyen, komolyan beszél. Lassan csillagokat gyújt itten és mi káprázva nézzük. A hold fénye amúgy is ideözlönlik; legszebben a cica sima szőrén ragyog s onnan mintha megtörve az anyám ölébe hullana. A hold öle most az anyám, s az apám dalolni kezd hozzá, mint valami szegény ember, aki másokért rajong. Ám válaszol neki a holdölű asszony, magához vonja a fiát; boldogan, különösen.

„A varázslatért imádkozik, amivel lelkünket a végtelenségbe meríthetjük és szívünk ütése a mennyekből hangzik vissza. Azokért a virágokért, amiket álomnak hívnak mások és csak a tompa éjszaka tudja átadni nékik . . . míg nálunk abból áll az élet . . .”

– Az élet . . . oly különös ez a szó a hold, a csillagok, az ég íve alatt. Annyira megrázó, amint közénk emelkedik ráncos, fájdalmas képével. (A fehér tükörre akkor fekete bámul. Látszik, amint tekintetük átsuhan a levegőn s ott találkozáva beborítja egyik a másikat. A fehéret a fekete. Az álmat tetőzi be a halál. S a halál az élet.)

S íme elénk jön a sorvadó Üzlet. Dúltan, csüggedten az Iparos. Sápadtan a Proletár. Annyi kín és annyi neheztelés. És tömegükben valaki olyan ismerős, rokonvérű. Még ha az ég felé is emeli az arcát, tépik őt a kutyák. Hasítják a ruháját, látszik a mezítelen húsa, meg a vére folyik; feléje rohan vonítva a legvadabb fekete szörny; küzd lihegve és verékszik; lehajlik a marcangoló ebek közé és aranyat hajít mégis felénk. Az arany röpül, rácsattan az asztalunkra: az anyám megriadtan tőle, karjaira veszi a táskáját, mén bevásárolni; a cselédjét is megrázza az arany csengése: egyszerre sűrög, forog, takarít. Engem is megriaszt, aki merengve távoli kedvesemre gondoltam . . . írni kezdek a szörnyű nyomorról. Pedig nékem ismeretlen az életből fakadó jaj, én isteni szellemében, az álomban élek . . .

– Kevés a pénzünk – döbönt meg az apám –, más ügyesebb, mint én és biztosabb. Engem bánt már a betegség is. Téged, feleségem, öregít az aggodalom. A fiunk rabja a művészetnek. Egyikünk sem cselekedhet valamit határozottan.

Ah! A sziklára gondol az apám, aminek neki kell vadul rohanni, ütni, csapkodni, marni, mint a szél, vágni, mint az eső, a siftergő villám, és akkor az emberi

szív vágyának egy kis repedésben helye támad rajta s annak mélységével közelebb jut a szikla szívéhez, az Istenhez.

– Hogyan?! – mondom előre és zavarodottan ... miért nincs pénz? ... és ez azt jelenti, hogy az életünk rossz lesz?

– Az életünk, igenis – feleli az apám, de valami biztatót sejtelmesen elhallgat.

– Koldusokká válnánk – tűnődöm –, oda kellene állani az uccára és kérni: – Adjatok a szegény ... itt elakadok! Vak vagyok, úgy kérjek?! Nyomorult, bédna? ... Mi vagyok, ki vagyok?

– Ki vagyok én? ... Ördögadta fickó, a köpenyegem leng és mindenkre merőn bámul a szemem. Bár ördögnek látszom, nem hosszú az arcom és nem finom; vaskos kő az, a tetején szélről cibált sövények. És merész homlokomra négyet ütött az Isten. Ez ütések nyoma a világtájak felé néz és azok énfelem!

– Ki az apám?

– Ősz ember és ha kinyújtja a karját az életbe, hét szín látszik tőle: a szívrávné.

– Ki az anyám?

– A jószág.

– Mi lesz, ha nyomorba jutunk – kérdelem hirtelen. És félrehúzott fejjel az apámra nézek. Mi lesz veled? S íme az alakja mögé sötét ucca varázsolódik; egy éhes kutya vonít a lábánál; sár van és a házak elé itt kiöntik a bűzt. Ebben az utcában az én apám ... koldus.

És elsúgom ezt neki. A szavam mintha ronggyal takarná be; lázas szemem elsorvasztja; káprázatom rászáll és remegve végigsimítom: – Koldus vagy ... Az apám elhalványodik, de odaáll az ajtó elé. Egészen meggörnyed: elől imára gyötörtén a keze; szép homloka a föld felé, mintha a sírba hullana; erős nyaka meghajolt; kabátját feltűri és komoran panaszkodik már:

– Boldog voltam és gazdag. Most koldus vagyok. Adjatok, mert meghalok!

Az anyám remeg, amint belémkarol és játsszuk az úri párt. Amint fecsegve, udvarolva végigsétálunk a szobán és hidegen el akarunk haladni a sirdogáló öreg koldus előtt. Én megrázom a fejem, hogy nincs semmi, de közben elfojt az, hogy *kint* így bánnának az apámmal ... ám mi csak játsszuk a nyomort és a koldust; gyászos jövőt emelünk a fejünkre, pedig még nem mutatja így a jelen. Hízen házunk van, cselédkénk, boltunk és jövedelmünk!

– Szegény koldus vagyok ... szól az apám szomorúan és megtörtén elénk nyújtja a kezét. Az arca sötét, a hangja rekedt. Koldus ... megdöbben a zsembembe nyúlok, de már anyám karja kicsúszott az enyémből, már összenéznek az apámmal és ráborul fájdalmasan fölzokogva. S irtózva húzza el az ajtó mellől; folyton remeg és hull a könnye. „Nem ... nem”, suttogja.

Az apám kábultan vele megy. De valami bántja és befátyolozza az ő szemeit is. S tudom, itt ma este nem lesz több beszéd. Az álom soká fog késni. Virrasztás, közben ér el minket a hajnal.

Én vagyok a legsápadtabb. Én láttam koldusnak az apámat. Én idéztem fel a szomorú varázst. Nekem kell most elmenni innen, hogy velem együtt elfelejtsék a kíméletlen percek ...

Odakint fénylik a hó a holdtól és aki rálép, az alatt megszólal fájdalmasan:

– Miért taposod meg az égi fényt? ...

S aki ezt hallja és szíve van, az sose lépjen a földre. És akinek a lelke varázspálca, az boldog angyalokkal őrizze. Csak mosolyt hullasson még, ha hideg is, mint a hó ... És úgy tudja megszűni: „Eljő a tavasz”, hogy elhiggyék ...

GELLÉRI ANDOR ENDRE LEVELEI

KERESZTURY DEZSŐNEK

A Széchényi Könyvtár kéziratárának anyagából – a címzett engedélyével – közreadunk négy levelet, amelyet Keresztury Dezsőnek írt Gelléri Andor Endre.

Az 1853-ban a pesti Lloyd Társulat által alapított nagy tekintélyű német nyelvű Pester Lloyd kulturális rovatának 1937-től 1944 áprilisáig (amikor is a német megszállás következtében a lap megszűnt) Keresztury Dezső volt a szerkesztője. A lap liberális, felvilágosult és humanista hagyományait követte a Pester Lloyd azokban az években is, amikor a versek, novellák, kritikák, kulturális cikkek közlésének kérdésében Keresztury döntött. A fasizmus előretörésének idején egyre nehezebb volt ezeket az alapelveket a lap hasábjain érvényesíteni. Minél szigorúbbá váltak a magyar sajtó és irodalom létét meghatározó és korlátozó intézkedések, annál fokozottabb mértékben volt szükség a szerkesztő bátorságára és leleményességére. Keresztury Dezső szerkesztése idején olyan haladó írók is publikációs lehetőséget kaptak a Pester Lloydban, akik más lapokból egyre inkább kiszorultak.

Gelléri levelei novelláinak közlésével kapcsolatos, gyakorlati jellegű írások, utolsó levele pedig már az aggodalom jegyében született és személyes sorsát érintő kérdéseket is felvet.

1.

Mélyen tisztelt Uram

IV. 27.

Örömmel vettem levelét; novellám németre való fordításába szívesen beleegyezem.¹ Csak arra kérem a fordítót, hogy az északi csengésű Pettersen István helyett – a magyarosabb *Palló István* nevet alkalmazza.

A napokban feladom két újabb novellás könyvemet: arra kérem, fogadja el az Intézet Könyvtára részére. – Én magam is éltem kint a római collegiumban,² s tudom, hogy szívesen akadtam rá új, magyar könyvekre.

Kérem fordítóm részére átadni köszönetemet a fáradozásáért; jó munkát kívánok neki; ha az élet opalizáló színét rá tudja lehelni – örömet okoz nekem.

Igaz tisztelettel köszönti Önt

híve

Gelléri Andor Endre

P. s. Címem, ahova a német anthologia küldhető, ez:

G. A. E. Budapest 3. Timár u. 24.

2.

Kedves, tisztelt Uram!

csatoltan küldöm a Séta c. novellám befejező olalát, amit a feleségem otthon felejtett. Csak ebéd közben derült ki a dolog s én postán, sietve küldöm az utolsó két záró mondatot.

Ismételten arra kérem, hogy a magyar szövegű kézírataimat őrizze meg, mert azokról másolatom nincs. Ha a legutóbb megjelent Kamaszkor magyar szövege Önnél van, akkor legyen olyan jó és adja ki a feleségemnek.

Igaz tisztelettel, híve

1938 IV. 20.

Gelléri Andor Endre

3.

Kedves, tisztelt Uram

elnézést azért, ami itt kövekezik; talán látta a Füst Milán bírálatát a Nyugatban; s ennek a dicséretnek a kapcsán Gellért Oszkár egy novellát kért tőlem; ez pedig – amit odaadtam neki – az Önnek is bemutatott és elfogadott Hallgatótag hattyú.³ Gellért ezt a novellát május elsején szeretné közölni; de mivel a Nyugat nem hoz senkitől novellát, meg kell várnia Babitsot, hogy együtt határozzanak. Babits tizenötödike táján jön meg. Akkor én közölni tudom Önnel, hogy a novella jön-e május elsején a Nyugatban. Azt hiszem, ha így lesz, nem okoz Önnek különösebb gondot, hogy a két megjelenés egyidőben történhessen.

Persze azt is kérdezheti, hogy miért csinálom ezt? megmondom: állítólag ez a novellám igen sikerült írás; szeretném, ha magyarul is megjelenne; viszont a Pester Lloydba is a legjobb írásaimat akarnám közölni.

Szívésségét köszöni igaz szívvel, híve
940. IV. 2.

Gelléri Andor Endre

NB. Szeretném, ha megnézné Füst Milán bírálatát; ott az Önnek eladott Esti tűzből hosszú részt közölt; s én így szeretném – ha Isten segítene – mindig. Mindig igen jó írásokat vinni Önnek.

4.

Mélyen tisztelt Szerkesztő Úr!

Holnap, pénteken kerülök felülvizsgálatra. Amint hírlik, nem orvos, hanem politikus elé: Vitéz Endre Béla. S ez magyarázza azt, hogy a kórház teljes alkalmatlanságot kimondó döntése ellenére, a felülvizsgáló orvos mégis bent tarthat.

A katonakönyvemről – amelybe beleírták az utolsó kórházi minősítést is (An = alkalmatlan), fénymásolatot készítettem. Ugyanis arra gondoltam: a folytonos leszerelést igazoló bejegyzések bizonyítani tudják azt, hogy egy valóban beteg emberrel bántak el igaztalanul. S így íróársaim se láthatnak egyszerű kivonást a szolgálat alól, hanem egy beteg társukon fognak segíteni.

Nagyon kérem – amennyire lehet –, sűrösse a közös kérelmet, mert a helyőrségi kórház lelete alapján is decompensált állapotú a szívem – s így bizony néhány heti nagyobb megerőltetés is meggyilkolhat.

Gondolom – ha az ízlésük engedi – a fénymásolatot csatolni lehet. Ennek – igazságos katonánál – döntő jelentőségű (lehet) a hatása.

Szívből köszönöm Önnek, hogy ritka találkozásaink ellenére is megtartotta irántam a jóindulatát – és az Ön útján köszönöm azoknak az íróársaimnak is, akik Önnel együtt részvétellel vannak beteg állapotom iránt.

Örök tisztelője
Gelléri Andor Endre

1943. VII/8.

Közli: Monostory Klára

Jegyzetek: 1. *Ungarn. Ein Novellenbuch.* Breslau, 1937. c. antológiában, amelyet Keresztury Dezső szerkesztett, Gelléri Ház a telepen című novellája jelent meg. – A novella első közlése: *Nyugat*, 1934. április 1. – 2. Gelléri 1934-ben néhány hetet Olaszországban töltött. – 3. A *hallgatótag hattyú*: *Nyugat*, 1940. augusztus.

CSORBA GYÖZŐ VEZÉRSZAVAI

Amikor az olvasó képzeletében végigpergeti azt a névsort, mely számára a mai magyar líra élvonalát jelképezi, Csorba Győző nevét bizonyára a legelső közté helyezí. Nagyon nehéz ugyan megragadni azt a pillanatot, azt a verset, kötetet, amelyben a jó költő kitűnő költővé érke, de a folyamat érzékletesen rajzolódik ki a könyvek egymásutánjából. A weöresi ösztönzéseket, a pannon líra hagyományait tudatosan magáénak valló lírikus – akinek külön érdeme, hogy önmagát mindig készségesen osztotta meg fiatalabb pályatársaival, őket igényességre és erkölcsi kövekezetességre nevelve – merész, de nem előzmények nélkül való fordulattal elvetett mindent, amit fölöslegesnek érzett, hogy minél pontosabban, hitelesebben ragadhassa meg azokat a szavakat, amelyek igaz kifejezői mostani életállapotának.

Keserű ember? Hogyne volna keserű az, akit testi kínok sanyargatnak és az öregedés rossz érzése nyomaszt! Csalódott? Ha ifjúkora túlszigázott reményeire tekint vissza, bizonyára az is, hiszen nem sikerült megfajtenie azokat a „titkokat”, amelyekről *Istenről, öregedőben* című költeményében szól: „Hogyha ezerszer öregebb is, / én se vagyok gyerek, / tárgyalhatnánk egymással végre úgy, / mint felnőtt emberek. // Ó nyilván sokkalta tudósabb, / számára több dolog / természetes, sőt túl-túl szimpla is tán, / ami nekem titok.” Ezek a titkok a hetvenedik életév közelségében is titkok maradnak, ám a költő ma már nem is törekszik megfejtésükre, mert nem kevésbé izgalmas feladat köti le tehetségét és energiáit: önmaga emberségének természetével kell tisztába jönnie, megfajtenie az öregedő szív ütését, a romló tagok állapotát, s általában mindent, ami hozzátartozik ahhoz az emberi létmódhoz, mely kiszolgáltatott, nyitott a végre, mégis telve van alkotó szenvedélyekkel, s olyan vágyakkal, melyek a szépre, jóra és igazra irányulnak. Könnyen eshetünk a költő által kínált csapdába, azt állítva, hogy lírája közhelyes, hiszen olyan humánus alapértékeket igyekszik megfogalmazni, amelyek minden korszakban az emberiségnek vezérlő csillagai. Csorba Győző azonban olyan átfűlt pátozzsal, s ugyanakkor oly magától értetődő egyszerűséggel szól ezekről, amire csak az igazán nagy lírikusok képesek. Valóban „határsávra” érkezett, ahogy új kötete nyitó versében, a *Közhírré*-ben írja, olyan pontra, ahol már semmi sem érdekes, ami talmi, ami porrá omlik a múltó időben. Tekintetét a jövőre függeszti, már nem törődve a múlttal, mert tudja, hogy amit megőrzött, bőven elég ahhoz, hogy bebocsátást nyerjen oda, ahol igazi értékei szerint méretik meg az ember és a költő.

Aki a múltó értékekhez ragaszkodik, voltaképpen a pillanat rabja marad. Aki viszont lemond a pillanatról, megnyeri helyette az időtlenség szabadságát, s feljuthat a szemlélődésnek arra a pontjára, ahol „eggyé torlódik öröm és gond”. Jól érzékeli teste fájdalmas kötöttségeit, szökellne, de lába csak araszol, de „ezer gubanc béklyóiban / szélrózsa-szabadságra gondol”, mert ez a szabadság immár mindenestől az övé, ezt nem perelheti el tőle senki. Ez maradt minden vagyona, de ennél többet sohasem akart gyűjteni.

Csorba Győző újabb költészetének egyik legfontosabb eleme a kimondott és különböző jelentései szerint értelmezett szó. Ó még bízik benne – nem úgy, mint sok modern lírikus, aki fájdalmasan csalódott kétértelműségeiben, s ezért inkább új nyelvtant, új jelrendszert teremt a maga számára, s a meglévő szókincs-

ből új alakzatokat alkot. Csorba pontosan tudja, hogy a költőnek nem szabad ki-hátrálnia a hagyományokból, felelős koráért, s nem tehet egyebet, mint féltő gonddal felveszi a megtaposott, megcsúfolt szavakat, s igyekszik őket eredeti szépségükben és tisztaságukban felmutatni, hogy az olvasónak is visszaadja hitét, azt a reményét, hogy kapcsolatot teremthet a másik emberrel. Elég – mint a *Virrasztó* szép jelképe sugallja – emlékeztetre méltatni e szót, megtölteni az érzés melegével, „s reggelre úgy indulhatok, / mint aki biztosabbra / rajzolt egy szét-mázolt lapot, / hogy az időnek adja”.

Ebben a költészetben sosem voltak s most sincsenek „szétmázolt lapok”, ostoba kétértelműségek és bizonytalanságok. Csorba Győző kényesen idegenkedik minden romantikus gesztustól, fölösleges pátosztól, nagyotmondástól. Pontosán tudja, hogy az egyén élete, még ha az költői lét is, csak pontszerű, de ebben az egyetlen pontban ellentétek feszülnek egymásnak, benne sűrűsödik az egész élet, jelen és múlt. Aki ezt felismeri, egyszeriben megszabadul a végesség korlátaitól, s bizvást hagyatkozhat azokkal a kincsekkel, melyeket ő ugyan csak lomoknak tekint, az olvasó azonban bennük érzi a maga életének nemesebb lehetőségeit. A költő néha úgy véli, hogy kedves szavai is megcsalták: ami hajdan szilárdnak és végérvényesnek látszott, az élet határhelyzeteiben egyszeriben elveszíti értelmét, biztonságot adó tartását. Ennek a fájdalmas felismerésnek remek megfogalmazása *A latin nyelvtan*: „A latin nyelvtan bennem szétesőben, / állott pedig meg-nem-rendíthetően, / s nemcsak magamagát tartotta bennem, / vigyázott rám is egy-egy csúf időmben. // És kapkodás lett bennem és üresség, / fölbomlott egy öröknek-hitt szövetség. / Ó, latin nyelvtan, rend, erő, szilárdság, / ó, tisztességtelen, csalo öregség!” De érdekes még egyáltalán az a latin nyelvtan, s mindaz, amit jelképezett: érdekesek az emberi törvények és szabályok? A bölcs öregség megtaníthat a természet szépségének és a belőle kifejlő, magasabb létrend síkján értelmezhető törvényszerűségek felismerésére és értelmezésére. S ha pontatlanul is, meg nem engedhető módon egyszerűsítve is, de azt kell mondanunk: Csorba Győző újabb költészete épp azáltal lett nagy költészet, hogy ezeket az egyetemes törvényeket igyekszik számunkra is megtapinthatókká tenni, s az öregedés természetrajzán túl azt megmutatni, ahogy az ember kiüresíti magát s éppen így talál eddig ismeretlen, mélyebb és hitelesebb tartalmakat. Így lesz, lehet újabb lírájának kulcsfogalma és jelképe a kert, a békesség, az újrászületés, a mindig újrakezdés nagyszerű közege. Ide sosem törhetnek be a „lakajok”, itt nem érvényesek az ügyeskedések látszattörvényei, mert a kertben az ember önmagával vethet számot, s a fa ágában, a múlt és megújuló természet látványában önmaga sorsára ismerhet, s ez az ismeret több és gazdagabb, mint amit a kerten kívüli, megromlott és megrontott világ adhat a számára.

Ebben a felismerésében segítik a magyar líra legszebb és legnemesebb hagyományai. Csorba Győző nem úgy fordul ezekhez, mint aki intimításokat akar elmondani Babitsról, Illyésről és a többiekről. Számára ezek a nagy nevek és a hozzájuk kapcsolódó művek olyan értékhordozók, melyekkel érdemes benépesíteni a jelképes kertet, amelyekből ő is, mi is ösztönzést nyerhetünk, egy emberibb létélmény sugallatát. De ugyanezt a sugallatot halljuk ki Csorba Győző költészetéből is, verseinek megnyugvó, néha szabálytalanságaival is megejtő és példára ösztönző lélegztételéből, amelyben az egyszerűség a fő szín, és a szeretet, a másik emberre való nyitottság a legnagyobb érték és élmény. „Egyetlen szó alap-alakban” is elég, „ha halló hallja meg”. Érdemes meghallanunk.

Tapasztalatcsere

Akik még megmaradtak
jó volna összehívni
most már nem lenne szükség
tágas gyűlésteremre
fárasztó szervezésre
nem lenne gond a szállás
az étkezés egyéb más
ha úgy körütekintek
5 × 4-es szobámban
talán elég lehetne
néhány széket behozni
s a régi brancs nyugodtan
meg tudhatná beszélni
mi történt hogy fogyott meg
s tapasztalatcserével
segíthetnénk is egymást
ki hogy készüljön útra

Még

Még holnapig ... holnapra ... holnap
minden lehet:
szövődik szövödnek tovább
esetleg épp az én javamra
különféle történetek
s az órák majd lejátsszák őket
sorjában kedvesen
és visszaépítik bizalmam
s megint tartom valamire
az életet –
De meglehet
az is hogy átlagon felül való merényletek
készülnek ellenem
s ismét olyasmiket
szajkózom hogy mit ér? mit ér?
s holnap estére azt se bánom
ha többé
föl sem ébrednek

ÚJABB RÉGÉSZETI FELTÁRÁSOK A SZENTFÖLDÖN

A második világháború előtt a keresztény archeológia azt tartotta, hogy a keresztény emlékek Nagy Konstantin korában születtek, mint a Szent Péter- és Pál-templom Rómában. Nem vették komolyan az Apostolok Cselekedeteinek állítását, hogy sok zsidó tért meg Krisztushoz, keresztény közösségek éltek Jeruzsálemben és egész Palesztinában. Azt tartották, hogy ezek a közösségek szétszóródtak a világon, amikor a rómaiak lerombolták Jeruzsálemet.

Az utóbbi évtizedekben mind többet tudunk a Szentföld zsidó-keresztény egyházairól; szent helyeikről egyre több emlék kerül elő. Az első felfedező Clermont-Ganneau volt, aki 1873-ban zsidó-keresztény osszuáriumoknak (csontláda) tartotta a Bat'n el Hawa-i és az Olajfák hegyén talált emlékeket, de megállapításaira az archeológusok nem figyeltek föl. 1945-ban Sukenik professzor a talpioti osszuáriumokkal kapcsolatban szenzációs fölfedezést közölt. Megfejtett egy föliratot, amelynek témája: „az apostolok siránkozása Jézus halálán”. B. Bagatti ferences régész ugyanebben az időben feliratos osszuáriumokat talált a 'Sefela barlangjaiban. Ismereteink egyre jobban szélesednek a zsidó-keresztény emlékekkel kapcsolatban. Ezek közül felsoroljuk a legfontosabbakat.

Sion hegyének zsinagóga-temploma

Sion hegye volt a jeruzsálemi ősegyház központja; az ősegyház ugyanis a Cenákulum (az utolsó vacsora terme) körül csoportosult. Az ApCsel szerint az Úr mennybemenetele után az apostolok visszatértek Jeruzsálembe, fölmentek a „felső terembe” (hüperon) és ott maradtak (1, 12–13). Ez a terem „nagy” lehetett, mert az ApCsel szerint 120 személy gyűlhetett össze benne. Tehát nagyobb lehetett a szokásos családi házaknál. Az első keresztények ebben a teremben végezték imádságaikat és mutatták be az Eukarisztiát; itt választották ki vezetőiket is. Emellett az első időben – amint az ApCsel és Hegeszipposz adataiból megállapítható – a jeruzsálemi keresztények többi zsidó testvérükkel följártak a templomba. Az üldözések, továbbá a templom pusztulása miatt vált szükségessé, hogy a híveknek saját termük legyen, ahol összegyűlhetnek és a Bibliát olvassák. Ezt a helyet héber nyelven „zsinagógának” nevezték. A Sionon a zsinagóga alsó terme az összejövetelekre, a felső terem pedig az Eukarisztia megünneplésére szolgált. A jeruzsálemi egyház kalendáriumból tudjuk, hogy II. János püspök a 4. század második felében a Sionon új templomot épített. Ugyanitt építettek egy új és nagy templomot a keresztések, végül pedig a ferencesek. Ezek ismeretében kell megvizsgálni a régi maradványokat, a kétszintes, megjelenésében középkori és későbbi épületet. Az alsó teremben egy középkori kenotáf található, amit Dávid sírjaként tisztelnek. A felső termet tartják a Cenákulumnak, ahol az utolsó vacsora volt.

A helyiség keresztény használatát bizonyítják a grafittók is, amelyeket J. Pinckfeld fedezett fel a fal vakolatán. A görög feliratokat így fordítja: „Győzz, ó Megváltónk. Könyörülj!” „Ó Jézus, hogy éljek, ó az Autokrator Ura.” Ez utóbbi cím Dávidot jelzi, akit az első keresztények a Sionon tiszteltek. (Ebből eredt a

zsidók és mohamedánok elképzelése, hogy itt volt a sírja is.) A Jézus név szokás szerint „IH” betűkbe van sűrítve. Ha különböző módon lehet is a grafittót magyarázni, az „IH” jel mindenképpen közös volt a zsidó-keresztényeknél (pl. Názáretben is Jézust jelenti). Tehát mindenképpen keresztény környezetben vagyunk, és a terem kapcsolatban volt az ősegyházzal. Dávid Krisztus őse és előképe, ezért ünnepelték együtt a Sionon a bizánci korban Szent Jakabbal december 26-án.

A két szent helyiség hasonló rendeltetése ugyanazon építmény falain belül nem ritkaság az őskeresztény korban. Az egyik volt a keresztelő templom, amely szolgálhatott az Eukarisztia ünnepsére is, a másik az agapéek terme. A keresztések aprólékos gonddal megőrizték a kétszintes épületet úgy, amint találták.

A „*Dominus flevit*” osszuáriumi

Az Olajfák hegyének nyugati lejtőjén található a „*Dominus flevit*” kápolna annak emlékére, hogy virágvasárnapi bevonulása alkalmából Jézus megsiratta Jeruzsálemet (Lk 19, 41–44). 1953-ban alapozási munkáknál régi temetőt találtak, amely a Kr. e. 1. századtól a Kr. u. 4. századig volt használatban. B. Bagatti mintegy 400 sirt tárt fel. A 64 családi sírboltból 122 osszuárium és hét szarkofág került elő, rajtuk héber, arám és görög feliratok. Ezek a nevek gyakran szerepelnek az evangéliumokban is: Márta, Mária, Jairus, Szalóme, Szekunda, Philon Kürenaikosz... Egy egészen ismert név is szerepel: Simeon Jonah fia. (Erre a névre alapozva írta regényét F. Paul Peterson, amely szerint Jeruzsálemben megtalálták Péter apostol sírját.) Két jellegzetes jelet is találtak: egy konstantini monogramot a tiruszi prozelita Júdás osszuáriumán, továbbá egy keresztet egy másik osszuáriumon. Keresztet találtak már a talpioti sírboltban és a Szanhedrin temetőjében is. Ezeket keresztény jelként magyarázták palesztinai archeológusok (Sukénik, J. Rothschild). Kétségtelen, hogy Kr. u. 135-ig a kereszt nem jelentett mást, mint az üdvözítő „Tau”-t (Ez 9, 4; Jel 7, 4; 9, 4 alapján), de a zsidó-keresztények új értelmet adtak e jelnek.

Fölvetődik a kérdés: keresztény családokhoz tartozó sírokról van-e szó? A keresztény források az első pünkösd után Krisztus híveinek gyors növekedéséről számolnak be (ApCsel 2, 41; 4, 4, 21, 20). Euszebiosz egyháztörténete szerint a zsidó vezetők közül is igen sokan tértek Krisztus hitére. Az archeológusok általában jelentős leletnek tartják az osszuáriumokat az első keresztények jelenlétének bizonyítására, bár egyesek ezeket a következtetéseket nem tartják egyértelműnek.

Mária sírja

Jozefát völgyében, nem messze a Getszemáni-kerttől, található Mária sírja. A felhőszakadások a Kedron völgyében áradásokat okoznak, és ezt a Getszemáni-barlang és Mária sírja érzi meg leghamarabb. A Getszemáni-barlangot 1955 novemberében, Mária sírját 1972 februárjában öntötte el a víz. Mária sírja a görög ortodoxok birtokában van. Az áradás után elhatározták, hogy restaurálják a szentélyt, és B. Bagatti régészt kérték fel a régészeti feltárássra. Így juthatott közel olyan részekhez, amelyek egyébként nem elérhetők. Ez a kutatás kimutatta, hogy a Kedron völgyében, ahol Mária sírja található, Kr. u. 1. századi temető volt.

Damaszkuszi Szent János 754. augusztus 15-én a Dormitio templomában prédikált és idézte a régi történetet: 451-ben a kalkedoni zsinat alkalmával az uralkodó és felesége Juvenalis jeruzsálemi püspöktől Mária ereklyéit kéri a Getszemáni-templomból. Juvenalis válaszában nem tesz mást, mint ismétli az apok-

rifokból ismert hagyományt az üres sírról. Ekkor már egy szerény templom állhatott itt, amely a sírt védte. A császár bőkezűségéből Juvenalis 455 körül épített egy alsó templomot, ennek nyomait B. Bagatti megtalálta. Az építések ekkor a sziklafalba vágott sírt elkülönítették a sziklás együttestől, és lerombolták a körülötte levő sírokat. (Így tettek Rómában Szent Péter és Szent Lőrinc sírjánál is.) E kereszt formájú templom fölé épült később a nyolcszögű templom, amelyről csak leírásból tudunk. A keresztiesek 1130 körül felépítették a felső templomot, de Szaladin szultán 1187-ben leromboltatta a hozzá tartozó bencés kolostorral együtt.

B. Bagatti megvizsgálta az üres sírt. Első megállapítása: a sírt elkülönítették az Olajfák hegyének sziklájától. A szikla nem nagyon kemény, és számos bevésés található rajta. Annak ellenére, hogy egy kereszt alakú templomot építettek, megállapítható, hogy temető volt itt, mint a Szentsírnál is. Egy sírt elkülönítettek a többtől, és széles teret alakítottak ki mellette. Az elkülönített sírban megkülönböztetjük a sírkamrát és a szorosan vett sírt. 1973 júniusában eltávolították a márványlapot és a sírhoz jutottak: egy sziklapadhoz 46 cm-rel a padozat fölött. A számos üreg, amely a felületen látható, a régi zarándokok jámborságát mutatja: Mária sírjából „emléket” vittek haza magukkal. – A temető tanulmányozása az első századig vezet el bennünket. A temetkezési mód fejlődése ismert Palesztinában. Az első században sziklapadra helyezték a holttestet, a 3–4. században viszont szarkofág vagy koporsó módra vájták ki a sziklát, és ebbe helyezték a holtat.

B. Bagatti következtetéseit így összegezte: A sziklás zóna temető volt; a kis építményt, amely Mária sírját zárja magába, elválasztották a sziklától és kupolával fedték be. A sírkamrában csak ez az egyetlen sír található. Minden jel arra mutat, hogy ezt a sírt különös tisztelettel vették körül.

Hogyan lehet azonban azt az űrt kitölteni, amely az első századtól (Mária elszenderülésétől) az 5. századig (az első templom felépítéséig) terjed? A kánoni iratok semmit sem mondanak Mária haláláról, temetéséről és mennybeviteléről. Bagatti az apokrif írásokat használja fel, mert tanítás, történelmi és topográfiai adatok találhatók bennük. Ezek között található a „Mária átmenetele” nevű palesztinai eredetű írás a 2. századból. Bizonyos Leukinosz munkája, aki később eretnek tanokba keveredett. Leukinosz leírása szerint Péter apostol parancsot kap, hogy temesse el Máriát. A Szentlélek előírja: „Vegyétek Máriát, menjete ki Jeruzsálemből azon az úton, amely Jozafát völgyén át vezet az Olajfák hegyére. Ott lesz három barlang: egy nagy kívülről, majd egy másik és belül egy kis kamra fölemelt paddal, ide helyezzétek.” Látható, hogy ennek a szövegnek a szerzője ismerte ezeket a helyeket, még mielőtt a templom számára lerombolták volna a temetőt. A szövegek megegyeznek az archeológiai nyomokkal.

Marad még egy probléma: Miért hallgatnak a 4. századi zarándokok Mária sírjáról (Szent Jeromos, Egeria, Epiphániosz, Jeruzsálemi Kírilloz stb.)? B. Bagatti felelete: Mária sírját a zsidó-keresztények féltékenyen őrizték, s mivel ekkor már az egyetemes egyház peremére szorultak, nem engedték meg a pogány-keresztényeknek, hogy látogathassák a birtokukban levő helyeket. Ekkor már majdnem úgy voltak velük, mint a zsidók a számaritánusokkal. Ugyanez a helyzet a názáreti szentélynél és a Cenákulumnál is, amely szintén az övék volt. Az 5. században azután ezek a szent helyek is a pogány-keresztények birtokába jutottak, s ekkor épült Mária sírja fölé a szentély. B. Bagatti és társai sok homályt oszlattak el a sír rejtélyéről. Most már kevesebb kételkedéssel fogadjuk azt, amit a frank építők a sír bejárata fölé írtak: „Íme a Jozafát völgye, ahonnan az ösvény az ég felé vezet. Az Úr ígéretére támaszkodva itt temették el Máriát. Erről a

helyről vitetett föl a mennybe szenny nélkül, a foglyok reménye, világossága és anyja.”

Az első názáreti templom

A ferencesek 1730-ban engedélyt kaptak a török hatóságtól, hogy templomot építsenek az Angyali üdvözet barlangja fölé. Hogy elkerüljék a törökök haragját és akadékoskodását, hat hónap alatt kellett felépíteni a templomot, amíg azok Mekkában voltak zarándoklaton. Ezt a szerény kis templomot 1955-ben lebontották, és helyébe építették a jelenlegi bazilikát. Ekkor volt alkalma B. Bagattinak, hogy alapos archeológiai kutatást végezzen ezen a helyen. Előkerült a fényes középkori templom alapja, számos szép faragvány és több oszlopfő. A keresztesek 1105 körül nem tettek mást, mint újjáépítették a maguk nagyszerű stílusában a szerény bizánci bazilikát, amelynek romjai az ásatás során előkerültek. A bizánci templom háromhajós volt, és hasonlított a többi palesztinai szentélyhez, különösen a Getszemáni-bazilikához. Ez arra enged következtetni, hogy az 5. század elején épült. Erről írja a piacenzai zarándok 570-ben: „Szűz Mária háza bazilika.” A templomot – valószínűleg 1009-ben – Hakim kalifa romboltatta le.

A legnagyobb meglepetés akkor várta B. Bagattit és csoportját, amikor kiemelték a bizánci mozaikpadlót, hogy a jelenlegi bazilika szintjére jussanak. Itt egy zsinagóga formában készült szent épület került elő a 3. századból. A számos grafitto, amelyeket szénnel vagy íróesszóvel rajzoltak a fehér vakolatra, azt bizonyítja, hogy ez keresztény szentély volt. Előkerültek azok a rajzok, zsidó-keresztény szimbólumok, amelyek Daniélou, B. Bagatti és E. Testa tanulmányai alapján már ismertek: az „Y” keresztező vonással, a „tau” a kereszttel vagy a zászló négy részre osztva, egy álló ember alakja, aki kozmikus keresztet tart a kezében. Mariológiai szempontból nagyon jelentős a következő lelet: egy oszlop alján, eléggé ügyetlen írással az angyali üdvözet első két szava olvasható görögül „XE MAPIA”. A barlang az első században lakott hely volt, s a 2–3. században a názáreti keresztények – akik összegyűltek Mária és József családja körül – az eredeti lakást kultuszhelyé alakították át. A különböző építészeti elemek, amelyeket a bizánci építmény alatt találtak (oszloptöredékek, oszlopfők, ív-kiindulások stb.) a 3. századi galileai zsinagógákra emlékeztetnek. Más részletek viszont arra utalnak, hogy itt zsinagóga-templomról van szó.

A bizánci templom főhajója alatt újabb meglepetés várta a kutatókat: egy sziklába vájt medence került elő, amelybe hét lépcsőn lehet lejutni. A medence fala grafittokkal van borítva (kereszt, bárka, 400 rovatos háló, kozmikus lépcső és más jelek). E. Testa ezeket zsidó-keresztény szimbólumoknak tartja, amelyek a keresztségi beavatással kapcsolatosak. Hasonló medencét találtak még gazdagabb szimbolikus illusztrációkkal a Szent József-templom alatt, amely innen 100 méterre északra található. Ez megerősíti azt, hogy zsidó-keresztény közösség keresztelőmedencéjéről van szó, amely egyes jelek szerint régebb a szent épületnél.

Az Angyali üdvözet barlangja mellett van egy kisebb barlang, amelyet „Konon barlangjának” neveznek. Konon Jézus rokonságához tartozott, és a Decius-féle üldözés idején (249–251) a kisázsiai Magidaszban szenvedett vértanúságot. Ebben a barlangban festmények, grafitto, egy medence s egy pad tanúsítják, hogy az egyik legrégebbi zsidó-keresztény szentélyben vagyunk. Egy vértanú oltár-sírja is található itt és görög nyelvű felirat: „Megemlékeztem a fényről. Úr Jézus, mentsd meg szolgálódat, Valériát. Tiszteletet adtam a feláldozottnak. És adom a pálmát a szenvedésnek (a menyasszonynak), azoknak, akik halálra adat-

tak Krisztusért. Ámen.” Egy másik felirat pedig hitvallás: „Úr Jézus, Isten Fia, irgalmazz!”

Mit bizonyítanak ezek a gazdag archeológiai leletek? B. Bagatti ásatásai és az irodalmi emlékek alapján világos, hogy Názáretben nemcsak zsidók, hanem zsidó-keresztények is éltek. Euszébiosz idézi egyháztörténetében Julius Africanus († 240 után) állítását, hogy Názáretben még élnek az Úr rokonai, és megőrizték a családfákat Názáretben és Kaukabbán. Ők alkották Názáretben a keresztény közösség magvát, és gondosan ápolták a hely hagyományait. Ők kapcsolták össze a zsidó ortodoxiát a keresztény ortodoxiával. Jogosan állítja G. Kroll: „Egy zsidó-keresztény istentiszteleti hely, egy zsinagóga-templom felfedezése a 2–3. századból azon a területen, amelyet a hagyomány az Angyali üdvözet helyének tart, ezt a valószínűséget a bizonyosság szintjére emeli.”

Vita Kána kérdésében

Jézus első csodájának helye még bizonytalan. Először is tisztázni kellene, melyik az evangéliumi Kána: a Názárettől 9 km-re levő Kefr Kenna a tibériási úton vagy a keresztések által tisztelt Khirbet Qana (Kána romja) az akko-tibériási úton (nem messze Szefforisztól). Ma Kefr Kennában két templom is épült a csoda emlékére. A ferences templom alatt B. Bagatti két zsinagóga nyomát véli felfedezni. Úgy gondolja, hogy egyik ezek közül a zsidó-keresztényeké volt. Nem került elő bizánci korból való emlék. Khirbet Qana látogatott volt mind a bizánci, mind a kereszties időben. Középkori leletek kerültek elő: egy barlangban négy vakolatréteggel bevont fal grafitókkal, ami hosszú időn át tartó tiszteletet bizonyít. Gyors szondázás azonban sem forrást, sem a keresztések előtti kultuszt vagy római és bizánci nyomokat nem mutatott. A szisztematikus ásatások hozzájárultak majd meg a kívánt eredményt a két hellyel kapcsolatban.

A zsinagóga és „Péter háza” Kafarnaumban

A múlt században az „Úr városának” a helye is bizonytalan volt. Az első archeológiai misszió Tel Humnál – a bibliai Kafarnaumnál – nem talált mást, mint rommezőt, amelyet a bennszülöttek kőbányának tekintettek. A part hosszában lehetett látni egy kis elhomokosodott öblöt, amely Kafarnaum régi kikötője volt. A régi városból néhány oszloptörredék, olajprés és malomkő került elő, továbbá a legszebb galileai zsinagóga. (Ez utóbbit P. Orfali restaurálta nagy hozzáértéssel.) A kafarnaumi zsinagóga valószínűleg a 3. század végén vagy a 4. század elején épült. A 4. század végén a zarándokok még látták a híres zsinagógát, amelyet később egy félelmetes földrengés pusztított el.

Ha a jelenlegi zsinagóga több századdal későbbi Jézus koránál, hol van az evangéliumból ismert zsinagóga? Kafarnaum területén jelenleg nincs olyan jellegű épület, amely zsinagóga lehetett volna. V. Corbo 1981 nyarán bejelentette, hogy megtalálta az újszövetségi zsinagóga maradványait. A mai zsinagóga alatt két régebbi réteget talált. Az első réteg lakóházak fölött áll, amelyek a Kr. e. 1–2. századból valók. Amint a cserép- és pénzleletek bizonyítják, ezeket az épületeket lebontották, és egy közösségi épületet emeltek rájuk (ez a második réteg). Hogy ez zsinagóga volt, az bizonyítja, hogy a kultuszhelyek mindig ugyanott maradtak meg. Az új zsinagóga a régi épület alapjaira épült, amelyet valamikor a római százados építtetett (Lk 7, 9).

Kafarnaum másik nevezetessége „Péter háza”. Még P. Orfali tárta föl 1921-ben a nyolcszögű bizánci bazilika romjait, valamint a zsinagóga és a templom között levő épületeket is. 1968-ban Szent Péter és Pál 19. centenáriuma alkalmával kezdte el a Szentföldi Kusztódia újból az ásatásokat Kafarnaumban a

nyolcszögű bazilika helyén. Kiemelték a bazilika mozaikpadlóját, és alatta az első századból (az evangéliumi korból) mintegy tucatnyi ház került elő. Ezek körülvesznek egy szélesebb dimenziójú házat, amelyet a keresztények kultusz céljaira alakítottak át. Az ásatások megerősítik, hogy ez az épület Péter apostol háza volt. Mintegy 12 lakás veszi körül a termet, amelyet a legrégebbi idő óta tiszteltek a kafarnaumi zsidó-keresztények. A templom építője arra törekedett, hogy a központi oktagon a ház fölött legyen. Másfél méterre megemelte a padozatot, s így megőrizte az utókornak a tiszteletreméltó emlékeket. A bazilika alatt levő mintegy 12 lakás egyfajta kis szigetet alkot (lakásblokkot). A kerámia- és pénzleletek szerint a Kr. e. 1. századból valók. A házakat kötőanyag nélkül, kőből rakták.

A „kis sziget” keleti részén található az a ház, amelyet az első századtól kezdve tiszteltek, és „domus ecclesia”-vá alakítottak át. A döngölt padlót kerámiadarabokból és gömbölyű kavicsból újrakészítették, a terem falait vakolattal, több színű díszítéssel látták el. A zarándokok ezeken a falakon hagyták hitük nyomait a grafitókkal. Az evangéliumokban többször hallunk erről a házról, s a grafitók is megerősítik, hogy ez a ház Péteré volt. E. Testa négy kötetben adta ki a grafitókat: 151 görög, 9 arám, 13 edesszai arám, 2 latin feliratot. Megtalálhatóak a zsidó-keresztény témák: az Ichtyusz, a Jézus-monogram (IC), a különböző keresztetek, köztük a „Tau”, mint a választottak üdvözítő jele. Mindez Krisztus istenségének szimbolikus megvallása jóval Nicea előtt. A latin kultúra zarándokai emlékeznek Péter apostolra: saját háza falán görög betűkkel, de latinul olvasható Péter monogramja. Egy másik, latin nyelvű felirat így hangzik E. Testa szerint: „Péter Róma java” (protektora).

Az ásatások megmutatták, hogy az élet nem szűnt meg Péter házában egészen addig, amíg az 5. században föl nem épült a monumentális nyolcszögű templom. Szent Péter rokonságából való keresztények továbbra is ott laktak a ház körül, őrizték az evangéliumi emlékeket és kultushelyként tisztelték. Ez az első századokban változtatás nélkül történt. Később a kafarnaumi keresztény közösség megnagyobbította ezt a kis templomot és melléképületeket emelt köréje. E. Testa így összegezi megállapításait: Egyetlen más szentély, még a legnagyobb tisztelettel körülvett Szentsír és a Születés temploma sem dicsekedhet ilyen folyamatossággal, amely az evangéliumi időktől indul ki megszakítás nélkül.

II. János Pál pápa 1981. november 4-én áldotta meg a Péter háza fölé építendő emléktemplom alapkövét. (A kő a vatikáni grottából való, mely egészen közel van Péter apostol sírjához.) A szentély célja az lesz, hogy védje a romokat, és lehetőséget adjon a zarándokoknak, hogy a szent helyen szentmisén vehessenek részt.

A jeruzsálemi ferences biblikus intézet kutatásai ma két irányban haladnak: az irodalmi források és az archeológiai ásatások nyomán. A dokumentumok általában nem mennek vissza a 4. századnál korábbi időre. Ezért azt tartották, hogy sok hely hagyománya sem régebbi ennél az időnél. Hiányoztak az első három század emlékei. Az ásatások ezt az űrt töltötték ki és bizonyították, hogy sok kultushely hagyománya régebbi a bizánci szentélynél. Megállapították, hogy Galileában (főképpen Názáretben, Tibériásban, Szafforiszban és Kafarnaumban) zsidó-keresztények éltek, s köztük voltak Jézus rokonai is. Őrizték a szent helyeket és a családi hagyományt, és ezek körül ők szervezték a régi zsidó-keresztény közösség életét. A szakemberek szerint tanulmányozni kell a régi zsidó-keresztény irodalmat és mentalitást, amelyet általában „apokrif irodalom” néven ismerünk. Ezekből és az első négy század atyáinak írásaiból igen sok információt szerezhetünk a Palesztinában élt első közösségek életéről, amelyekről most bőven kerültek elő archeológiai emlékek is.

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

P. Stiassny jeruzsálemi professzorral

– Abban a megtiszteltetésben van részem, hogy a Vigilia számára Stiassny József páterral, Notre-Dame de Sion atyával interjút készíthetek. Megkérhetem, hogy beszéljen önmagáról?

– La Fontaine egyszer Versailles-ban járt és megkérdezték tőle, mit tart a legérdekesebbnek és a legrendkívülibbnek Versailles-ban. Röviden ezt válaszolta: azt, hogy én itt vagyok. Nos, ami engem illet, én Jeruzsálemmel vagyok így, mert éppen arra nem gondoltam soha, hogy ide valaha is el fogok menni. Győri bencés diák koromban, néhány évvel a háború kitörése előtt, egészen véletlenül halottam a Notre-Dame de Sion rendről, és oda kértem a fölvételemet. 1938 augusztusában megérkeztem Louvainbe, hogy elkezdjem tanulmányaimat. Ez nem sokáig tartott, mert 1940-ben a németek elfoglalták Louvain-t. A várost ekkor kiürítették, és mi kispapok Franciaországba mentünk. Nagy szerencsémre, a Lyoni Katolikus Egyetemre kerültem, ahol a szentírástudományok tanulmányozása volt az elsődleges. Öt évig dolgoztam ott, majd Párizsba mentem. Párizsban a Katolikus Egyetemen és a Sorbonne-on, az École Normale Supérieure-n tanultam. 1947-ben feletteseim elküldtek Jeruzsálembe, hogy két évig a dominikánusoknál, az École Biblique-ben képezzem magam szentírástanban. De ez **sem** tartott sokáig. Úgy látszik, hogy nekem nincs szerencsém, **ami** a tanulást illéti. 1947. november 27-én az Egyesült Nemzetek **elhatározta**, hogy Palesztinában két állam lesz, a zsidó és az arab állam, és **köztük szétosztott** testként Jeruzsálem. Természetesen az, amit Lake Successben **elhatároztak**, egyáltalán nem valósult meg. Már decembertől nagyon veszélyes volt Nyugat-Jeruzsálemből Kelet-Jeruzsálembe átmenni. A mi házunk Nyugat-Jeruzsálemben volt, viszont a dominikánusok Kelet-Jeruzsálemben laktak. Mind a **két oldalon** kémnek nézték az embert, és igen könnyen lelőtték, csak utána **vizsgálták ki**, hogy valóban az volt-e vagy nem. Tanulmányaimat így nem folytathattam, hát elkezdtem a héber nyelvvel foglalkozni a jeruzsálemi Héber Egyetemen. A Jóistennek ezt mindennap megköszönöm, mert megengedte nekem, hogy bizonyos mértékig megértsem a Szentírást. (Hiszen ki merné azt mondani, hogy megértette a Szentírást?)

– A Szentírás kutatásában mit tart a legfontosabbnak?

– Ma már ismerem a héber és az arám nyelvet. Nem mondom azt, hogy enélkül nem lehet exegéta valaki, **de** az biztos, hogy sokkal nehezebben ér el eredményeket. A Szentírás ismerete nem absztrakt tudomány. El szokták választani a tudományt és a művészetet. Azt mondjuk: ez praktikus, tehát tudomány, amaz nem, tehát művészet. Ami a Szentírás megértését illeti, természetesen lehet egyeseknek tudomány, azoknak, akik laikus szemmel vizsgálják. A pap viszont a Szentírást nem azért tanulja, mert őt egy különleges tudomány érdekli, hanem azért, mert abból él, és másokat is abból akar éltetni; az ő számára a Szentírás természetesen művészet is. Nekünk a Szentírás nem megfejtendő probléma, hanem misztérium. A problémával az ember szemben áll, a misztériumba belemeleg, halad benne előre. Ha folyóhoz hasonlítom, mondhatom: vele úszik. Ez az alapja a Szentírás ismeretének. Példaként Origenészt idézhetem. Amikor Caesa-

reában voltak – a harmadik század közepén –, egy rabbi mesélte nekik, hogy a Szentírás kastélyhoz hasonlítható. Sok kapuja van, és aki megérkezik elé, annak odaadják az összes kulcsot, de nem tudja, melyik kulcs melyik kapuhoz való. Ezért mindegyiket végig kell próbálnia, hogy megtalálja minden egyes kulcsnak a helyét. Ezt csináljuk mi is. Azt nem mondhatjuk, hogy van egy határozott módszerünk és annak alapján dolgozunk, hanem inkább azt, hogy van egyfajta metológánk és ebbe különböző módszerek tartoznak.

– *S mindezt abban a városban, ahol Jézus szenvedett, meghalt és feltámadt...*

– A Szentföldre azt szokták modani: az ötödik evangélium. Az evangélium szó jelentése: jó hírt adni, a jó hírt proklamálni. A Szentföld maga is egy proklamáció. Természetesen, aki süket, vagy aki mást hall meg, annak nem mond semmit. Lehet persze kifogásolni, hogy sokféle nyelven proklamál, de csak azok nem értik, akik nem ismerik a lelki nyelvet. Erasmus mondja: a földön rengeteg nyelv van, ezzel szemben az égben csak egyetlen. Mi igyekszünk a földi nyelveket éppen úgy elsajátítani, megérteni, mint az égit – itt Jeruzsálemben is, és ezen a nyelven továbbadni az igazságot.

– *Ön, Péter, Jeruzsálemben él, ahol elsősorban tudományos munkát végez, amely vallási, teológiai kutatás is. Mit jelent exegétának lenni Jeruzsálemben?*

– Ez nagyon nehéz kérdés. Mindig azt szoktam mondani, nincs semmi különbség Jeruzsálem és Tübingen között. Most mégis, ahogy ezt kimondtam, érzem, micsoda butaságot mondtam. Nagyon nagy különbség van. Ezért érthető, hogy ha egy jeruzsálemi ember elmegy Tübingenbe, csak azért megy el, hogy visszajöjjön Jeruzsálembé. Tübingen megengedi az embernek, hogy egy bizonyos metológiát tanuljon, Jeruzsálem viszont lehetővé teszi, hogy azt szabadon felhasználja – mint egy herceg, aki nem rabszolgája tanult módszerének. Különösen nagyszerű itt az, hogy héberül beszélnek. A nyelv mentalitás, szimbólum, átad egy bizonyos éthoszt, viszonyítást egy néphez, korszakhoz és természetesen önmagunkhoz, mivel önmagunkat is csak a nyelv által tudjuk megismerni.

Ez a legtöbb, amit Jeruzsálemben kaptam: megértettem a héber nyelv fontosságát. Természetesen az Ószövetség szempontjából. Mégis azt mondom: aki nem tud héberül, az még olvashatja az Ószövetséget bármelyik nyelven, még értheti is; de az Újszövetséget sohasem fogja megérteni a héber nélkül. Az Újszövetség görög nyelven van írva, de héber és arám nyelven van gondolva. Ha mi valamit meg akarunk magyarázni, akkor legtöbbször azt tesszük, hogy görögből visszafordítjuk héberre, és ebből fordítjuk aztán franciára, németre, magyarra stb. Az Újszövetséget a héberből és az arámból szóról szóra fordították görögre. Amikor az ember visszafordítja, akkor látja, hogy aminek addig nem volt értelme, azt a héberben meg lehet érteni. Az Újtestamentumot általában mindig az Ótestamentummal hozzák párhuzamba. Ha kezünkbe vesszünk egy újszövetségi kiadást, ott találjuk a margóján a különböző utalásokat az Ótestamentumra. Ez szép és jó, de nem elég. Az Újtestamentumnak az alapja a palesztinai élet a Krisztus utáni első században, nem pedig egy könyv.

– *Mit jelentett az Ószövetség a Jézus korabeli ember számára?*

– Az Ótestamentumot is másként értelmezték a megírásakor, mint Krisztus idejében. Az embereket nem nagyon érdekli, hogy egy könyvnek mi volt az első értelme, hanem minden nemzedék újraértelmezi, azaz magáévá teszi az értelmezés által. Ezért, hogyha nem tudjuk, milyen módon olvasták az Ótestamentumot Krisztus idejében, azaz nem ismerjük a különböző arám fordításokat, az úgy-

nevezett targumokat, és nem azok alapján akarjuk interpretálni, akkor nem értjük meg azt, hogy mi volt az ószövetségi könyvek jelentősége Krisztus korában. Nem ismerjük azt a metodológiát, amit az evangélisták követtek, amivel megértették, magukévá tették az Ótestamentumot és lefordították az Újtestamentumra. Ezért van aztán az, hogy egy klasszika filológus azt mondja, Máté és János nem értettek meg semmit, mert nem is tudták, hogy mi mit jelent, és ennek meg ennek az ótestamentumi szövegnek az eredeti értelme így és így van.

– *Hogyan értelmezték az Ószövetséget az evangélisták?*

– Aki belemerül a zsidó irodalomba a Krisztus előtti, a krisztusi és a Krisztus utáni korban – végül is ezek egyetlen összefüggő folyamatot alkotnak –, azt látja, hogy az Ótestamentum megértésének más az alapja. Ahogy a zsoltár mondja: ami a földet és ami a törvényt illeti, azt Isten odaadta az ember fiainak, Ádám fiainak. Tehát a törvény és Isten szava már nincsen az égben, hanem itt van a földön. Ha a földön van, és ha te gyerek vagy, akkor játsszál vele. Jogod van játszani, mivel a gyereknek az a szokása, hogy játszik. Játsszatsz a Szentírással, mivel – amint mondtam – nem az égben, hanem a földön van. Az emberek ennek alapján engedtek meg maguknak olyan dolgokat, amelyeket mi – jelenlegi metodológiánk miatt – megbotránkoztatónak tartunk. Például amikor Máté azt mondja evangéliumában, hogy Krisztus Názáretből való és Názáreusnak fogják hívni, mert ez már így van megírva.

Jönnek a tudósok és kérdezik: Hol van ez megírva? Azt mondják, hogy Máté nem értett meg semmit. Énnekem az a benyomásom, hogy éppen a professzorok nem értettek meg semmit, mivel nem ismerték föl Máté metodológiáját. Azt, hogy egészen mindegy, hogy Jézus honnan jön. De Máté, mint egy herceg, nagyúri mozdulattal beleveszi: ez már meg van írva. Csak azért, hogy mutassa a híveinek – mivel hívókról van szó –: látjátok, ez is már meg volt írva. Hogy milyen módon? Hát az én játékos módomon. Ha tetszik, akkor jó, ha nem, akkor is jó, mert hogyha én így akarom írni, akkor ez jól van megírva. Ők úgy érezték, hogy mondhatják, amit akarnak – minden szabad.

A zsidó exegetikában, mikor valami írva van, de egy más interpretációt akarnak adni, akkor azt mondják: ál tikrá – ne olvasd így, hanem olvasd egy másik módon. Máténál elég gyakran előfordul, hogy az ember olvassa a héber vagy a görög szöveget és látja: ő egészen más képet, más szöveget ad. Erre mit mondhatunk? Máté nem tudta? Jobban tudta, mint mi. De ő alkalmazta ezt a metodológiát: ál tikrá. Miért? Mivel én is Istennek a fia vagyok, és szabad olvasnom ezen a módon. Ezeket a dolgokat csak úgy lehet megérteni, hogyha az ember Jeruzsálemben, a héberség tengerében él, és van jó hajója, hogy ne süllyedjen el, hanem szabadon vitorlázhasson.

– *Mennyire használja fel munkájában az archeológiai kutatásokat?*

– Az archeológia különlegesen érdekes, bár nekem, aki nem vagyok archeológus, nem adott olyan sokat. Persze szeretem látogatni a szent helyeket, nagyon szeretek élni a Szentföldön. De nem mondhatnám, hogy sokkal jobban megértettem a Szentírást azáltal, hogy láttam itt a napkeltét vagy a napnyugtát, vagy hogy láttam a Tiberiási-tengert. Jeruzsálemben nem elég két évig tanulni, sokáig ott kell élni ahhoz, hogy beigazolódjék a zsoltár szava: az egyik emberről azt fogják mondani, itt született, a másik emberről azt, hogy ott született, de mindről együtt azt, hogy Jeruzsálemben született. Bizonyos szempontból mindenki Jeruzsálemben született. Egy harmadik századbéli rabbinikus szövegben az áll, hogy maga a Jóisten mondja: nem megyek fel a mennyei Jeruzsálembe, ha nem kezd-

tem el az utamat a földi Jeruzsálemben. A muzulmán hagyomány is azt mondja, hogy amikor Mohamed fel akart menni az égi Jeruzsálembe, akkor a földi Jeruzsálemből kezdte meg az utazást.

– *Páter Stiassny, meg vagyok győződve arról, hogy a magyar olvasóknak érdekes lenne hallani a Seolról, az ördögökről, az angyalokról. Mit mondana a mai embernek, mai szemmel és mégis a Szentírás világában maradva?*

– Azt nem mondanám, hogy „mégis a Szentírás világában”. Erről nagyon sokat lehetne beszélni. Először is, ezek a nevek nem az eszkatológiának a kérdései, nem arról szólnak. Az eszkatológiának az alapja Zakariás könyvében van, mégpedig az, hogy azon a napon Isten egy lesz és neve Egy lesz. Azaz, hogy hogyan fog a történelemben Isten országa megvalósulni. Azt lehet mondani, hogy a zsidó eszkatológiának két különböző szintje van. Az egyik a történelmi, a másik a metatörténelmi, amely a történelmen túl van. A történelmi eszkatológia sokkal könnyebben fejlődött, mint a metatörténelmi eszkatológia. A metafizika nem nagyon érdekli a zsidókat, mert a zsidók a történelemben élnek. Nemcsak ők, hanem az igazi keresztények is. Egy híres francia racionalista mondta, hogy Poncius Pilátus miatt a kereszténység már nem metafizika, hanem történelem, mivel egy történelmi nevet tettek a Credóba. Egy racionalistának teljesen elfogadhatatlan, hogy a történelemnek szerepe legyen a metafizikában. Ezzel szemben, ha valaki a zsidó és a keresztény hagyományban él, ez nem metafizika, hanem történelem.

– *Mit jelent ez a történetiség a Biblia embere számára?*

– Az ember történelmi lény. Az a fontos, ami a történelemben van. Máté tanítása szerint, ami a történelemben van, az lesz a túlvilágon is. Ahogy te mértél itt, éppen olyan mértékkal fognak téged megmérni. Mikor? Amikor feljössz – azaz: a történelem és a metatörténelem össze is tartozik, nemcsak elkülönül egymástól. A zsidókat éppen ezért nem nagyon érdekelte, ellentétben más civilizációkkal, különösen az egyiptomival, hogy mi lesz a halál után. Őket az érdekelte, hogy mi van itt az életben. A jó zsidó azt mondja a Jóistennek: „Adj nekem hosszú életet, mivel itt tudlak Téged dicsérni, de amikor megérkezem le a Seolba, akkor már nem tudlak dicsérni, úgyhogy mindkettőnk érdeke, hogy sokáig éljek és sokáig tudjalak dicsérni.” A Seol-szimbólum pontosan megfelel a homéroszi görög Hádesznek, ahol az emberek csak árnyék-életet élnek, nincsen valódi életük és nem is várnak már semmit, mivel nem fontos, hogy mi van a halál után. Nem fontos, nem érdekli őket. Azt lehet mondani, hogy éppen ezért fejlődhetett ki egy univerzális eszkatológia.

Az egyén két módon fog tovább élni. Az első mód a történelmi folytonosság: hogy lesznek gyermekei és gyermekeinek gyermekei. A másik, hogy az emberek emlékezetében fog tovább élni. Ezért fontos a genealógia. Minél hosszabb valakinek a genealógiája, annál fontosabb ember. Dávid genealógiája öt nemzetségre megy vissza, ezzel szemben Jézus Krisztusét az egyik evangélista Ábrahámig vezet vissza, a másik Ádámig, és nemcsak Ádámig, hanem egészen Istenig. Lukács azt mondja: „Ádámnak a fia Istennek a fia, mivel Ádám maga is Istennek a fia.”

– *Ez a folytonosság azonban nem egyéni, hanem történelmi. Beérheti-e ezzel az ember?*

– A zsidók hittek abban, hogy nem az egész ember hal meg. De hitüket nem a metafizikára alapozták, hanem az Isten és az ember közötti viszonyra. Ha Istent szerettem ezen a földön, lehetetlen, hogy ne szeressem őt később is. Tehát meta-

fizikai alapon nem akarták és nem tudták megoldani ezt a problémát, azért átadták Istennek a lehetőséget, hogy oldja meg ő. Hénok és Illés történetéből indultak ki: amint ezt a két nagy embert Isten magához vette, fog módot találni arra is, hogy engem magához vegyen. Ez három zsoltárban is elhangzik.

Krisztus korában természetesen már egészen más volt a helyzet. Abban az időben – már a második századtól Krisztus előtt – más elképzelés is megjelent. Mégpedig az, hogy hasonlóság van a föld és az ég között. Amikor az ember a földet elhagyja, valami más módon, de élni fog tovább. Itt meg kell jegyezni, hogy a zsidó felfogás sohasem szerette a halhatatlanság eszméjét. Bár vannak egyes könyvek, amelyekben beszélnek halhatatlanságról, de a híres Athanasia nem zsidó gondolat; náluk mindennek az alapja a feltámadás, az Anastasis. Ennek éppen az az értelme, hogy minden feltámadás: újjáteremtés. Tehát nem azért él az ember, mert halhatatlanul folytatódik, hanem azért, mert meghal az Istennek. Az egész zsidó és keresztény hagyományban a teremtetést véghez vivő Szentléleknek kell közbelépnie, újjáteremtenie az embert. Az újjáteremtésnek az alapja, hogy Krisztus a halálával és nem a halhatatlanságával tudta az embereket megváltani.

– *Mit üzen a bibliai Jeruzsálem a ma emberének?*

– A zsidók szívesen beszéltek Jerusalaím-ról, azaz Jeruzsálemet többes számba tették, kifejezve ezzel, hogy két Jeruzsálem van: a földi és az égi. Az égi Jeruzsálemről két felfogás uralkodik. Az egyik szerint az ember felmegy az égi Jeruzsálembe, a másik szerint pedig az égi Jeruzsálem jön le a földre. A zsidó apokaliptika sohasem döntötte el, hogy melyik az igaz. Például Szent János Jelenések könyvében megtaláljuk mind a két felfogást. Érdekes módon a kritérium az, hogy van-e templom vagy nincsen. Az égi Jeruzsálemben nincsen, mivel az égben a sacrum és a profanum között nincs már különbség. Ezzel szemben, ha az égi Jeruzsálem jön le és veszi át a földi város helyét, akkor templom is lesz, mivel a földön vagyunk, ahol elválik a szent a profántól.

– *Stiassny atya, hálás szeretettel köszönöm ezt a beszélgetést, amely bizonyára nagyon értékes lesz a magyar olvasók számára.*

– Ezt csak a Jóisten tudja és az angyalok

Illés Róbert

Számunk írói

Albert Görres egyetemi tanár, München

Koncz Lajos teológiai tanár, Eger

Pierre Riché egyetemi tanár, Sorbonne (Paris-X.)

Vargha Kálmán irodalomtörténész

CZAKÓ GÁBOR

A HÁZASSÁGTÖRŐ ASSZONY KINCSEI ÉS AZ ÉRTÉKEK

Örök. Tudjuk, hogy a világban mi örök és mi nem. Túlzásra hajlamos nyelvünk mégis szívesen nevezi öröknek az olyan értéket, amely öregebb a La Manche-csatornánál, túlélte a jégkorszakokat, a mammutot. Jó, legyen állandó – ez a szó sem pontosabb. Lényege nem a pusztá változatlanlanság, hanem az, hogy fejlődni csakis hozzá képest lehet.

Kétféle érték lehet. Az egyiket a lét alapítja, az is kormányozza hamar változó törvényei szerint. Okozat, a perc mértéke, így perc maga is. Száma: $i \cdot l$ – ahol i az egyszerre élő individuumok száma, l pedig a lehetséges érdekeké. Mert kinek van a másikinál több joga válogatni a nem állandó értékek közül, és az egyikről kijelenteni, hogy érvényes, a másik meg elavult?

A másik érték Sarkcsillag. Cél, amely a létet hívja mozgatja. A lét föllázadhat ellene, s ha győz, céltalan lesz.

Próbáljunk meg egyszerűen gondolkodni, ahogy a Mester tette, amikor a templom udvarán elébe vezették a házasságtörő asszonyt. Ő a földön kuporgott, és írogatott valamit maga elé a porba. Körülötte az alattomos írástudók, akik lépre akarták csalni, a sunyi vének és Jeruzsálem alja népe, a mindenkori sópredek: ki más járt kövezni? Jézus tudta róluk, hogy kicsodák, egyetlen rövid mondatot intézett hozzájuk: „Az vesse rá az első követ, aki bűntelen közületek!” – azzal írogatott tovább a porba.

Az egybegyűltek közül senki se tartotta Jézust Messiásnak. Azt azonban mind-egyiküknek el kellett ismernie, hogy tud valamit róluk, titkot, amit addig saját maguknak sem vallottak be.

Tudás. Az emberek közti legtermészetesebb hierarchia. Azóta tiszteljük, amióta nem pusztultunk ki. És azért, mert segített ott, ahol kevésnek bizonyult a nyers erő meg a robot. Hogy honnan jött, most kevésbé fontos, lényeg az, hogy azok az ősi embercsoportok, amelyek semmibe vették, buták maradtak, elmaradtak a többi törzs mögött és kivesztek.

Természetesen sokféle tudás lehetséges: egységes és osztott, stagnáló és gyarapodó, matematikai, zenei, műszaki; Istenre, boldogságra vagy éppen betegségre vonatkozó. Szokás emlegetni az „érvényes tudás” kifejezést is, szembeállítva az „érvénytelennel”, noha a kettő közti határvonalat ez idáig nem sikerült megvonni. (Amerikai pedagógusok a közelmúltban fedezték föl – újra – a latin nyelv és kultúra oktatásának rendkívüli jelentőségét.) Használatos a „társadalmi tudás” absztrakciója is: holt tudást jelent, annyi él vagy éled föl belőle, amennyit az egyének magukba fogadnak és működésben tartanak, tarthatnak.

A tudás, ha az „igazság megismerésére” (Jn 8, 32) vonatkozik, lehet erkölcsi, de szélesebb értelemben nem, vagy nem csupán az. Tartalma az időben bővül, ma már ott tart, hogy egész akadémiák nem képesek észben tartani – ennyiben

történeti. Ez a minősítés önmagában annyit jelent, hogy az ember számára ilyen vagy olyan természeti és társadalmi jelenségek mind a történelemben működnek. Még a kinyilatkoztatás is. Ha mégis jelent valami megfogható, azt semmiképpen sem, hogy a tudás eszménye maga nem örök, már az emberiség léptéke szerint. Ide vehetjük a belőle származtatott ideákat is: a bölcsességet, a tanulást, a műveltséget stb.

A tudás törvénye egyszerű: a sok több a kevésnél, a szamar nem lehet főnöke a bölcsnek. A törvény persze megszeghető, lehet kísérletezni a módosításával is, csak éppen tilos. A büntetés is egyszerű: amilyen körben a tudás nem működhet, ott nem működik.

A templomudvaron kövezni készülőket szidhatjuk csőcseléknek, söpredéknek. Egyet nem tagadhatunk meg tőlük: a becsületet.

Becsület. A látszat ellenére nem erkölcsi érték: tér, amelyben a lélek a mértéknek megfelel. Így az erkölcsnek és a tudásnak előfeltétele. Nélküle nincs megismerés, kultúra, logika. Szókratész dialógusai becstelen emberekkel a harmadik mondat után megszakadtak volna. A becsület szó és tett azonossága. Ennyi: *ami igaz, az igaz.* És utána eszerint cselekedni.

A követ szorongató, talán borgőzös népség képes volt kultúra alkotására. A kultúra ugyan nem Isten műve, hanem az emberé. Krisztus emberré lett, és segítő szóval figyelmeztetett, hogy meg kell felelnünk lelkiismeretünknek. (Ne vonjuk ki magunkat hallgatósága közül!) Ha nemet mondunk – megtehetjük –, egész kultúránk azon minutában szétporlik összes „teljesítményével” együtt. Összefirkált papírlapok, kövek, vásznak, celluloidszalagok maradnak utána. Szemét, amely senkihez sem tartozik, akár az elhajított konzervdoboz. A kultúrát becsületünkkel teremtjük pillanatról pillanatra, újra és újra. Előbb a szavunkkal, amikor elismerjük, hogy eszméi vonatkoznak ránk, aztán a tettünkkel, amikor minden külső kényszer nélkül, netán annak ellenére eldobjuk az izzadt tenyerünkhöz meledgett követ.

Mióta tartjuk értéknek a becsületet? Könnyebb a válasz, ha fordítva kérdezzünk: Elképzelhető-e bármily messzi múltban olyan emberi közösség, amely tisztelte azt a tagját, aki így gondolt, úgy beszélt, amúgy cselekedett? Az igenre nemet mondott, a fehérre feketét?

Ha Szókratész szóba jött, ne hagyjuk ki Hamletot. Claudius bűnét csak ő és atyja Szellemé ismeri. A Szellem nem szól kívülre senkivel. Külső kényszerítő nincs, a dráma tere Hamlet lelke. A becsület drámája: *Igaz-e, ami igaz?* Tudjuk, igaz. Ehhez képest semmit sem jelent, hogy a bosszú, ez az alacsonyrendű érték (lényegében az Újszövetség hatására) kikerült az erkölcsi eszmék közül.

A becsület is kiiktatható, „leváltható” az emberrel egyévetű értékek közül. A következmény: hiány. Ami nincs, az nincsen. Ha a lélek és a mérték, a szó és a tett elválik, akkor nincs többé beszélgetés, üzlet, munka, békesség. A kultúra megszűnik sors lenni: áruvá válik, körülbelül a divatholmikkal kerül egy polcra. Ott pedig nem kívánczik sem együttgondolkodás, sem közösségi ethosz. Becsületről lemondott közönség előtt Szókratész krakéler, a Hamlet híg nyavalygás.

Hűség, önismeret, őszinteség, nyíltság. Mind a becsületből következik. Koruk? Ismét kérdezzünk fordítva: Hol, mikor, melyik közösség tisztelte azt az embert, aki elárulta, becsapta, aki sunyinak és hazugnak bizonyult? Hol, mióta néznek föl az önteltre, a kishitűre? Lehetséges olyan fejlődés, amely meghaladhatja őket, és más, olyan, emberrel egyévetű erőnyeket, mint a szorgalom, a kitartás, a bátorság, a segítőkészség? És ha igen, mi fog lépni a helyükbe? Valami több vagy valami kevesebb?

Krisztus megmentette a házasságtörő asszony életét. Bűne alól is fölmentette vajon? Nemegyszer szól a Szentírásban így: „Bűneid meg vannak bocsátva.” Ott Isten beszél félreérthetetlenül. Itt a két ember közt lehetséges leggyöngédebb hang szólal meg, amikor a mi sorsunkat élő, kísértéseinknek kitett Ártatlan azt mondja a bűnösnek: „Én sem ítélek el.” Cimboráskodás helyett megértő, nem atyáskodó: testvér. Komoly és gyöngéd szeretetével átölelve vezet bennünket az Ószövetség szigorúbb kultúrájából az Újba. Bennünket: a házasságtörőket, alatomosokat, sunyikat, kövezni járókat. „Menj, de többé ne vétkezzél!” Akkor és ott szinte észre se vettük, hogy a megváltottság korába léptünk.

Az élet védelme. Szintén velünk korú elv, csak hát az út! A bizonyíték ismét kézenfekvő: élünk. Az antropológia és a nyelvészet tudósít arról, hogy a népevek egyúttal az ember megnevezésére szolgáltak. A folyón túl tanyázó vagy a hegy mögül előtörő kétlábú más volt. Idő kellett ahhoz, hogy az ember fogalma kiterjedjen mindenkire, akit illet. Érés meg a többi érték együttműködése. Például a becsületé és a tudásé. Rómában már aligha akadt olyan bolond, aki szakács, mérnök vagy filozófus rabját megölte, vagy kapálni küldte volna. Krisztus előtt kb. másfél évezreddel a Tízparancsolat már általában tiltotta az emberölést. Mózes a rabszolgák életét, sőt testi épségét is védelmébe vette. A halálbüntetést meghagyta – sok 20. századi törvényhozás ezt *elvileg* maga sem kifogásolhatja, még ha a házasságtörést nem is tartja egyáltalán megtorlandónak.

Krisztus egyetlen szót sem szól az ószövetségi törvény ellen, nem törli el, hanem – mai kifejezéssel: fejleszti. Szállóigévé vált mondata a büntetés jogára vonatkozik, mégpedig az új parancs szellemében!

Az új parancs nem vadonatúj, hiszen a szeretet Isten lényege, kezdettől benne működik a teremtésben: nélküle egy emberi nemzedék sem nevelődött volna föl. Az Ószövetség is tartalmazza (Lev 19, 18) és természetesen a nem zsidókra is vonatkozik. Ott azonban még egy a sok között.

Krisztus a szeretet kettős főparancsát a törvény és a próféták alapjává, értelmévé avatja. Isten és ember, az emberek egymás közti viszonyát a réginél többé, emelkedettebbé teszi. Imádni továbbra is kötelességünk, a többlet a *mód*: teljes szívünkben, teljes elménkben, teljes lelkünkben gyakorolt szeretettel kell Istent imádnunk. A felebaráti szeretet főparancsá emelésével személyesen szólít meg bennünket, és a Törvény részévé, mércéjévé avat, amikor azt mondja: „szeresd embertársadat, mint saját magadat!” A példamutató első lépést természetesen ő teszi meg önkéntes kínhalálával. A megváltás értelme így az is, hogy Isten hierarchiát teremtsen az értékek között. Nem absztrakt hierarchiát, hanem olyant, ami a személyesen megszólított ember énjén, tudásán, becsületén, önismeretén, szeretetén keresztül érvényesül. Az erkölcs többé nem részletes szabályok minuciózus követése, „elszenvedése”, hanem örökös szabadság és földadat. Ránk bízta a személyünket, mi döntjük el, hogy kik vagyunk, mennyire szeretjük magunkat.

Krisztus a templomudvaron nem a mózesi törvényt „elszenvedőkhöz” beszél, hanem olyan *személyekhez*, akik képesek mértéknek tekinteni magukat. Nem gondolhatjuk, hogy *mi* ott, farizeusok és csócselék, már úgy szeretjük a vétkező asszonyt, mint saját magunkat, de az első lépést már megtettük: megvizsgáltuk lelkiismeretünket, és önmagunk igazságosan szigorú, hiteles értékeléséből kiindulva döntöttünk.

Ítélet, példa és tisztesség. A kinyilatkoztatás történeti. Az Újszövetségbe való föl-emelkedésünk is. Meglehetősen pontossággal elhelyezhető a világtörténelemben a mondat: „Az vesse rá az első követ...” Mégsem állítható, hogy a tartalmát jelentő gondolat nem létezett korábban. Nem kétséges, hogy már a Krisztus előtti

messzi korokban a bíró eszménye a büntelen emberhez kötődött. Ugyanilyen örök, emberiséggel egykorú értéknek kell lennie a példamutatásnak is. Csak az léphet egyetlen másik ember: gyermek, tanítvány vagy nép elé, aki szülőként, tanítóként, előjáróként *több*. Aki nem csak szóval, sorsával is mutatja, mi a teendő. Különben hitelét veszti a család, az iskola, a társadalom hierarchiája, a tiszta nem emelkedik föl, a szennyes nem ülepszik le.

Elgondolkodtatón mélyértelmű nyelvünk szóbokra: tiszta, tisztaság, tisztelet, tiszt, tisztesség, tisztviselő...

A jó szülő szeretettel és gyöngéden bár, mégis parancsol kisgyermekének. Föllebbezés nélkül koboza el tőle a gyufát, parancsolja rá télen a kabátot. Ugyanakkor föl- és elismeri a növekedő gyermek fejlődését. Egyre többet bíz rá, míg nem a gyermek fölnőtté érik, s maga dönt sorsáról. Az ószövetségi Atya szerető szigora a gyermek-emberhez szól, a Fiú önfeláldozásig menő szeretete a testvér-fölnőttőhöz. Isten tehát elismeri az ember fejlődését. Föladatait ehhez szabja.

Az Újszövetség az értékek fejlődését is jelenti. A sokszáz ószövetségi előírás lelkiismeretes betartásánál végtelenül több és méltóbb a szeretet kettős főparancsának betöltése. A gyermeki szófogadás lehet ösztönös, lehet gépies, mégis hű és pontos. A megváltott ember már nem csupán alanya a Törvénynek, hanem része. Istenhez és embertársaihoz való viszonya benső, személyes, abszolút és döntésre ítélt. A kisebb parancsok alól ugyan nem kapott *általános* fölmentést, adott élethelyzetében mégis ura mindnek, ha a szeretettel ellentétesek. „Szeresd az Istent és tégy, amit akarsz!” – írja Szent Ágoston.

Az értékek helyes működésének előfeltétele a rangsoruk. Tisztának kell lennie, hogy kitessék: a magos van fölül, az alacsony lentebb. És szervesnek: a föl-sőbb magyarázza az alsóbbat. A szeretetből az összes magatartási szabály leszár-maztatható ellentmondás nélkül. A tudás és a szeretet alatt sorba rendezhetők a többiek.

A mércéül állított ember a templomudvaron megszegte a mózesi törvényt – mégsem vétkezett. *Így* nem vétkezett.

Fejlődés. A szekérnél fejlettebb az autó. Nem „gyökeresen új”, mert gyökerei éppenséggel a szekérből indulnak, annak java erényeit mind magába szíva. A ré-ginél fejlettebb a hadviselés is, a mezőgazdaság, az orvoslás, a bányászat, hadd ne soroljam. Attól emelkedett új és még újabb szintre mind, hogy a régit alakít-gatta s rendre hozzatott. Anélkül, hogy a fejlődés fogalmának bonyolultabb böl-cseleti kérdéseit részletezni kellene, megállapítható, hogy *a fejlettebb tudja mindazt, amit az elődje és még valamit*. Minimális jellemzője, hogy *több*. Enélkül nem számíthat új minőségnek.

A társadalmi fejlődés is tapasztalati tény. Az Újszövetségben fölemelt ember személyiséggé válhatott, Isten előtt egyenlő lett bármelyik társával. A szeretet parancsa ezt kívánja tőle a földön is. Sok évszázad küzdelmeiben a történelem arra haladt, hogy ez gazdasági és politikai értelemben is így legyen; a régi osztályprivilegiumok: a politizálás, a birtoklás, a szőlás, a költözés, a szervezkedés joga és más nemesi szabadságok az egész társadalomra kiterjedjenek. Az egyházi és világi hatalmaknak a viszonylagos, mégis tényleges különállása Európában kizárta ellenőrizhetetlen, despotikus államok kialakulását. Sajnos, világszerte létezik még az értékeknek a primitív előidőkre visszaüto „törzsi monopolizá-lása”, nacionalista, faji vagy osztálykiszajátítása, mégis sok társadalomról kimu-tatható a fejlődés minimuma: szabadabb, biztonságosabb, méltóbb életet nyújt tagjainak, mint elődei, tehát *több*. Igazságosabb és demokratikusabb.

Ha ez utóbbi szót nem tekintjük sem hideg jogtechnikai megoldásnak, sem varázsigének, akkor annyit tesz, hogy az értékek mindenkire nézve egyaránt kötelezően érvényesek. Így a demokrácia távolról sem jelenthet hierarchia-nélküliséget, hanem olyan lüktetést, amelyben a mozgásokat a szeretet, a tudás, a becsület, a hűség, a szorgalom és a többi ősi, alapvető érték érvényesülése szabja meg. Máskülönben a demokrácia alkotmányos szofizma valamely gazdasági vagy politikai csoport manipulációjának szolgálatában és természetesen káosz.

Akkor ott, a templomudvaron a tudás, a becsület és a szeretet megjelenése rendet teremtet. Előbb minden egyes szívben, aztán a törvények közt, majd a tömegben.

Jézus nem vonta ki magát: „Én sem ítélek el...”

Az értékek fejlődhetnek. A nagycsaládhoz, majd a törzshöz, utóbb a nemzethez való hűségből fejlődtek ki a hazaszeretettel, a nemzeti kultúra ápolásával kapcsolatos értékek.

Széplelkű művészek, tudósok, gazdálkodók fölismeréseiből hihetetlenül gyorsan a legfontosabb értékek közé emelkedett a természeti környezet. Védelme napjainkban éppen olyan elsőrendű, mint a békéé, mert a savas esők, az élővizek szennyezése, a folyók erőszakos szabályozása, a mohó energiaéhség, a levegőszennyezés, a Föld széndioxid-háztartásának megbontása, élőlények irtása stb. okozta változások éppen úgy elsöpörhetik az emberiséget, mint az atombomba.

Új értékek is keletkezhetnek, mint például a demokrácia vagy a sajtószabadság, amelynek körébe legújabban az elektronikus hírközlés szabadságát is beleértik.

A régi értékek meghaladhatók. Már amelyik. Például a bosszú vagy a csoporterkölcs. A modern ember, a sebes társadalmi, technikai folyamatok keltette eufóriában, gyakran kiált fejlődést olyankor is, amikor legfőljebb változásról lehet szó. Vagyis amikor az új nem több a réginél, mindössze más. Olykor kevesebb...

Európa arculatát kétezer éven át a keresztény értékrend finomította. Félre-tenni, „törvényen kívül helyezni” lehetséges, meghaladni azonban csakis úgy, hogy előbb betöltjük. Vagyis embertársainkat már úgy szeretjük, mint saját magunkat, s ezt kevésnek találva többet akarunk, mi több: nyújtunk embertársainknak és önmagunknak. Ha ebből engedünk, akkor a fejlődés fogalmát ténylegesen elutasítjuk, mint az a magasugró, aki kilencvennyolc centit visz át, és teljesítményét világesúcsnak kiáltja ki.

A keresztény értékrend az újabb eszméket általában nem utasítja el, csak némelyiküket kevésnek találja. Szívéből beszél minden olyan törekvés, amely az emberek közti hátrányos megkülönböztetések eltörlését, a gazdasági és politikai igazságosságot szorgalmazza, a közösségi érzés erősödését szolgálja. A humanizmust is üdvözlő megvalósulása nagy lépést jelentene a felebaráti szeretet felé. Igen, a szeretetnél szemlátomást kevesebb.

Tudjuk, hogy céljainknak mindig csak bizonyos részét érjük el. Minél kisebb a cél, annál apróbb az eredmény...

Szabadság. Az utóbbi két századnak talán leglelkesítőbb eszméje a szabadság. Milliók haltak meg érte és ellene, könyvtárakat írtak róla. Az újkori ember függetlenséget (olykor kötetlenséget) ért rajta, demokratikus törvényeket és intézményeket, személyek és csoportok jogait. Meg könnyebbséget. A keresztény Hegel sokat idézett meghatározása szerint: fölismert szükségyszerűség.

Jézus két mondatot mondott róla: „Ha kitarotok tanításomban, valóban tanítványaim lesztek, megismeritek az igazságot, és az igazság szabaddá tesz benneteket... Mindenki szolgál, aki bűnt követ el.” (Jn 8, 31–34)

Az ő szabadsága súlyos.

A mózesi törvény tereli elébe a templomudvaron a kövezőket. Még nem megváltottak. Az igazságra sem kíváncsiak, hanem inkább arra, sikerül-e a farizeusoknak csőbe húzniuk a Mestert. A bűnre szomjasak! A törvény szolgálóiként, felelősség nélkül szeretnének ölni – ahogy a szolgák szoktak. Szolgaságuk tökéletes: könnyű és öntudatlan, észrevétlen és föltűnés nélküli, nem jelzi bilincs. A római impérium alatt is saját törvényeik szerint, saját intézményeik keretei között élnek, jogaik vannak. Elképzelhető-e nagyobb jog annál, mint büntetlenül megölni valakit? Ráadásul a kövezés természetéből adódóan egyikükre sem lehet majd külön rámutatni, hogy te voltál a hóhér! A tömeg az a látványos absztrakció, amelyben nincsen én, nincsen személy, akinek méltóságán a parancs föltorlódhatna és megtörhetne, a bűn felelőssége megállapodhatna. A tömegben a parancs szabad, nem a személy.

Jézus nem a tömeghez beszél, hanem a személyekhez. Egyénként szólítja meg a leghátul sunyítót is: büntelen vagy? Azaz: szabad vagy? Te, te és te. A büntelen ugyanis szabad, akár követ is dobhatna . . .

A szabad ember pedig személy! Mértéke nem parancs, hanem igazság, tere nem körülmény és szükségyszerűség, hanem lelkiismeret és becsület, sorsa nem masszába olvadás, hanem az idők végezetéig eltörölhetetlen felelősség.

Jézus a szabadság terhét rakta a vállunkra ott a templom udvarán. Vele a Törvénybe fölemelt személy választási lehetőségét. Kövezhetünk. Felelősségünkben lerázhatunk, amennyit akarunk. Beérhetjük kisebb szabadságokkal, s ha úgy tetszik, visszaolvadhatunk a tömegbe. Lelkünk rajta.

A politikai szabadságot Jézus nem emlegette. De lehet-e szabad bármilyen világi törvénykezés, amely bűnre ösztönöz? És az a polgár, aki ilyen törvények hatálya alatt él, és nem tekintik személynek, aki mérlegel, hanem masszának, aki (amely!) engedelmeskedik.

A környezetvédők régóta igyekeznek tudatosítani, hogy a Föld mint élő rendszer a *mindenkori* emberiség egyetemes öröksége, egyetlen nemzedéknek sincsen joga utódai előtt fölélni a termőföldeket, az ivóvizet, az oxigént. Ugyanígy nincsen jogunk változónak (változtathatónak, megváltoztatandónak) tekinteni olyan alapvető értékeket, amelyeknek a messi őskorban való fölismerése tette lehetővé a fejlődést, a munkát, a társas kapcsolatokat és egyáltalán az életet. Még kevésbé van jogunk „meghaladottnak” nyilvánítani azt, amit távolról sem valósítottunk meg, és amit a helyére tuszkolnánk, az a réginek a bokájáig sem ér föl.

Mire jó az embert leszakítani a szeretetről, a tudásról, a becsületről – személye sarkpontjairól?

Mi értelme van az értékek változékonyságát abszolutizálni és átalakításukat sugallni, amikor a valóságban lassabban változnak, mint a Föld arca? Az ember még gyalog járt át a brit szigetekre, Szibériából Alaszkába, nem létezett a Balaton, amikor a legfontosabb eszmék már kialakultak és működtek.

Az értékek nem egyszerűen az emberiség kulturális örökségéhez tartoznak. Lhassát lerombolhatják, a piramisokat eltemetheti a homok, a Piétát szétverhetik a bolondok – a veszteség pótolhatatlan, de valahogy mégis elleszünk nélkülük. A földkerekség összes könyvtárának lerombolása nem okozna akkora kárt, mint a szeretet, a tudás, a becsület relativizálása, félretétele. Nélkülük nem-hogy új könyveket nem tudnánk írni az elpusztultak helyett, maga az élet válna értelmetlenné, állatívá és lehetetlenné.

Vajon mit írhatott Jézus akkor, ott, a porba?

Az egységesítés, a különbözőség megszüntetésének mai tendenciája nem ejtethet bennünket abba a tévedésbe, hogy a kultúrák, a nyelvek, a történeti sorsok hagyományos pluralizmusa valóban elsorvasztható vagy egyáltalán elsorvasztani való volna. A feladat épp a fordítottjában rejtőzhetik: az egyre inkább nivellálódó civilizációkban az egyes tájak, embercsoportok saját életének, életstílusának kialakítása. A hazátlanság, amivel a modern iparvilág az embert fenyegeti, a haza keresését sugallja.

Hans-Georg Gadamer

CSERHÁTI JÓZSEF

JANUS PANNONIUS ÉS EURÓPA SZÍVVERÉSE

Janus Pannoniusnak, a nagy humanistának és költőnek teljes arca ismeretlen előttünk. Nevét halála óta minden európai közművelődési lexikon említi, életéről azonban kevés adatunk van. Hogy Vitéz János váradi püspök unokaöccse, Mátyás király bizalmasa, majd üldözöttje miképpen élt és állott kora Európájának szellemi légkörében, azt végső soron költészetéből olvashatjuk ki. E sorok írójának – a verseken túl – Borsos Miklós bronzszobra a pécsi püspöki székház déli kertjében ad alkalmat a meditációra. Janus papi köntösben, tudóskalappal a fején, összekulcsolt kézzel könyvet szorít szívére. Dél felé tekint, ahol a kerttől negyven méterre édesanyja háza állt, fejét kissé emelt tartással bal oldalra fordítja, mintha a székesegyház tornyait keresné; arcvonásai teljesen elmosódtak, és a széles karimájú kalap árnyékában még inkább határozatlanná válnak. A történelem ma így állítja elénk: a világba tekintett, a virgázó barackfát énekelte meg, a föld illatát, a mezőkön dolgozó nép énekét és sóhajtságait szívta magába; tekintete magasra tört, mindennek végső alapját és magyarázatát eszmei tartalmakban keresve. Ez egyúttal az örök Európa foglalta és képe.

Paul Valéry francia költő mondja: „Európa küldetést jelent”. Belső ösztökélésből és gazdagságból indul el mindig, nem azért, hogy hódítson, hanem hogy önmagát vigye másoknak is. Európa ajándékozást jelent: nem hozni, hanem vinni, békét vinni és békét megerősíteni másokban. Európa annyit jelent, mint egybekapcsolni, egymáshoz kötni, mindenkit testvérként az atyai házhoz hozni és a közös asztalhoz ültetni. Európa ki nem fogyó adománya az az intellektuális hagyaték, amit a klasszikus ókor hagyományozott rá: emberi letisztultságban látni a világot, az eszmék összefogásában egybekapcsolni mindent, ami szét akar esni.

S mindez semmi újat nem jelent, ha ma a helsinki okmányok szellemében Helsinki folytatását követeljük: kölcsönös bizalom, együttműködés és biztonság.

Janus Pannonius ezt a lelki Európát hordozta szívében. Guarini házában megismerte Platont és Arisztotelészt, az európai értéktudat két antik forrását. Az európai szellem meghatározója az eszmék világa lett; ez volt Platon öröksége: a látható, érzékelhető valóságot meg kell tisztítani a változásnak alávetett elemektől, hogy megtaláljuk az örök tartalmakat, az „ideális” képleteket. A másik antik óriás, Arisztotelész világképében a „primus motor”, a mozgató, teremtő Abszolútum a főszereplő; az ember történelmet csinál, és nemcsak egyéni személyi valóság, hanem „zoon politikon”, tehát közösségi lény is, aki teljességét, befejezettségét csak a közösségben érheti el. Ez a két bölcséleti főerő határozta meg Európa lelkiségét: nem kiszámíthatatlan, irracionális, sötét szellem, „demiurgosz” áll a világ mögött; a valóság nemcsak anyagból, hanem szellemi összetevőkből és struktúrákból is áll.

A lelki és szellemi valóság értékében a mulandó anyag előtt és fölött áll: az ember. A jó és a rossz között áll, s mindig különbséget tevő lelkiismereti ráhálással és törekvéssel a jó felé kíván haladni. Szellem, erkölcs, közösség Európa meghamisíthatatlan lelki hagyatékai. Hogy ezek mennyire egységként éltek Janus Pannonius lelkivilágában, azt költeményei mutatják. Költészete transzcendentális akarásból és cselekvésből jött, a legnagyobb érték: a lét, az élő valóság színeire, dinamikájára és lüktetésére szétbontva. Az elemzést a szintézis, az egybenzés és egybefoglalás teszi értelmessé. A lét értelmes logikai ítéletekben fejezhető ki, igazságban fogalmazható meg és kapcsolható rendszerbe; minden való jószágot hordoz magában és jószágot sugároz maga körül, ezért törekszünk a létezők birtoklására; magunkévá akarjuk tenni a valóságot. És végül: ami jó, az szép is, a harmónia és a gyönyörködtetés rendjében is áll.

Janus Pannonius elméjében elevenen éltek a látható és érzékelhető valóságot átlépő, egybefogó és az egységes értékrend alá rendező transzcendentáliák, az ún. lét- és érték kategóriák. Ez is kiolvasható költészetéből. Ami Európát európaivá tette, a fentebb említetteken kívül éppen az igazság keresése és szolgálata, a jószág jelenlétének és kisugárzásának a lelki élet mélységeibe való befogadása. Alkotó kedv, optimizmus és reményből való élés. Az európai ember intellektuális és spirituális ember. Mindezek már alapvetően meghatározást kaptak az Európa kezébe került antik hagyatékban.

Nem kell külön bizonyítani, az Európa születésénél ott álló kereszténység hatása is végérvényes európai vonásokat alakított ki. A természetben nem a rossz szellem uralkodik, a világ nem manicheus; ellenkezőleg, a kereszténység minden erejével az emberben és az emberen kívül megtalálható rossz ellen vonul fel. A gondviselés hitét hirdeti, sőt ennél továbbmenve, a kereszténység a megkeresztelt emberek istengyermeki közösségét kívánja megvalósítani, a hívőket egyetlen látható lelki közösségbe vonni az egyházban. E kimondottan teológiai vonásokat, sőt a keresztény megváltástan egyéb elemeit sem találjuk meg Janus költészetében, de a világi humanista tartalmak gyökerei hajszalereikben keresztény humusból is erednek, bár a kifejezőmódok nem biblikusak, hanem a kor divatjának megfelelően mitológiaiak és olykor külsőleg bántóan érzékiek.

Ahová az európai ember lépett, a szabadság eszméjét vitte magával; ezt adta át, mint első ajándékot azoknak, akiket barátságába fogadott vagy valóban fel is kellett szabadítania. Csak később lesz az európai ember kalmár és gyarmatosító, de a francia forradalom zászlajára írt keresztény eszmékből a szabadságon kívül az egyenlőséget és a testvériséget magasztalta továbbra is.

Janus Pannonius holttestét 27 napig oltott mésszel leöntött koporsóban tartották. Jó darabig nem lehetett tudni, a király megbocsátott-e hazatérő halott barátjának, másrészt számítani kellett arra, hogy sokan kívánnak jelen lenni a temetésen. S valóban, Európa minden részéből jöttek gyászolók: barátok, humanisták és költők, rajongók és csodálók. Hogy pontosan kik voltak és honnan jöttek, nem tudjuk, de Európa jelen volt.

Európa gyászolt és eltemette egyik költőfejedelmét, aki a miénk és az egész világé is volt. Ma az univerzális egymásért levést és egybekötöttséget keresi újból a világ. Sokat beszélünk Európa egységéről, egybetartozásáról, a békének a történelem által determinált útjáról és az elindulásról ezen az úton. A feltételeket Európa lelki valósága határozza meg: az igazságra és igazságosságra való törekvés, a jó megvalósítása, a közösségi munka új célmeghatározása az emberi szabadság, egyenlőség és együttműködés előmozdításában, az emberi méltóság és jogok tiszteletben tartása, a mindennapi élet demokratikus megvalósítása és hordozása, az áldozatokat vállaló szolidáris testvéri összefogás.

A beteg Európát ismét meg kell gyógyítanunk; a terápia az egyén és a közösség, a valóság és az eszme egybehangolása, konkrétan pedig az új történelmi közösségi ember és társadalom kialakítása; egészen közelről az egység és az együttműködés, a kölcsönös biztonság, a háború és a béke kérdéseinek minél előbbi sürgős megoldása.

Ma újból élesztgetnünk kell Európát, hogy meghalljuk szívverését. Csezmiczei János, a pécsi püspökök sorában a huszonhatodik, a magyar kultúra folytonosságában sugárzó fénypontot jelent az európai humanista emberkép felragyogtatásában. Fájdalmasan érezzük, hogy lelki és erkölcsi felújulásra van szükségünk: egyszerre ötlük szemünkbe a társadalom és az egyház krízise. Mindig világosabban látjuk, hogy a keresztény nyugat válságának legmélyebb háttere a társadalmi igazságosság követelményének századokon keresztül történt elhanyagolása: a gazdagodási vágy, a kielégítetlen birtoklás, a gazdagok elhatalmasodása, a szegények tömegeinek állandó növekedése egyensúlybomlást idézett elő a társadalom egészében. A második okot azonban abban kell keresnünk, hogy az európai kereszténység utat tévesztett, amikor szellemi és lelki küldetését az állam erejének és hatalmának igénybevételel próbálta beteljesíteni. S végül egy harmadik elv alkalmazását is elfelejtettük: „Aki fel nem veszi keresztjét és nem követ engem, nem méltó hozzám.” (Mt 10, 38) Krisztus Urunk tanítása szerint a rossz és a bűn emberi hatalommal, szervezkedéssel vagy értelmi konstrukciókkal nem győzhető le. A názáreti Jézus példaadására kell felfigyelnünk: Krisztus keresztjét meg nem vető, a végsőig, az önfeláldozásig elmenő szeretetre van ismét szükségünk; a keresztényeknek ma a szegényekben, a sorsüldözöttekben, a kifosztottakban, az elnyomottakban kell keresniük emberi mivoltuk erkölcsi érvényre juttatását. Az igazibb humánus művelésében együtt kell haladniuk más világnézeti kortársaikkal.

Európa sorsdöntő alakulásának huszonnegyedik órájához jutott el: Meg tudja-e őrizni humanista embertudatát és keresztény lelkiismeretét, vagy eladja a lelkét az anyagi jólét és élvezetek további fokozásáért? Európának vissza kell találnia szellemi-lelki erőforrásaikhoz. Éppen ezért olyan emberekre van szükség, akik nem hajlandók elhallgatni, szótlanul tűrni, és a lelkiismeretből kikíváncozó kritikát elfojtani; akik mernek beszélni és a hibákat nevükön emlegetni. Az ilyen emberek, akármilyen világnézeti alapon is állnak, új erővel és kezdeményezéssel nyúlhatnak a történelem mai alakításához. Janus Pannonius alakja ilyen európai sorstársakra mutatott rá.

PILLANTÁS AZ EURÓPAI KULTÚRÁRA

Nehéz feladat átfogó képet adni Európa kultúrájáról, hiszen a világnak ez a része több ezer éves történelemmel rendelkezik. Mindenekelőtt arra kell az olvasót emlékeztetni, hogy Európa a középkor folyamán született. Az ókorban az „Európa” szó csak földrajzi kifejezés. Ázsiával vagy Afrikával szembeállítva azt a területet jelzi, amely a Dontól az Atlanti-óceánig terjed. A Római Birodalom határaival ennek az Európának csak bizonyos részét ölelte át. A birodalom a IV. század végén kettéválk. A nyugati rész kulturális önállóságát ekkortól kezdi kiépíteni. A latin nyelv fontosabb lesz, mint a görög. Róma egyháza lassan, de egyre távolodik Konstantinápoly egyházától. Ezzel párhuzamosan köszönt be a népvándorlás kora. Az újonnan jöttek – akiket „barbároknak” neveznek, mert nem ismerik a római kultúrát – elfoglalják a Nyugatrómai Birodalmat: olyan erővel lépnek fel, hogy az V. század végén nincs többé római császár Ravennában. A frankoknak és az Ibér-félsziget vizigótjainak sikerül erős királyságokat szervezniük, míg az osztrigótok, burgundok és vandálok eltűnnek a VI. század folyamán. A következő századok alatt az arabok elfoglalják Afrikát és az Ibér-félsziget nagy részét, a frankok mint a barbár germán erő képviselői egyedül maradnak. Ne feledkezzünk meg arról sem, hogy időközben az európai kultúrában nagy szerepet játszó kelták a szigetországban visszavonulnak Walesbe, Cornwallba, Skóciába vagy az Ír szigetekre, s közben angolszászok foglalják el a sziget keleti vidékeit. A Karoling-korban végbemenő folyamat – melynek során a germán befolyás alatt álló területek frank védelem alá helyezkednek – még nem jelenti a népvándorlás végét. A IX. században sorban egymás után a skandinávok: dánok, norvégek, svédek elhagyják őshazájukat, és szétszélednek Európa nyugati végén. A vikingek Izlandon és Grönlandon telepeket hoznak létre, sőt fölfedezik Amerikát 1000 táján. Az Ázsiából érkezett magyarok a Kárpát-medencében telepednek meg, és több évtizeden keresztül háborgatják Nyugatot, a szlávok pedig kiépítik kapcsolataikat a germán országokkal. Az európai nemzeteknek ezek a népek mind ősei.

A népvándorlás, vagyis e sokféle nép érkezése és megtelepedése idején jelent meg az „Európa” szó új értelme. Amikor a krónikás az arabok fölötti győzelemmel végződő poitiers-i csata körülményeit leírja, az „európaiak” szót alkalmazza, hogy vele a frankokat jelezze. A Karoling uralkodók, akik előbb Gallia, majd Nyugat nagy részének urai lettek, úgy jelennek meg, mint Európa megteremtői. Európa földrajzi térségből erkölcsi személyiség lett. A VIII. század végén Nagy Károlyt Európa atyjának nevezték. A Karoling-intézmények mindenütt gyökeret vertek, még Angliában is, pedig azt nem hódította meg Nagy Károly. Elegendő egyetlen példa. Az angol pénzrendszer a frank-szisztéma utánzása (1 sou = 12 dénár), és ez a tizenkettes rendszer egészen 1971-ig maradt fenn. Szent István Magyarországát jelentősen befolyásolta a Karoling-adminisztráció, bár ennek közvetlen örökösei Germánia császárai voltak. A Karoling-hagyományokat hűségesen követő Ottókat Európa legjelentősebb uralkodóinak tekintették. I. Ottó és utódai birodalmuk határait szünet nélkül terjesztették kelet felé, s a szlávok jelentős részét megnyerték a latin kereszténységnek. III. Ottó az ezredforduló táján elfogadta, hogy a lengyel és a magyar királyság önálló egyházi hierarchiával rendelkezzen. – Lengyelország és Magyarország határain túl másik Európa szer-

veződik. Ezt erősen uralja a Bizánci Birodalom befolyása, és fenyegeti mindaz, ami Keletről érheti.

E rövid áttekintésből kiindulva vizsgálhatjuk meg az európai civilizáció eredeténél jelenlévő három összetevőt: a római örökséget, a barbárok hozományát és a kereszténységet.

1. Róma azt adta Nyugatnak, ami hosszú időn keresztül dicsőségére vált. Ez a szabad művészeteknek iskolában, tehát szervezett keretek között történő továbbadása. A római iskola mint intézmény eltűnt ugyan a VI. század folyamán, de értékeinek lényege továbbra is életképes maradt, hogy a Karoling-kor újra fölfedezhesse. Az antik retorika teljes eszköztára föllelhető az európai irodalomban és egyáltalán beszédmódunkban. A „tanítani és tetszeni” kifejezést, mely Cicerótól és Quintilianustól származik, klasszikus íróink szünet nélkül fölelevenítik. Az ókorban a retorika a jogtól elválaszthatatlan. A rétor formálja az ügyvédek és a jogászokat. A római jogot Nyugat monarchiái újra meg újra fölfedezik, mert szükségük van rá politikai felépítményeik megszilárdításához. Akár Szép Fülöp, akár Napóleon korát vizsgáljuk, ugyanazt tapasztaljuk. A XX. század közepe a fordulópont, az emberek, különösen a nők ettől kezdve szabadulnak föl egyre jobban a római jog gyámkodása alól.

A római iskola tanterve, illetve a retorika magába foglalta a grammatikát, s ez utóbbi lehetővé tette a latin nyelv elsajátítását. Miért ne hangsúlyozzuk a latin nyelv meglepő sorsát? Hiszen rendkívül sokáig szolgálta az állami adminisztrációt és még tovább az egyházat! A latin nyelv hosszú századokon keresztül a művelt emberek és a népek vezetői számára a nemzetközi érintkezés egyetlen eszköze volt, s az maradt egészen a modern időkig. A latin nyelv elsajátítása során nélkülözhetetlen a klasszikus szerzők ismerete. A Karoling-kor egyik legjelentősebb vállalkozása, a latin írók műveinek újramásolása komoly erőfeszítést igényelt. Az európai kultúra mélységesen lekötölezett a Karoling-kor scriptorainak és utódaiknak. Nélkülük nem ismernénk a latin irodalmat. Ők mentették meg a feledéstől Cicerót, Sallustiuszt, Senecát, Ovidiuszt és még annyi más író, különösen Vergiliust, akit „Nyugat atyjának” neveztek. A Karoling-kor óta nincs nemzedék, akár Dantét, akár a reneszánsz íróit vagy a romantikusokat nézzük, amely ne merített volna a vergiliusi folyamból.

S ha már akaratlanul papírra került a „renaissance” szó, akkor gondoljunk arra, hogy az ókort újra fölfedező renaissance előtt a középkor már több reneszánszot ismert. Ezek mindannyiszor visszatérést jelentettek az ókori gondolkodás kimeríthetetlen gazdagságához. A nyugati ember visszavételezte az antik humanizmus értékeit. A klasszikus kultúra segítségével volt, hogy fölkészüljön a „par excellence” könyv, a Biblia tanulmányozására. Az ókorban a filozófia a szabad művészetek koronája. A keresztény középkorban a Szentírás tanulmányozása és a teológia a legelső tudomány. Az utolsó klasszikus és egyben az első középkori író, Szent Ágoston programját az utódok hűségesen követték.

2. Az európai civilizáció építéséhez a barbárok más módon járultak hozzá, de ez éppoly fontos, mint az antik örökség. Nem felel meg a valóságnak a romantikusok állítása, miszerint a barbárok a római despotizmussal szemben a szabadságot jelentették. A germánoknál és a keltáknál szintén föllelhető a rabszolgaság intézménye. Az viszont igaz, hogy a nyugati intézmények eredeténél ott vannak a frank „általános gyűlések”, a népbíróságok és a feudális udvarok, ahol a fejedelemmel vitába szállnak vazallusai. A barbár gondolkodásmód számára az önkényuralom idegen volt. A spanyol cortes, a skandináv thing, az angol parlament, a francia états généraux (a X. századtól kezdve pontosan meghatározott három renddel: klérus, nemesség, nép) olyan monarchiák létrehozását tették

lehetővé, ahol a közvetítő intézmények az egyeduralomból adódó veszélyeket enyhítették. „A polgár az, aki jogosan részesül a hatalomból” – mondták. Még a XII. század folyamán született városi közösségeknek is a germán gild – a tagjaitól eskü révén összekovácsolt kölcsönös segítőtársulat – az eredete. Az eskü, a fennhangon kimondott fogadalom, az erős és a gyöngye közötti szerződés hozza létre a vazallusságot, majd a feudalizmust, a középkori Nyugat jellemző intézményét, ami egyes helyeken túlélte a középkort. A kelta világban a nő kivételes helyzetnek örvendett, s ez gyökeres ellentétben volt a római szokással.

A meglehetősen bonyolult clan-rendszer súlyosan ránehezedett a középkori Nyugat történelmére. A római jog a centralizációra törekedett, a barbár viszont a regionalizmust részesítette előnyben. A Karoling-kori Európa fejedelemségek összessége, a X. századtól kezdve azonban fokozatosan helyet adott az európai nemzeteknek. A királyságok nemzeti szelleme ettől kezdve egyre jobban jelentkezik.

Biztos tény: a nyelvek különbözősége sokban hozzájárult a nemzeti érzés születéséhez. Mindaz, amit kezdetben szájhagyomány adott át, a továbbiakban írás révén jut el a következő nemzedékekhez – kelta, germán, szláv, neoromán vagy magyar nyelven. Mekkora gazdagodás ez az európai képzeletvilág számára! A kelta eposzokat, a germán hősök gesztáit, a skandináv szágákat, a spanyol romancerot és a népi emlékezet mélységeiből előbukkanó történeteket a gyökeireit kereső ember a XIX. vagy XX. században újra meg újra fölfedezi. Igaz, ezzel párhuzamosan előbukkannak a már halottnak hitt pogányság „sajátos értékei” is. Amikor a náci Németország a germán pantheont föllelevenítette, saját ideológiáját akarta megtámogatni, s ezzel fölöttébb rossz szolgálatot tett Wagnernek. A nyers erő kultusza, a hatalomra törekvés a csatába és halálba menő emberek szolidaritása, az „istenek alkonya” új változatának „végső megoldása” szomorú emlékeket hagyott maga után. Mi több, egyesek napjainkban is bizonygatják: a pogány istenek nem haltak meg, a barbár örökség nem apadt el.

Mindez a művészi örökségre is érvényes. Bár az ókort újra meg újra fölfedező nyugati művészet hosszú századokon keresztül másolta a római vagy görög alkotásokat, mégis időről időre támadtak olyan művészek, akik a barbár géniusz birtokában szembeszálltak az akadémikus stílussal. A kelta, germán, szláv területen többé nem volt helye az antropomorf realizmusnak. Minden görbe, spirális, kacskaringós. Az emberi kép stilizált, a rajz hatását tovább fokozza a színezés.

3. A kereszténység talán az előzőeknél is nagyobb mértékben járult hozzá az európai kultúra megteremtéséhez és fejlődéséhez. A kortársak Nagy Konstantin megtérését és a keresztény birodalom megszervezését gondviselészerű eseményként üdvözölték. A birodalom egy évszázaddal később összeomlott. Az egyház elfogadta ezt a tényt, és „átállt a barbárok oldalára” – hogy az ismert kifejezéssel éljünk. Térítette és keresztelte a germánokat, keltákat, majd a X. században a skandinávokat, szlávokat, magyarokat. Ekkor latin kereszténység született, szemben a keleti kereszténységgel. Ez a „szemben”-jelleg súlyos következményekkel járt a XI. század derekán, amikor a keleti és a nyugati egyház útjai véglegesen szétváltak. Hadd tegyük hozzá: az egyház a barbárokat befogadva, nekik széles kapukat nyitva megkockáztatta azt, hogy maga is barbárrá válik. A papok elvilágiasodtak, nem sokra becsülték a tanulmányokat, és nem magyarázták a híveknek a Szentírást. Innen forrásozik a reformok állandó szükségessége. A keresztény Európa történetét egyházi reformmozgalmak tagolják szakaszokra.

Az egyházban viszont a szerzetesi intézmény mindig készen állt arra, hogy a reformokat megvalósítsa. A szerzetesek állandóan megújították az egyházat, s

közen főszerepet játszottak Európa fejlődésében. Némi túlzással lehet ugyan Szent Benedeket Európa atyjának nevezni, ám jobban megközelítjük a valóságot, ha azt mondjuk, hogy Benedek tanítványai voltak az első európaiak. A bencés iskolák, a monasztikus scriptorok műhelyei jelentős mértékben hozzájárultak az antik kultúra megmentéséhez, miközben új kultúrát hoztak létre. Ezek tették lehetővé a középkori iskolák és egyetemek megszületését. A szerzetesi művészet, kiváltképp a liturgikus zene elbűvölte és ma is elbűvöli az európai lelket. Írországtól a Dunáig, a Visztulától Szicíliáig és az Ibér-félszigetig az utazó még ma is föllelheti ezeket a monostorokat, melyek regionális jellegzetességeikkel napjainkban is úgy jelentkeznek, mint egykor. A szerzetesek és munkatársaik úttörők voltak, és Európa különböző tájegységeire rányomták a maguk jellegzetes bélyegét. Akár a hasznosságot vesszük alapul (mezőgazdasági termelés), akár a szépség után nyomozunk (templomok, monostorok), mindig ugyanarrá a tényre bukkanunk. Arról álmodoztak, hogy itt a földön, pontosabban Európa tájain újra ültetik (helyreállítják) az „elveszett paradicsomot”, s közben kiszárították a zombékokat, lecsapolták a mocsarakat, irtották a vad bozótot s az erdőt, telepítették a fákat, cserjéket és növényeket.

Püspökök és zsinatok, napjainkig fennmaradó igazgatási egységek alapjait vetették meg. Plébániák, esperességek, püspökségek és egyházmegyék, érsekségek és érseki tartományok alkották azt a hálózatot, ami lehetővé tette a hatékony lelkipásztorkodást. Természetesen a hatékony lelkipásztorkodás nem jelenti azt, hogy minden vidék mélységesen keresztény lett. Ugyanakkor túlzás megkérdőjelezni Európa keresztény voltát, amint azt néhány történész teszi, minden reális alap nélkül. Az előregedett pogányság, legyen az római vagy barbár, helyenként nagyobb ellenállást mutatott és tovább vegetált, a népi képzelőerő időnként ősi, pogány elemeket kevert az Evangélium jóhíréhez.

Megszorítással ugyan, de azt lehet mondani, Európa a frankok és a római egyház szövetségéből született. Az első katolikus hitre tért barbártól, Klodvigtól kezdve a frank királyság az egyház gyermeke, és a frankok az új választott nép. Róma támogatását élvezve az első Karoling uralkodók jelentős mértékben hozzájárultak a frank egyház reformjához. Eközben a pápák kulturális kérdések, tanbeli félreértések miatt egyre jobban eltávolodtak a görög Kelettől. Bizánc pátriárkáinak dogmatikus jellegű újításai, főleg a VIII. századi képrombolás a pápákat arra indította, hogy Nyugat felé forduljanak. Róma püspökei rászorultak a frankok katonai erejére, politikai függetlenségüket csak így biztosíthatták, a Karolingoknak viszont a pápák jóváhagyására volt szükségük a hatalom meghódításához. Így a két fél könnyen kiegyezett. Kis Pipin királlyá kenése innen ered, a monarchia így részesül vallásos karakterben. Az 1870-ig fennállt Egyházi Állam ekkor született. S az a folyamat, amit a római, latin egyház nyugativá válásának nevezhetünk, innen származik.

Pápák és uralkodók együtt irányítják Európa sorsát, ám ez nem megy minden zökkenő nélkül. Nagy Károly és epigonjai – Napóleonig bezáróan – az egyházi élet minden területén illetékesnek érzik magukat. Főként királyok, tehát küldetésük vallási jelleggel is rendelkezik. Püspököket neveznek ki, és fölöttébb magabiztosan döntenek fegyelmi vagy tanbeli kérdésekben. A pápák és a püspökök egy része viszont úgy gondolkodik, hogy bár a fejedelmeket megilleti a hatalom, az ő tekintélyük viszont Istentől jön. Ennek birtokában joguk van letenni a fejedelmeket, ha azok önkényuralkodók, s bátran közbeléphetnek súlyos hibák esetében mind erkölcsi, mind politikai téren. Ez a felfogás az összeütközések kimeríthetetlen forrása lett. A XI. század közepétől kezdve az egyház fokozatosan fölszabadul a világiak gyámkodása alól Szent Gergely reformmozgalma követke-

tében, s egyszeriben jogot formál Nyugat irányításához. A XIII. század végéig tartó szakasznak méltán legjellemzőbb vonása a pápai teokrácia. A világiak az egyházat szolgálják, a lovagok pedig arra kapnak fölhívást, hogy védelmezzék az igazságságoságot és a jogot, küzdjenek az egyház ellenségei, az eretnekek és a hitetlenek ellen. A pápaság biztatására így kezdődnek el a keresztes háborúk, s Nyugat számára lehetővé válik, hogy megismerje a Közel-Keletet. Ám ezért túl nagy árat kell fizetni, s a kimenetel tragikus. A keresztes hadjárat eszméje sokáig fennmarad, s a nyugati kereszténység elméletben készen áll fegyverrel küzdeni a támadók, a törökök vagy mások ellen.

A középkori nyugati civilizáció a pápai teokrácia alatt érkezett el a csúcspont-hoz. Mindenütt gótikus katedrálisok emelkednek, a tudományt a pápaság által támogatott egyetemek terjesztik, a domonkos és ferences barátok a pápák munkatársai. A tomizmus Szent Tamásnak köszönhetően úgy jelentkezik, mint új és a világ realitásai felé nyitott teológia, elismeri és megerősíti a profán értékek önállóságát. Ez új és ígéretes sajátság. A laikus szellem a XIV. századtól kezdve a királyi udvarokban és a nagyvárosokban megfogalmazza az egyháztól független állam eszméjét. Az új államban a vallásnak és a papságnak fontos, de nem döntő szerepet szánunk. Az egyház és a világi hatalmak között ekkortájt zajló vitákban fogalmazódtak meg a modern Nyugat eszméi, s e viták visszhangja napjainkig elhangzik, ha fölmerül az iskola kérdése vagy az egyház és állam közötti kapcsolat.

Nyugati civilizációnk e három összetevője (római-barbár-keresztény) háta-rozta meg az európai ember karakterét, s ez napjainkra is érvényes. Az európai ember a szabadság szerelmese. Elég individualista, tiszteletben tartja a személy jogait. Emmanuel Mounier perszonalizmusnak nevezte ezt a jellegzetes nézetet, amely az egyszeri (pótolhatatlan), felelős személy jogait bátran hangoztatja az állam vagy a technika bármiféle hatalmával szemben. Az európai ember önmagára ismer az erős és fondorkodó középkori lovagban meg a városi polgárban, aki föltaalja a kölcsönös segítő társulatokat, és kivívja gazdasági, politikai szabadságát. Önmagára ismer a parlamenti képviselőben és az udvari szerelem költőjében, aki régi magaslatokba emeli a nő eszményképét. Végül önmagára ismer az imádkozó szerzetesben, akinek emellett ideje jut a kétféle munkára vagy kódexek másolására. Az európai ember feladata és hivatása, hogy hűségesen őrizze mindezt a hosszú századok alatt fölhalmozott gazdagságot.

Török József fordítása

Következő számunkból

A húsvét titka: Boda László, Bolberitz Pál, Gál Ferenc,

Rózsa Huba és Vanyó László írása

Cs. Szabó László esszéje

Charles Peguy drámarészlete

John Donne, Garai Gábor és Vas István versei

ÖSSZKOMFORTOS CSIGAHÁZ VAGY KOCKÁZATVÁLLALÓ INTIMITÁS?

„Nem jó az embernek egyedül.” Pedig az ember bárhol, bármikor egyedül maradhat: nem csak magányosan, nem csak a lakatlan szigeten, de többesben, édes kettesben, csapatban, családban, tömegben is. A jóleső magányt társas létek fogják össze, azok nélkül nincs értelmük. Ilyen még a remeték magánya is, hiszen ők sincsenek egyedül, sőt talán ők a legkevésbé. – A *magányosságtól* szenvedő ember többféle megoldással próbálkozik: lázasan tevékenykedni kezd, beleveti magát a társaságba, a tömegbe; másokat is magával ragad magányába; kábítószereket használ és kábítószerül olyan eszközöket (mint például a szexet), amelyek megfelelő célok szolgálatában alkalmasak lehetnének a magányosság megszüntetésére; elhiteti magával, hogy ő a legkülönb, hogy jól megvan magával is; szórakoztatja magát másokkal vagy másokon szórakozik. Többféle csapdába eshet a magányosság ellen küzdő ember: az én csigaházának vagy a kollektivitásnak a csapdjába, a galéri, a maffia vagy az elit csapdjába.

Nem elég a *társ* vagy a társak, kell még valami más is: a *kapcsolat*, hiszen „kezetben volt a kapcsolat”. Ez azonban nehéz, mert vagy nem tudom, vagy nem akarom kiadni magam másoknak. Ha belátom is, hogy csak mások által ismerhetem meg magam, félek attól, hogy a tükör belém lát. Végül is persze magamtól ijedek meg. Ha belátom is, hogy a személyes lét a *dialógusban* valósul meg, gyakran lehetetlennek érzem a párbeszéd megvalósítását, vagy éppen félelmetesnek, mint Franz Kafka, aki így ír erről: „Félelem a kapcsolattól, az egymásba átfolyástól. Attól, hogy soha többé nem leszek egyedül.” Sokan fel is teszik a kérdést: érdemes-e kapcsolatokba bonyolódni? Nem elég-e a felebaráti szeretet, a hasonló érdekűek közötti szolidaritás, az akcióegység? Szükséges-e elhagyni az áttekinthető viszonylatokat, és belépni a „Te homályába”? És ha az ember dialógusban születik, hány dialógus kell ehhez? Hányféle bensőséges dialógusra vagyunk képesek? Kinek van erre energiája és miből? Nem sokkal tisztább fogalmak az önzetlenség, a fair play, a felebaráti szeretet, mint az *intimitás*? Érdemes-e belemenni az eleve tökéletlenségre ítélt, a kudarcokkal terhes bensőséges kapcsolatokba, amikor arra is képtelenek vagyunk, hogy szavakba öntsük azt, amit a kitüntetett másik iránt érzünk? Szabad-e jóindulatú elefántként sürgőldölni a másik személyiségének porcelántárgyai között? Nem az imádság, az Istennel való dialógus az egyetlen reményteljes intim kapcsolat? A szavak vagy a testi érintkezés nem éppen a súrlódást növelik-e? Kell-e bonyolítani az ölelést lelkizéssel, a rokonszenvet annak kifejezésével, a szavakat simogatással?

Az elveszett, vagyis a még el nem nyert, azaz a „paradicsombéli” harmóniát, úgy tűnik – és ezt a szociológia, a lélektan, az antropológia, a filozófia és a teológia egyaránt igazolják – csak többféle *szeretetkapcsolatból* tudja, koldusként, összegyűjteni az ember. Szükségünk van az egyenlők közötti, vagyis a felebaráti szeretetre; a feltétel nélküli szülői, illetve gyermeki szeretetre; a barátok szeretetére; a helyes önszeretetre; a szerelemre; és – akár vallásosak vagyunk, akár nem – Isten szeretetére vagy legalábbis valami istenszeretet-féltre. Ezek közül

bármelyik szeretetfajta lehet intim kapcsolat is, de többjüknek éppen ez az *intimitás* a lényege. Belsőleges kapcsolat: ellentmondást és drámát érzékeltet ez a jelzős szerkezet! A kapcsolatban ugyanis a bensőség kívülre kerül, és megtörténhet vele ugyanaz, mint a tenger mélyéről a felszínre, a normális légköri viszonyok közé kerülő színpompás tengeri csodalényekkel: szétpukkannak, elenyésznek vagy nevetségessé válnak, mint Micimackó ajándéknak szánt léggömbje. Micimackó léggömbjéből végül is ajándék lett – a fortélyos szeretet eredményeképpen. Van-e komoly esélye annak, hogy nemcsak a mesében, hanem a mindennapi életben is ajándékká, azaz értékke váljon az üres csupor és a szétpukkant léggömb? Van-e komoly esélye manapság a magányosság ellenszereként a bensőséges kapcsolatnak? És ha van, mitől?

*

Az intimitás, a bensőséges kapcsolat, a meghitt viszony nem csupán lélektani, hanem teológiai fogalom is. Bár ezek a kifejezések nem fordulnak elő a Bibliában, a szent könyv tanítása ebben a tekintetben egyértelmű: az ember legmagasabb lehetősége és legfőbb célja az Istennel való bensőséges egység és egyesülés. Istent úgy mutatja be a Biblia, mint aki fáradhatatlanul törekszik arra, hogy létrehozza és fenntartsa minden teremtménnyel ezt az intimitást. Hogy Isten és ember kapcsolata mennyire bensőséges, hogy mennyire azzá kellene válnia, az abból is érzékelhető, hogy ennek a kapcsolatnak legfőbb szimbóluma éppen a férfi és a nő bensőséges egyesülése; elég csak az Énekek énekére, Izaiásra vagy Ozeásra gondolni. Ez a hasonlat kétféle bensőséges kapcsolatra is kötelezi az embert, és ezek egymás feltételei. Félő, hogy aki nem tud más emberekkel bensőséges kapcsolatot teremteni, az Istennel sem lesz képes erre, mert „aki nem szereti testvérét, akit lát, nem szeretheti az Istent sem, akit nem lát”. Mivel az istenszeretet és az emberszeretet ennyire szoros egységet alkot, manapság éppen nem a kivonulást, a tárgyilagos személytelenséget, hanem a *kapcsolatteremtő képességek* tanulását és gyakorlását kell az *aszkézis* egyik legfontosabb formájának tekintenünk. Nem a magunkkal való rideg, hanem a másokkal való meleg bánásmódnak kell jelentenie az imádsággal és a böjttel egyenértékű aszkézist! Az Isten felé való törekvés ez esetben nem magányos egyéni igyekezet a megszentelődésre, hanem olyan változata ennek, amelyben a keresztény értékektől vezérelve egy másik személlyel próbálunk közösségre lépni, és a másik által Istennel is.

A kapcsolatteremtés legfontosabb képességei egyszersmind feltételei és eredményei is ennek az aszkézisnek. Amíg magammal nem vagyok tisztában és békében, nemigen vállalkozhatom Istennek és embernek tetsző kapcsolatokra. Aki nem képes *észlelni és tudatosítani saját érzéseit* és előítéleteit, az foglya marad azoknak, foglya marad énje csigaházának. Aki pedig nem tudja, nem meri közzéadni ezeket az érzéseket, az valakivel együtt is egyedül marad. Isten sem tartotta jónak előkelő elszigeteltségben megmaradni, és ott fogadóórát tartani. Kockára tette, kinyilatkozta magát, hogy megismerhessük.

Beleérzőképesség, empátia nélkül nem tudunk behelyezkedni mások gondolat- és érzésvilágába, nem tudunk odafigyelni másokra, nem tudjuk őket megérteni. Igaz, beleérzőképességünk nemenként is, egyénenként is eléggé különböző, de mindenkié növelhető, javítható, fejleszthető. A megtestesülés Isten beleérző belépése életünkbe. Nem tehetett mást: „minden tekintetben hasonlónak kellett válnia testvéreihez”. Krisztust magunkra öltve, nekünk is ezt kell tennünk.

A kapcsolatteremtés eleve konfliktusokra ítélt. Kiküszöbölésüket elhatározni felesleges erőfeszítés, ehelyett a konfliktusok felvállalásának és szeretetteljes kezelésének képességét kell kialakítanunk magunkban. Képesnek kell lennünk arra, hogy meghalljuk a mienkétől eltérő véleményt, hogy fogjuk a más hullámhosszon érkező adást. Talán ez a legfontosabb és legnehezebb képesség. Mit tegyen az, akinek ebből kevés vagy alig van? Fedezze fel magában a keveset is, tegye törekvéssé a hiányt, vegyen fel rá szeretet-előleget. Öltse magára Krisztust. Ne kerülje mindenáron az ütközést! Próbáljon meg úgy szembekerülni másokkal, hogy a rugalmas ütközés ne ledöntse, hanem megerősítse a másikat és a kapcsolatot is. Isten is úgy győz meg minket bűneinkről és szeretetlenségünkről, hogy „rugalmasan ütközik” velünk. Nem kerget el, hanem odahív magához. De nem a trónushoz, hanem a kereszthez.

Ne feledjük, mindannyian *jelek* vagyunk, az Ő jelei. Én is, a másik is – rejtjelek vagyunk. Türelem kell egymáshoz. De megéri! A bensőséges kapcsolat *titkokkal* terhes. Nehéz, de édes teher ez, mert aki felvállalja a bensőséges szeretet-kapcsolat kockázatát, az önmagából, összkomfortos csigaházából kilépve egy belsőbb körbe kerül, közelebb a Centrumhoz.

ÉLŐ VILÁGEGYHÁZ

A RENDKÍVÜLI SZINÓDUS

II. János Pál pápa 1985. január 25-én a Szent Pál-bazilikában jelentette be, hogy a II. Vatikáni zsinat lezárásának 20. évfordulójára rendkívüli püspöki szinódust hív össze. Ugyanitt és ugyanilyen körülmények között (az egységért végzett imahét lezárásakor) jelentette be XXIII. János pápa is 1959-ben, hogy egyetemes zsinatot kíván meghirdetni.

A mostani szinódus a második rendkívüli: az elsőt 1969-ben hívta össze VI. Pál, hogy a püspökkari konferenciák és a római központ kapcsolatait megvizsgálják. II. János Pál a bejelentéskor megjelölte hármas célkitűzését is:

1. ünnepelni a 20 évvel ezelőtt lezárt zsinatot, átélni újra annak tapasztalatát, rendkívüli légkört;

2. felmérni és ellenőrizni az elmúlt két évtized eredményeit, tehát mintegy elkészíteni a zsinat mérlegét, és egyben kicserélni a helyi egyházak tapasztalatait;

3. előmozdítani a zsinat határozatainak alkalmazását, elmélyíteni a zsinati tanítást és egybevetni az újabb követelményekkel, hogy megjelölhessék a feladatokat.

Mivel a szinódus bejelentése eléggé váratlan volt, és kevés idő állt rendelkezésre az előkészítéshez, a szinódusi főtitkárságnak gyorsan kellett intézkednie. Először is elhalasztották 1987-re a rendes szinódusi összejövetelt, amely a világiak küldetésével foglalkozik. A tavasz folyamán kérdőívet küldtek szét a püspökkari konferenciáknak és a római kúria dikasztériumainak, hogy tájékoztassanak, miként valósították meg a zsinatot, melyek a nehézségek és a feladatok. Szeptember 1-ig a 136 válasz közül csak 18 érkezett meg; a szinódus megnyitásáig 70%. Ez már elég reprezentatív volt ahhoz, hogy aránylag tárgyilagos képet alkothassanak a zsinat „receptiójáról”. Ezeket a válaszokat összegezték, és Godfried Danneels belga bíborosprímás, akit a pápa a rendkívüli szinódus főreferensévé nevezett ki, e szintézis alapján készítette el – Walter Kasper tübingeni teológus professzor, különleges titkár és még 12 teológus szakértő közreműködésével – a nyitó beszámolót. A hozzászólások és a csoportos megbeszélések révén ez a szöveg módosult és lett a szinódus fődokumentuma.

Anélkül, hogy itt részleteznénk a szinódus lefolyását, néhány adatot közlünk. A szinódus elnöke a pápa volt (amikor csak tehetett, részt vett a teljes üléseken). Három delegált elnököt nevezett ki: Krol, Malula és Willebrands bíborosokat, akik felváltva vezették az üléseket. Mint szinódusi tag, 165 személy volt hivatalos: a keleti egyházak pátriárkái és főersekei; a püspökkari konferenciák elnökei (Magyarországról Lékai László bíboros, prímás), továbbá a római kúria dikasztériumvezetői, három legfőbb szerzeteselőjáró és a pápa által kinevezett 21 tag (közülük 10 bíboros). E 165 tag szavazattal rendelkezett. Ezenkívül meghívtak a szinódusra 15 férfi és nő megfigyelőt az egyház különböző kategóriái (szerzetesek és világi intézmények, lelkipásztori és apostoli mozgalmak, kultúra világa) képviselőit; továbbá 10 nem katolikus megfigyelőt azoknak az egyházaknak és világi közösségeknek a képviselőit, amelyekkel a katolikus egyház teológiai párbeszédet folytat. Végül, tekintettel a rendkívüli szinódus témájára, a pápa meghívott még 15 olyan főpásztort, akik részt vettek a zsinaton (e nagy „tanúk” a szinóduson nem rendelkeztek szavazati joggal).

*

November 24-én, Krisztus Király ünnepén délelőtt, ünnepélyes koncelebrált szentmisével nyílt meg, és december 8-án, Szeplőtelen Fogantatás ünnepén ugyancsak koncelebrált szentmisével zárult a rendkívüli püspöki szinódus. A pápával együtt miséztek mindkét alkalommal a szinódusi atyák.

A munkák november, 25-én délelőtt kezdődtek a szinódusi aulában (a VI. Pál kihallgatási csarnok átriuma fölötti nagy teremben). Schotte érsek, főtitkár gyakorlati bejelentései után Gabriel-Marie Garrone bíboros felidézte zsinati élményeit, majd Danneels bíboros tartotta meg a főbeszámolót a zsinat „receptiójáról”. Ebből született meg – különböző módosításokkal – a záródokumentum.

Az Isten népéhez intézett üzenettel, amelyet a december 8-i záró szentmise végén felolvastak, ez a záróbeszámoló alkotja a szinódus gyümölcsét. A pápa az utolsó ülésen mondott beszédében közölte, hogy kívánságára közzétették mindkét dokumentumot. A Szentatya kiemelte a záróbeszámoló lényeges pontjait.

Hangsúlyozta, hogy a rendkívüli szinódus szükséges és gyümölcsöző volt: a világegyház képviselői 20 évvel a zsinat után felmérték az egyház helyzetét, kicserélték a helyi egyházak tapasztalatait, és tudatosították a feladatokat. Minden biznnyal a jövőben is időnként egybe kell hívni rendkívüli szinódust, *de jobban elő kell készíteni*, hogy gyümölcsözőbb legyen. A helyi egyházakban minden szinten – a püspökkari konferenciákban is, de a plébániák, szerzetesi közösségek,

egyházmegyék szintjén is – gondoskodni kell arról, hogy *mindenki részt vegyen az előkészítésben*. Utána pedig szét kell vinni gyümölcseit az egész egyházba. Most is sürgős feladata ez a főpásztoroknak: papjaikkal együtt gondoskodjanak arról, hogy a híveket kellőképp tájékoztassák a zsinat tanításáról, és hogy mindenki bővebben merítsen a zsinat gazdagságából.

A pápa megjelölte azokat a főbb témákat is, amelyek a szinóduson – a zsinat nyomán – az érdeklődés homlokterében álltak:

– Az Egyház mint *misztérium és mint közösség* (koinonia, kommunió): ezt a *Lumen gentium* alapján manapság különösképpen hangsúlyozni kell, mivel megvan a kísértés, hogy az egyházat pusztán szociológiai-politikai valóságnak tekintik, nem pedig a Szentháromság szeretetközösségéből forrászó kegyelmi közösségnek, Krisztus testének, amelyet a Szentlélek éltet.

– *Alaposabban tanulmányozni kell a püspökkari konferenciák természetét.* (Egyébként ezzel már foglalkozott az 1969-es rendkívüli szinódus is.) Az elmúlt húsz év tapasztalata megmutatta – ezt többször hangoztatták a felszólalók –, hogy a püspöki kollegialitás és a szubszidiaritás a gyakorlatban még nem kapta meg a kellő teret. Túlságosan erős a római centralizálás; nem kellene minden kis ügyben Rómához folyamodni, hanem adjanak kellő önállóságot a püspökkari konferenciáknak, támogassák a helyi egyházak kezdeményezéseit (pl. az inkulturáció, liturgia kérdéseiben). Pontosabban körül kellene írni tehát a püspökkari konferenciák és a római dikasztériumok szerepét, hatáskörét. (Mindez összefügg a római kúria tervezett reformjával, amelyről ismételten tárgyaltak a bíborosi kollégium teljes ülésén, közvetlenül a szinódus megnyitása előtt.)

– *Mielőbb közzé kell tenni a keleti kánonjogi kódexet*, a keleti egyházak sajátos hagyományai és a zsinat normái szerint. (Több keleti pátriárka vagy főérsek felpanaszolta a szinóduson, hogy a szétszóratásban élő hívek lelki gondozásában nehézséget jelent a latin területi joghatóság.)

– Végül, de nem utolsósorban, a pápa helyesnek tartja több szinódusi atya kívánságát: *a korszerű katolikus tanításból össze kell állítani egy „katekizmust” vagy kompendiumot* (összefoglalást). Sokan megállapították, hogy a hívek, sőt a papok sem ismerik kellőképpen a zsinat tanítását; minden szinten tájékoztatásra, kurzusokra van szükség a zsinati dokumentumok megismertetésére.

*

A szinódus egyik közvetlen gyümölcse az *Isten népéhez intézett üzenet* volt.

Ebben a szinódusi atyák *határozottan a zsinat mellett foglaltak állást*. Minden visszahúzó konzervativizmust kizárva hangoztatták: a zsinat Isten ajándéka volt az egyháznak, a század nagy kegyelme. A Szentlélek ezt az erőforrást ajánlja fel a holnap egyházának is. Jóllehet elismerik, hogy voltak hibák, zavarok, mulasztások az elmúlt két évtized során, hangsúlyozzák: *e negatívumokat nem lehet a zsinat számlájára írni*. Nem kell túlságosan elidőzni az emberek bűneiből és gyengeségeiből eredő hibáknál, tévedéseknél, hanem előre kell tekinteni. Egyre többet kell merítenünk Krisztus titka kimeríthetetlen gazdagságából. Krisztus állandóan jelen van Lelke által az egyházban, testében; a hiten és a szentségeken keresztül mindannyian meghívást kaptunk arra, hogy teljességében megéljük az Istennel való kommuniót, közösséget. Az egyház Krisztusban az emberi történelemben jelenlevő Isten szeretetének misztériuma; az Atya, a Fiú és a Szentlélek misztériumából eredő szeretetközösség. Minden megkeresztelt ebből a misztériumból él. Az egyházat tehát nem lehet – tévesen – szociológiai vagy politikai jelenségnek lefokozni.

Az üzenet hangsúlyozza, hogy a zsinat tanítását – különösen is a négy konstitúciót (*Lumen gentium*, *Dei Verbum*, *Sacrosanctum Concilium*, *Gaudium et Spes*) – tanulmányozni kell és a gyakorlatban megvalósítani. A püspököket ebben segítik a papok. Minden megkeresztelt – az egyházban és a világban betöltött hivatásának megfelelően – azt a küldetést kapja, hogy hirdesse Jézus Krisztus üdvözítő örömhírét. A mai világ evangélizálásához szükséges bátorsághoz és a szellemek megkülönböztetéséhez a II. Vatikáni zsinatból merítsék az erőt és a fényt.

A II. Vatikáni zsinatot azért hívták össze, hogy elősegítsék az egyház megújulását, különös tekintettel a megváltozott világ evangélizálására. A főpásztorok ma még jobban el akarják mélyíteni a II. Vatikánum szellemét, hogy válaszolhassanak a világ új kihívásaira, és azokra a kihívásokra, amelyeket Krisztus intéz a világhoz. A világ kihívásai közé tartoznak a szociális, gazdasági vagy politikai nehézségek; az emberi élet tiszteletének hiánya; a polgári és a vallásszabadság eltiprása; a család jogainak semmibevétele; a faji megkülönböztetés; a gazdasági egyenlőtlenség és a helyrehozhatatlan eladósodás; a nemzetközi biztonság problémái, nevezetesen a versengés a legpusztítóbb és legrettenetesebb fegyverek gyártásában. Az ember ma már képtelen uralma alatt tartani vívmányait.

Az egyház a zsinattól új fényt kapott, Istentől származó örömet és reményt; ezek segíthetik az embert abban, hogy felülkerekedjék minden szorongáson és aggodalmon. A szinódusi atyák átérzve az emberek szenvedéseit és reménykedéseit, a zsinat üzenetét megismételve fordulnak Isten népéhez:

„Nem a halálra, hanem az életre születtünk. Nem vagyunk megosztottságra és háborúra ítélve, hanem a testvériségre és a békére kaptunk meghívást. Isten nem a gyűlöletre és a bizalmatlanságra teremtette az embert, hanem az Ő szeretetére. Önmagáért teremtette. Az ember erre a meghívásra szíve megújulásával válaszol. Az emberiség számára létezik egy út – már látjuk körvonalaait –, amely az osztozás, a szolidaritás és a szeretet civilizációjához vezet; ahhoz a civilizációhoz, amely egyedül méltó az emberhez. Az Úr eljövetelére várva mindnyájatokkal együtt akarunk dolgozni a szeretet civilizációjának megvalósításán, amely Isten terve az emberiség számára.”

A szinódusi üzenet végül utal az 1987-re meghirdetett rendes szinódusra, amely a világiak egyházi és világi küldetésével foglalkozik. Majd még egyszer hangsúlyozza: Hálát adunk az Atyának a Fiú által a Szentlélekben a század nagy kegyelméért, a II. Vatikáni zsinatért. A mostani szinódus legyen új mérföldkő, hogy minden katolikus befogadja a zsinat kegyelmét. Készüljenek fel alaposan a helyi egyházakban az 1987-es szinódusra. Mária közbenjárásával ünnepelje az egyház Krisztus misztériumait a világ üdvösségére.

Szabó Ferenc

Irodalom

Mészöly Miklós műhelyvallomása*

Talán ez az első elbeszéléskötetem, amelyet tudatosan, magam számára kicsit program-szerűen is megterveztem. A *Film* óta írt írásaim javát gyűjtöttem itt egybe, függetlenül attól, hogy kötetben már megjelentek. A *Film* egy következetes út végállomása volt, utána új hajóra kellett szállnom – vagy elhallgatnom, vagy ismételtetni a már kiábrándulásig ismertet. A *Film* bennem egy korszakot zárt le, mely mindennek, ami az emberi történet világához tartozik (és amit az én szemem-kezem elért), szó szerint a végére akart járni. Persze, ki ne akarna ilyesmit? Ki ne akarná az elkerülhetetlen legyőzést, ha az út odáig nélkülözhetetlen? ... Mert a mi versenyfutásunknak van egy ilyen eleme is. Meg hát a tizenkettes nulltalálát sem kicsi eredmény, ha jobban belegondolunk. A *Film* ennek az útnak tett pontot a végére. A változás, amire oda kellett figyelnem; az volt lényegében, hogy egyre kevésbé akartam a dolgok végére járni, helyette az vonzott jobban, hogy elvessek az emberi történet gazdagságában. Már amennyire ez kitelik belőlem. Azt a meztelenséget, amit a *Filmben* elértem, meg kellett próbálnom újra felöltöztetni. Múlttal, történelemmel, amennyire lehet, kertelés nélküli jelenlét, emberek és tárgyak mesélőbb-elbeszélőbb, a szó öreg értelmében: epikusabb jelenlétével. Új kötetem erről a kedvről, vonzódásról ad hírt – mint előkészületről. Ugyanis nagyobb kompozíción dolgozom – sokéves munka lesz –, amely már egy ilyen típusú prózával szeretné megközelíteni azt a rejtélyes gazdagságot, amiben valaha éltünk, élünk és fogunk élni. Csak persze a *Filmmel* záruló alkotói periódusra is szükségem volt ehhez: a meztelenség feltérképezésére. Így – a meztelenség viszonylagos ismeretében – a felöltöztetés lehetőségeit is másképp látom már, a gazdagság más rétegei is megvilágosodtak előttem. Azt remélem, hogy a realizmusnak valamilyen lappangó, alig kiaknázott bugyrába tudok ezzel az újra hangszerelt prózámmal leereszkedni.

Eddigi írásaim színhelye, múltja elsősorban a Dunántúlhoz és Erdélyhez kötődött. Ez ebben a kötetben se nagyon változott. A történelmi Pannónia és Erdély világa különösen vonz; és itt a *történelmire* tenném a hangsúlyt. Nem pusztán elvonatkoztatott emberi színjátékot kerestem és találtam itt, hanem nagyon is sorsba, történelmi sorsba ágyazott színjátékot – egyénekét, családokét, népekét. Meggyőződése, hogy ennek a többnyire tragikus, dinamikus hősies szövevénynek legalább annyira valóságos és általános érvényű mitológiája van és lehet, mint – mondjuk – a most bontakozó szellemi-művészi Dél-Amerikának. És ez a „mitológia” túlnő a mi közvetlen köznapjaink és történelmi határainkon. Egyre világosabb számomra, hogy csak úgy beszélhetünk és írhatunk magunkról hitelesen, ha egyúttal az egész térség világáról írunk és beszélünk – vagy legalábbis érzékel-tetjük, bevonjuk a látókörünkbe ezt a tágasabb, mégis nagyon egy-atmoszférájú világot.

* Az íróval Szőrényi László beszélgetett. Elhangzott 1985. dec. 2-án a Magyar Rádió Mindennapi irodalmunk című adásában.

Magyarán – Közép-Kelet-Európát kellene megfogalmaznunk prózában. Egy ilyen tablón mi is élesebben, kevésbé provinciálisan rajzolódnánk ki. Például Krúdy ilyen értelemben vett tágasságát és realizmusát talán még nem is értettük meg és értékeltük igazán. Vagy Jókait. Vagy Kemény hasonló tágasságát, azokban a sziklatömb regényeiben. Van tehát itt bőven tradíció, amit támaszként magunk mögött tudhatunk. És amit korszerűen folytatva újra lehetne építeni s a holnap tradíciójává tenni. Új arcot adni egy olyan *mély-realizmusnak*, amely magába szívta az „új” próza egyetemesebb technikáit is. Úgy is mondhatnám, a „túlélő avantgardizmust”. Szándékosan használok itt a „mély-realizmus” szót, és nem a lejáratott szókapcsolásokat. Azt hiszem, meg kell védenünk a realizmust – mindenekelőtt a műveinkkel – a kurzus-megfogalmazásoktól. Mindez persze a hazához, szülőföldhöz való viszonyt is meghatározza a prózaíró számára – új feladatokkal, lehetőségekkel gazdagítja. A problémák, témák, színhelyek, szemléletek kötetlen nyitottsága biztosítja ezt a gazdagságot. Mondanék itt egy szót, ami elértéktelenedett: meg kell tanulnunk ideológiai plakát-felhangok nélkül *internacionálisan* hajózni a szavainkkal és szemléletünkkel ebben a szétszakíthatatlanul egy-sorsú térségben. Még akkor is, ha nem kapunk rá azonnal hasonló visszhang-választ. El kéne kezdenünk egy új tradíció kimunkálását.

Magáról a *Merre a csillag jár* elbeszélésről – én szívesebben nevezném *beszélynék* – nehéz szólnom, különösen az értelmezéséről. Én mély-realista írásnak érzem, noha sok szempontból álomszerűen naturalista benyomást is kelthet. Vízio-epikának hathat. De hát legbelül valamennyien tele vagyunk ilyen történetekkel, tájakkal, közérzetekkel, meditációkkal, alakokkal és találkozásokkal. Persze csak akkor, ha jobban *odafigyelünk*. Mindenesetre az élő létezésünk és az elmúlásunk határvidékén mások a törvényszerűségek, mint ami az utcán, a piacon érvényes. De hát a mechanikának is mások a törvényszerűségei, mint a kvantum-fizikának – mégis ugyanarról a rejtélyről beszélnek. Nem kijátszhatók egymással szemben. Mély realizmus bilincseli össze őket. Talán ezt az írást is így kellene olvasni: mint egy tudósítást egy bennünk lappangó, valóságos világról. Végre is, az árnyékunk is mi vagyunk – nélkülünk nincs, és mi se nélküle. Ismerjük az árnyékát-vesztett ember kalandjait meg tragikumát – a német irodalom mesterműve. Vagyis nemcsak az a tét – no meg az irodalom témája –, hogy társadalmi-politikai realitásokkal éljünk együtt, hanem az is, hogy az árnyékunkkal is megpróbáljuk a szembenézést. Már csak azért is, mert az *árnyékok* világába költözünk – ha a nyelv géniusza nem téved. Igen, ez az írás valamiképpen a halálról szól. Valamilyen élő halálról. Nem tudom. Talán az elpusztíthatatlan életről.

Itt térnék vissza egy szóval a kötet kompozíciójára. A kötet mesével indít és egy filozófiai poémával zár. Ez is tudatos választás volt. (Pontosabban: a mese kiválasztása Nádas Péter érdeme.) Minden epika bölcsője a mese. Nekem prózaíróként is fontos műfaj – sok mesét írtam gyermekeknek, felnőtteknek. A mese talán a legcsillogóbb „árnyék” rajtunk és bennünk. Valami, ami megfoghatatlanabbul valóságosabb minden másnál, ami kitelik belőlünk. Minden embernek van egy mese-vízjele. Ez az ő ártatlansága, még ha elbukik is. És milyen gyönyörű egy bukott ember! Mint egy vérző mese. Szóval, sokféle mese van. Az, amelyik a kötet élén áll, előre ráfelel arra, amiről a *Merre a csillag jár* elbeszélés beszél – vagy a kötet végén a filozófikus poéma, az *Elégia*. Ez a hosszú, versszerű szöveg – már amennyire én tárgyilagosan értelmezhetem – az emberi tudat és személyesség gondolati és érzelmi megütköztetése az ún. végső kérdésekkel. Hogyan van az, hogy vagyunk, hogy miként vagyunk, miért vagyunk... Csupa banalitás. De éppen ezért súlyosak. *Esti kérdések* – mint a Babitséi. Amire nincs válasz. A kérdéseket nem is azért tesszük fel, mintha választ remélhetnénk – magával a kérdezéssel csikarunk ki magunknak egy kis további erőforrást. Egyébként a Vignytól vett mottó szava lehet csak az utolsó szó – *még nem jött fel a nap*. Le jour n'est pas levé.

Mészöly Miklós: Merre a csillag jár

Mészöly Miklós hatodik elbeszéléskötetében a kötetnyitó „mese” és a kötetzáró hosszabb „versféle” között 11 elbeszélést találunk, 3 ciklusba rendezve. A középen elhelyezett novellák már megjelentek az 1979-es *Szárnyas lovak* című kötet azonos című ciklusában. Mészöly most újra mérlegelve ezeket az írásokat a *Szárnyas lovak* helyett a *Lesiklást* emelte ki, sőt kihagyta az akkor cikluszáró *Szenvtelen följegyzéseket*; újabb elbeszélései közül pedig a *Fakó foszlányok nagy esők évadján* és a *Merre a csillag jár?* kerültek előtérbe azáltal, hogy egy-egy ciklus címét adják meg. Ez utóbbi a novella kereteit túllépő szerkezetével, és főleg a szövegfoszlányok kaotikus kifejezésével a *Megbocsátásra* emlékeztet. És mintha nemcsak a kérdőjel nélkül a kötet címét megadó elbeszélésben, de az egész kötet világában – a továbbra is jellemző „szenvtelen feljegyzések” sivárnak tetsző tájain – valahogy melegebb lenne, mint korábban.

Nézzük csak. Az *Ahol a macskák élnek* című elbeszélésben – egy fedéllap nélküli, hiányos könyvből, melynek sem a szerzője, sem a címe nem állapítható meg – Tóth főkönyvelő többször is elovassa az alábbi pár sort: „Az éjszakában fény villan fel: egy deszka megvilágítódik, egy kutya reszket, egy ember tűnődni kezd. Három változata a létnek; s hiábavaló fáradozás, hogy egynek lássuk őket.” Ezek az írások éppen azt állítják meggyőzően, hogy a hiábavaló fáradozás nem a csüggedésre ad okot. Ahogy a *Merre a csillag jár?* narrátor-hőse gondolja: „...ami történik, úgyis beilleszkedik valami nagyobb egészbe...” Ha nincs is meg az a képességünk, amellyel meglátható a káoszban a rend, de megvan az a képességünk, hogy ezt érezhetjük. Ami értelmetlennek látszik, az lehet, hogy csak a mi szemszögünkben be nem látható értelem alapján működik. Nagyon bizonytalanul láthatunk csak be oda, ahol az igazi titok van, de hogy nyugtalanító közelségbe kerülhetünk hozzá, az bizonyos.

Ha igaz az, hogy a remény valamilyen fokozata nélkül nem lehet semmit leírni, akkor az ilyen kijelentések, mint: „...szavakkal leírni (ami egyébként úgyis reménytelen)...” egy magasabb fokozat lehetőségét adják meg. Ugyanakkor minden a bizonytalanság körein belül mozog. A bizonyosság, az már túl van az elbeszélő illetékességének határán, ám az író mégsem mondhat le a határsértések megkockáztatásáról.

Mészöly elbeszélője a *Fakó foszlányok*...ban ezzel indítja a történetet: „Nincs szebb dolog a végeknél” – az *Iskola* a *határon*-ra emlékeztetve az olvasót. Az író tekintete a reménytelenségen túli és a bizonyosságon inneni bizonytalan területen kálandozik, igyekeztve olyan közel kerülni a végekhez, amennyire ez egyáltalán lehetséges. A szenvtelenséget nem adja fel ezekben az írásaiban sem; nem a szenvtelenség ellenére, hanem éppen azáltal képes elbeszélő művészte föl-villantani és korábbi írásaihoz képest talán jobban hitelesíteni a reményt.

Miután Mészöly (a *Film* idején) megérezte a történet felszámolásának kísértését, azt a kihívást, hogy a végsőig vitt redukció az epika megszűnéséhez vezetne, újabb elbeszéléseiben egyre inkább történet, gondolat-, utalásfoszlányok sűrű hálójába próbálja befogni azt, ami a szavakon, a neveken, a történeteken túl van, amit szavakkal leírni úgyis (?) reménytelen.

A kavargó foszlányok gyakran olyan lét-helyzetek köré rendeződnek, vagy olyan állapotokhoz érkeznek el, ahonnan kivételes szögből tárul fel a világ, és ahonnan nézve megtörténhet valamiféle illetéktelen bepillantás létezésünk titkába (a vízből a tavat körülzáró sziklákat, az íróasztal mellől egy barokkos ház tetejét, a túskealyibából a csillagos eget, az idegen kisváros terén Fekete Kutya véglegessé merevedett szobrát figyelve).

Mészöly a kötet írásaiban többször körvonalazni igyekszik saját írói módszerét, belerejtve ezeket az elméleti fejtegetéseket az elbeszélések szövegébe. A kötet címadó írásában egy fizikai-csillagászati szakszót említ, a parallaxist, amivel talán írásművészetének lényeges jegyére is utalni akart. Parallaxis: a szemlélt tárgy látszólagos el-

tolódása a látószög megváltozása következtében. Miközben az író továbbra sem lát be mindenhová – megtartja tehát a nem mindentudó narrációt –, a narrátor látószögének enyhe megbillentésével olyan határhelyzeteket képes felidézni, ahol felvillanhat a megnevezhetetlen túli világ, és valami harmónia és nyugalom sejtethető meg.

Ez a szemléletmód összekapcsolódik egyfajta hagyományörzéssel is. Az ismerős tájak által némán őrzött múlt, a történelmi és családi hagyományok fontos szerephez jutnak a kötet elbeszéléseiben. És a magyar irodalmi hagyományok: Balassi, Vörösmarty, Petőfi, Kemény, Madách, Krúdy, Babits, Kosztolányi, József Attila idéződik fel a szövegekben.

Ebben a hagyományban gyökerezve mondja el az író a saját módján, amit az emberi létezésről tud. Persze nem úgy, hogy hazáját méri a világhoz, nem is úgy, hogy a világot méri a hazához, hanem valahogy úgy áll a dolog, hogy arról az adott

helyről, ahol él(ünk), ugyanoda lehet belátni, ahová a világ más, talán kitüntetettebbnek tűnő pontjairól. „Arra lehetünk büszkéek, hogy a csillagot mindenünnen látni” – olvashatjuk a *Magyar novellában*.

Gondoljunk csak B. B.-re (Bébé), azaz Bartinai Martinára, akinek nevét patkányok kapirgálták ki a lajstromokból, és aki túskekalyibájában jegyeztet, és akivel kapcsolatban – miután az író közel egyoldalas te-repleírásban felsorolja a vidék tavainak, kútjainak, dombjainak stb. az ősök által ránk hagyományozott neveit – ilyen sorokat találhatunk: „A magányos kémlelő szilárd az elhivatottságában, mint a döngölt fal. Sőt – a bűvölő természetközeli, mit elmélkedései szinteréül kijelölt, olykor még a kies haza gondja fölé is emelni képes őt: belátni abba a még nagyobb Műhelybe, ahol már mindennek gondja egy kenyérre kenetik.” (Szépirodalmi Kiadó, 1985.)

Károlyi Csaba

Filozófia

Lactantius: Az isteni gondviselésről

A reneszánsz emberei okkal nevezték „keresztény Cicerónak” L. Caecilius Firmianus Lactantiust, az Afrikában született, körülbelül 250 és 325 között élt, udvari előkelőséget és mellőztetést egyaránt kipróbált, termékeny életművet maga mögött hagyó író. Nemcsak csiszolt stílusa tette hasonlatossá Ciceróhoz, de problémalátó igényessége, érvelési eleganciája és körültekintő példaválasztása is. Kiváltképpen jól érzékelhetők ezek a cicerói „jegyek” azon a három kisebb lélegzetvételű művön, amelyeket Adamik Tamás fordításában *Az isteni gondviselésről* címmel nemrégiben jelentetett meg a Helikon Kiadó. A kiadást jegyzetekkel és utószóval is ellátó, gondos fordító, Lactantius életművének és korá-

nak alapos ismerője, megindokolja választását, hogy miért éppen ez a három írás és nem más került a kötetbe. A *keresztényüldözők halála* – mely voltaképpen a kereszténység első századainak legelső történeti jellegű áttekintése – azt beszéli el konkrét vagy szinte konkrét történelmi események felsorolásával, hogy Isten a gonoszokat bünteti, a jókat jutalmazza. Az *Isten műve* azt bizonyítja érzékletes leírásokkal, „az antik antropológia egyik legbecsesebb dokumentumával”, hogy Isten milyen bölcsen és körültekintően teremtette meg az embert. A harmadik, az *Isten haragja* pedig – az ógörög filozófiai tanokat önnön észérveik alkalmazásával cáfolva – azért készült, hogy elfogadtassa olvasóival: az isteni harag szükségszerű; a javítás szándéka élteti.

Aki azonban a korszerű magyarsággal modern olvasmánnyá tett Lactantius-könyvet végigolvassa, ráébred, hogy – akarva

vagy akaratlanul – más szempontok is vezethették a kötet szerkesztőjét, nemcsak az isteni gondviselés tárgykörébe tartozó Lactantius-művek összegyűjtése. Mindhárom írás olyan témával foglalkozik ugyanis, amely Lactantius tizenhét évszázaddal későbbi olvasóját éppen úgy izgatja, mint az író kortársait. Hiába lettünk „okosabbak”, ma sem igen tudjuk, mivégre az emberi testi gyöngesége, a korai halál, miért vannak politikai, történelmi és természeti katasztrófák. Lactantius a maga módján mindezekre a zaklató, az emberi gondolkodást időről időre fokozott erővel fogva tartó kérdésekre megnyugtató válaszokat fogalmazott. Válaszaihoz éppen úgy fölhasználta, amit az antik-pogány filozófiából tanult, mint azokat az érveket, amelyeket – elsőként – ő maga olvasott ki a Bibliából.

Egy nagy korszakváltásnak, a pogányból a kereszténybe forduló világnak, az Imperium Romanum széthullásának a tanúja volt Lactantius. Változó világában fölismerete, majd pedig művei vezérelvévé tette, hogy a lehanyagló, a pusztuló kultúrából is föl kell használni mindazt, ami érték, ami a gondolkodást, a kultúra egészét gazdagíthatja. Azt is ő látta meg elsőként, hogy szépség és kereszténység összeegyeztethető egymással, mert a szép is isteni ajándék, Isten gondviselő jelenlétének bizonyossága. Szellemi határmezsgyéken élő mindennapjainkban talán ezeknek a szépirodalmi-filozófiai tulajdonságoknak is köszönhető, hogy fölfedezzük Lactantiust. Azt a Lactantiust, akinek a vallással kapcsolatos általános megnyilatkozásait már életében is azok kedvelték a legjobban, akik a kereszténység vállalásának a kezdeteinél tartottak. Például Constantinus császár, aki Lactantiust fiának nevelőjévé fogadta. Miként nevelhette a császárfiát a már öreg Lactantius? Bizonyára úgy, ahogyan három művének új fordítása nevel: ügyes és tág horizontú érveléssel az önálló gondolkodás lehetőségeit nyújtva a növendéknek-olvasónak. (*Helikon*)

sz. g.

Hans-Georg Gadamer Igazság és módszer.

Ritkán fordul elő a magyar bölcséleti irodalomban, hogy egy külföldi bölcselelő főművét megjelenése után 25 évvel már magyar fordításban is olvashatjuk. Gadamer 1960-ban jelentette meg *Wahrheit und Methode* című főművét, amely 1984 végén a Gondolat Kiadónál megjelent Bonyhai Gábor fordításában.

H.-G. Gadamer (1900–) bölcselelő munkássága átfogja az elmúlt fél évszázadot. Breslau, Marburg egyetemén tűnik föl mint diák és kezdő tanár. Leipzig, Frankfurt és Heidelberg egyetemén tanárként aktívan részt vesz korának szellemi mozgalmában, a mai nyugati polgári filozófia irányításában. M. Heidegger tanítványaként indul. Heidegger egészen radikálisan, újszerűen próbált gondolkodni. Kérdéssé vált előtte az egész eddigi európai bölcseleti gondolkodás. Teremtő eredetisége új létértelmezésre világított rá. Mivel azonban a gondolkodás új módszerét nem dolgozta ki, követői tanácstalanul megtorpantak ezen az úton: hogyan lehet a heideggeri inspiráció alapján tovább gondolkodni? Gadamer megpróbált továbbjutni. Arra ő sem vállalkozott, hogy a gondolkodás új módszerét kiépítse. Azt a feladatot tűzte ki maga elé, hogy a hermeneutikai jelenséget teljes egészében föltárja, és a nyelv segítségével ontológiai horizontot nyisson. A történeti és a kritikai tudat átalakította a gondolkodást, elveszett naiv ártatlansága és biztonsága. Újból föl kellett tárni a gondolkodás alapjait, a megértés „előzetes struktúráját”, hogy az igazság fénye ismét fölragyogjon. Gadamer a 20. század olyan bölcselelőáramában áll benne, amelynek alapjait és jellegét – saját beavalása szerint – három nagy partnerrel való dialógus képezi (a görögök, Kant és Hegel). A hermeneutikai tapasztalat és reflexió segítségével Gadamer nem csupán a hermeneutikai módszert állította a központba,

hanem főművében egy filozófiai hermeneutika vázlatát is adja. Bölcsellete közeli rokonságban van a „dialógus bölcsélettel” (Buber, G. Marcel, Jaspers stb.). A modern ideológiakritikai vitában szemben állt a kritikai racionalizmussal (Adorno, Popper, Habermas), sőt a tudományelmélet képviselőivel is. Magáról így vall: „Ha valaki jellemezni akarja munkám helyét századunk filozófiájában, akkor egyenesen abból kellene kiindulnia, hogy én megpróbáltam közvetíteni a filozófia és a tudomány között, s különösen M. Heidegger radikális kérdéseit, akinek a legfontosabbat köszönhetem, akartam termékeny módon továbbvinni.”

Gadamer magyar fordításban megjelent főműve bevezet a hermeneutikai problematika kellős közepébe. A szerző nagy humanista, tudományos és bölcséleti hagyomány birtokában halad előre. Megjelennek a színen Platón és Arisztotelész mellett Schleiermacher, Ranke, Droysen, Dilthey, Husserl, Yorck, Heidegger gondolatai. Az igazság és a módszer feszültségében szüntelenül érezzük a téma aktualitását is, hiszen a humanista vezérfogalmak mellett fölbukkannak a mai mikrofizika, a viselkedéstan, az egzisztencia, a joggyakorlat, az irodalomtörténet kérdései. Miért és hogyan? Ha bármilyen hagyományhoz vagy adottsághoz az igazság igényével nyúlunk hozzá, kiderül, hogy az interpretáló nem egyszerűen hasonló vagy különböző az interpretálthoz viszonyítva, hanem a kettő között a lényegi összetartozás viszonya áll fenn. Minden megértés és értelmezés föltételezi a megértett és a megértés közti dialogikus viszonyt, valamilyen eleve adott föltételt, „előítéletet”, „előzetest”. „A tudománynak valami olyasmi a tárgya, amihez maga a megismerő is szükségképpen hozzátartozik... A hermeneutikai tapasztalat valójában addig terjed, ameddig értelmes lények egyáltalán képesek a beszélgetésre. S ez a terület egyáltalán a humanitás területe, az a terület, ahol értelmes megfontolással vitás pontokat kell eldönteni.” A mai megértés gyakorlatában egyre világosabbá válik ez az óriási és egyre növekvő hermeneutikai feladat az élet minden területén, a

tudományban, a vallásban, a politikában és a mindennapi életben.

A szerző fölméri és bejárja a hermeneutikai kérdés egész hatókörét; elemzéseinek „nem az a lényege, hogy bizonyos tudományokat hermeneutikai tudományként tüntet ki, hanem egy olyan dimenziót világít meg, amely mindig megelőzi a tudományos módszerek használatát”. A tét mindig a megismerés, az igazság földerítése. Az igazság föltárása a művészet, a történelem, a fenomenológia, a filozófia hermeneutikus tapasztalatában olyan igazság nyilvánul ki, amely tudományos módszerekkel nem igazolható. A vizsgálódás területe egyre szélesedik és mélyül. Nyugvópontonra jut a hermeneutikai tapasztalat elméletének kidolgozásával. Gadamer ekkor eredeti módon „visszanyeri” és újfogalmazza a hermeneutikai alapproblémát, és olyan megismerést, megértést, igazságot fedez föl, amely már maga is a filozofálás egyik módja, talán egyedül helyes módja, az igazság eredeti és hiteles fölfedezése. A végén derül ki Gadamer vállalkozásának igazi nagysága és eredetisége. A szerző a legnagyobbra vállalkozik, amire egyáltalán vállalkozni lehet a bölcsletben: a nyelv vezérfonalát követve kidolgozza a hermeneutika ontológiai fordulatát, a gondolkodás egyetemes ontológiai horizontját. „Mert hiszen a fogalmiság, melyben a filozofálás kibontakozik, ugyanolyan módon tart bennünket eleve fogva, mint a nyelv, amelyben élünk.” A hermeneutika ontológiai horizontjában világosodik meg az emberi megértés, értelmezés igazi mélysége és végső értelme.

Kinek ajánlható a könyv? Mindenkinek, aki gondolkodni szeretne, és az igazság megismerésére el akar jutni. Kiváltképpen azoknak, akiknek hivatásuk az igazság földerítése és hirdetése, akik vállalkoznak az igazságért való küzdelemre. Gondolhatunk itt művészekre, jogászokra, történészekre, tudósokra, bölcselőkre, teológusokra, igehirdetőkre, politikusokra. Az ilyen emberek számára hatalmas szellemi élményt, tisztulást, tájékozódási pontot jelenthet, hiszen a tanulmányozás közben fölfénylik a „megértés univerzuma”. A könyv tanulmá-

nyozása egyébként nagy szellemi erőfeszítést igényel. A fordító pontos és nagyszerű munkát végzett, de ez sem ment föl az egyéni erőfeszítéstől. Talán vitatni lehetne egy-két ponton a fordítást, a megfelelőbb kifejezést; pl. a heideggeri „Dasein” kifejezést „jelenvaló lét”-tel adja vissza a fordító, de ez már szakemberekre tartozik.

A bölcelettel foglalkozó emberek számára igen nagy öröm, hogy immár magyar nyelven is olvasható korunk egyik bölcséleti főműve. Nagyon igaza van a fordító-

nak, aki így méltatja Gadamer művét: „Mit tud kezdeni ezzel a gondolkodással a világ meghatározott régióiban egy olyan létnek a tudata, amely egyelőre ezért küzd, hogy legalább indusztriális korszakában előbbre jusson. Számára ezért a hermeneutikai filozófia mondanivalójának a megértése és megválaszolása nem egyszerűen a filozófiai tájékozódás szabadon választható vagy mellőzhető intellektuális luxusa, hanem elkerülhetetlen próba, amelyet meg kellene állni.”

Fila Béla

Teológia

Az Egyházi Törvénykönyv

(Szerkesztette, fordította és a magyarázatot írta: **Erdő Péter**)

A megújított Kódexet a latin eredeti szövegében és magyar fordításban kaptuk kezünkbe. A szöveggel párhuzamosan, a lap alján találjuk a fordító szakszerű magyarázatait. Ezek a szakembereknek kevés szóval is sokat mondanak, a rendkívül gazdag és precíz bibliográfiai utalásokkal pedig szinte bármelyik mai egyházi jogi kérdéshez megadják a továbbkutatás kulcsát.

A Törvénykönyv ilyen megjelenéséért elsősorban magát a kiadó Szent István Társulatot illeti köszönet. A lehetőség azonnali megadásán túl a beosztás, a betűtípusok kiválasztása, a papír minősége, a könyv alakja és kötése mind-mind azt a gondos irányítást mutatják, amivel ezt a fontos művet a kiadó a magyar papság és a hívek kezébe kívánta adni.

Aki előbb is foglalkozott kánonjoggal, és most magyarul olvassa a kánonokat, annak élménye hasonló ahhoz, amit a régi liturgikus szövegek első magyar használatakor éltünk át. Közelebb kerül hozzá, jobban magáénak érzi a fordító tudatos kutatása, fáradozása révén. A Bevezetésben Erdő professzor beszámol nehézségeiről. Ezzel

kapcsolatban szívesen olvassuk a múlt század közepétől magyar nyelven publikált kánonjogi művek szerzőinek neveit. Megnyugvással vesszük tudomásul, hogy az egyes szavak megválasztásához felhasználta a Törvénykönyv szövegét előkészítő Bizottság értelmezését is (Communicationes). Figyelt a magyar polgári jogi terminológia alakulására is.

Aki laikusnak érzi magát a kánonjog területén, az a tartalomjegyzéket nézegesse először, és az egyes „könyvek” első kánonjához tartozó magyarázatokat. Így tájékozódhat az egyes könyvek tárgyköréről, felismerheti azok lelkipásztori jelentőségét és a kommentátor segítségével közelebb kerülhet a tömör kánonokhoz is.

Az 1917-es Kódex-szal ellentétben ugyanis ebben az új Törvénykönyvben vannak nem tömör kánonok is. Ezek természetesen nem a jogi precizitás kárára „bőbeszédűek”, hanem a teológiai-lelkipásztori tájékoztatás, útmutatás kívánja a részletezést. A kötet elején találjuk a Törvénykönyvet közzé tevő *apostoli rendelkezés* szövegét, majd a Bizottság *előszavát*. A pápa a zsinati teológiával való összhangra utalva bocsátja útjára az új Kódexet. Az előszó a Bizottság irányelveit és a több mint tizenhét éves munkát ismerteti.

A kötet végén a rövidítések jegyzékét találjuk. A tárgymutató nemcsak egy fogalom előfordulását regisztrálja a Kódexben, hanem az egyes fogalmak különféle vonatkozásait hozza, jelezve az érintett kánont, kánonokat. E tárgymutató összeállításában több más külföldi tárgymutatót használt fel a szerkesztő. Arra is gondolt, hogy bárki eredménnyel használhassa terminológiai szótárnak is, vagyis a jelzett kánon kikeresésével megtalálja a megfelelő latin szak kifejezést.

Az 1917-es Kódex nem jelent meg magyarul. Sipos István azonban már a következő évben harmadfélszáz oldalon adott ki róla részletes magyar ismertetést. Az új Kódex, a II. Vatikáni zsinat utolsó okmánya a szükséges magyarázatokkal együtt anyanyelvünkön is hozzáférhetővé vált a kiadó és a fordító jóvoltából. (*Szent István Társulat*)

Személyi József

Szabó Ferenc: Jézus Krisztus tegnap és ma

Szabó Ferenc fordításgyűjteménye sokszínű interjúsorozatot tár az olvasók elé. A Vatikáni Rádióban elhangzott beszélgetések és a P. Poupard bíboros körkérdésére válaszoló vallomások új formában szólnak a Szentírás iránt érdeklődő keresztényekhez. Az interjúk és vallomások közvetlen hangneme lehetőséget nyújtott a szaktudományos kérdések közérthetőbb megfogalmazására és a személyes élmények közlésére. Természetesen ilyen sok nézetből lehetetlen egységes képet összeállítani: a rádióban megszólaltatott szentíráskutatók és elkötelezett keresztények Krisztus-képe szinte személyenként különböző. A biblia-magyarázat általános alapelvei és tényei a személyes hit fényében különféle árnyalatokkal jelennek meg.

Az interjúsorozat a bibliakritika alapkérdéseinek tisztázása után sorra veszi Jézus életének fontosabb szakaszait. A különféle

megközelítésmódok és szemléletek „legitimítását” forráskritika kapcsán E. Trocmé támasztja alá. A strassbourgi egzegéta szerint már maguk az ősegyház ígéhirdetői is „elégé különböző Krisztus-képeket közvetítettek”. Azt is tisztázza az előtörténet kapcsán, hogy „Jézus nem volt a Keresztelő tanítványa”, noha „János tanítványainak egy része a Keresztelő lefejezése után Jézushoz csatlakozott”. A csodákkal kapcsolatos biblikus szemléletről beszél X. Léon-Dufour. A Jézus életével kapcsolatos interjúk közül kiemelkedik J. Dupont fejtegetése a „Boldogságokról” és Isten Országáról. A belga bencés egzegéta valóban szakértőként elemzi a két fogalmat és összefüggéseit.

A személyes hitvallások között jó néhány olyan vallomást is olvashatunk, amelyek a szentíráskutatókhoz hasonló tárgyiagos teológiai megfogalmazásban íródtak. A katolikus dogmatika alapvető tételei tűnnek fel H. U. von Balthasar és Y. Congar soraiban. A „klerikalizmussal” és „férfijogú” tudománnyal is dacoló őszinte bibliakutató szólal meg A. Jaubert vallomásában. Az elkötelezettség és küldetéstudat fűti át B. Gantin bíboros és R. Schütz taizéi perjel rövid írását. Több ízben szóhoz jut a mai francia értelmiség. A Teilhard de Chardin művein nevelkedett orvosok és filozófusok őszinte vallási meggyőződése bátoríthatja a világnézeti kérdésekkel nehezen boldoguló magyar diplomásokat is. A Francia Akadémia több tagja tesz vallomást Jézus örömhírének időszerűségéről és továbbadásának lehetőségeiről. Katolikus írók vállalkoznak az örök üzenet hiteles tolmácsolására, éppen a saját istenkeresésük vagy megtérésük élményére hivatkozva. Neves közéleti személyiségek mellett vallomást tesz hitéről az egyszerű tanárnő és könyvtárosnő is, így válnak ezek a tanúságtételek egészen sokszínűvé.

A könyvet a szerkesztő tömör üdvösségtörténeti áttekintése zárja be, amely megkönnyíti az egzegéták véleményeinek kronológiai elhelyezését. Az könyvet igen szép szentföldi felvételek teszik mutatóssá és első látásra is vonzóvá.

Orosz László

Tudomány

Hermann Imre:

Az ember ősi ösztönei

Olyan szakkönyvet tártunk a kezünkben, melyből fénymásolt példányokat kézzel kézre adva tanult évtizedeken át Magyarországon két-három pszichoanalitikus-generáció, 1943-ban jelent meg először magyarul, azóta minden nagy nyugati nyelven kiadták. Nálunk csak tavaly óta hozzáférhető mindenki számára. Hermann Imre (1889–1984) orvos volt, az egész világon elismert budapesti pszichoanalitikus iskolának egyik legnagyobb alakja. Elméleti munkássága kiterjedt az ösztönök, az érzelési, gondolkodási-logikai készségek, a művészi és a tudományos tehetség, a szublimáció, valamint módszertani kutatások körére. Most megjelent könyve jelentékeny hozzájárulás, lényegi kiegészítés a freudi személyiségelmélethez, anélkül, hogy radikális kritikája szembefordulás lenne avval.

Hermann bonyolult, olykor egészen újszerű logikával közelít meg mindennapi, történeti, kulturális, etnológiai jelenségeket, valamint olyan megfigyeléseket, melyeket etológusok gyűjtöttek az emberszabású majmok viselkedéséről, illetve saját tapasztalataikat elmebeteg, neurotikus és egészséges emberek lelki életéről.

Felületes olvasat esetén az embernek az az érzése támadhat, hogy a világ, de legalábbis a lélek és a kultúra minden jelenségét képes volna monomániásan egyetlen östényből levezetni; nevezetesen a majomcsecsemőnek az anyja testén való ösztönös kapaszkodásából, valamint az embergyereknél e megkapaszkodási ösztön biológiai és szociális megzavartságából – az emberanya ösztönös gyermekápolási válaszviselkedésének gyengüléséből. Ebből az általa felfedezett és kidolgozott megkapaszkodási tünetegyüttesből még a vele ellentétesnek látszó agressziós ösztön is levezethetőnek bizonyul. A szeretetet és agressziót éppúgy

egy töről fakadónak láttatja, mint előképeket, a két legősibb ösztönellentétpárt: a megkapaszkodásra és keresésre való törekvést, és ezek kielégületlensége esetén felépő úgynevezett reakcióképződményeket: az elszakadásra és elbújásra való késztetést.

Olvasás közben lassan megtanuljuk követni és használni sajátos logikáját, amely fele úton áll a kauzális és az analógiás gondolkodás között. Freudnak a newtoni fizika hatása alatt álló egyirányú determinisztikus világlátásával szemben Hermann radikálisan és felszabadítóan új: a nem euklideszi geometria, a kvantumelmélet sugallta kodeterminisztikus természet-magyarázatához kapcsolódik.

Évezredes antropológiai vitákhoz szolgáltat adalékot ez a könyv.

1. A test-lélek dualista vagy monista fogásának vitájában jól használható munkaeszköz. Az ösztönélet elfogulatlan tanulmányozása nem ellenséges összefüggést hoz felszínre a testiség és az erkölcsiség, a biológikum és a szellem között. Ellenkezőleg, rávilágít arra, hogy a magasabb funkciók, egészséges egyedfejlődés esetén, hogyan „támaszkodnak rá” (Hermann bevette szakkifejezést az elsőlegésekre. Mi több, a könyv X–XI. fejezetében – melyben az ösztönök ellenéről kapunk csaknem olyan részletes ismereteket, mint korábban magukról az ösztönökről – világossá válik, hogy az ösztönökre támadó erők ellen újabb erőket kell a léleknek mozgósítania, ha az egyén nem akar irreálisan szembeállni létfeltételeivel, ha ösztöneit „társadalomállóvá” akarja tenni. (Szép magyar kifejezés a szocializálás helyett. További szinonímája Hermann-nál a „hozzáalkalmazás a társadalomhoz”). Az ösztönök ellenéről a fajtabeliek ellentétes ösztönédekeinek külső kényszere hozza működésbe, és így fordulnak éppen az ösztönök ellen. A magasabb rendű lelki szerkezetek és funkcióik viszont nem az ösztön kibontakozása ellen irányulnak, hanem csak az ösztönmegnyilatkozás módját változtatják meg. Ezek tehát „jobb viszonyban” vannak az ösztönökkel, mint a kezdetlegesebb ösztönelhárítási módok. Az emberré válás lel-

ki útjának legmagasabb csúcsain az emberi szellem, az ösztöneit a maga akaratával megfékező ember és a szeretetkapcsolat kialakulása áll. A lelki folyamatoknak e bonyolult dinamikájában lassan mindenről, még a szégyenről és a szorongásról is kiderül, hogy nélkülözhetetlen funkcióval bírnak, ugyanakkor minden funkció ellenerejére is szükség van az emberi létezéshez.

2. Rousseau óta foglalkoztatja az európai közgondolkodást, hogy az ember vajon öröklöttén szociális lény-e. Van-e szociális ösztön? Más szavakkal: Van-e öröklött vagy a priori bennünk élő erkölcsi készség? Az antiszociális viselkedés vajon az emberi egzisztencia szükségszerű velejárója-e, vagy kiküszöbölhető valamely földi paradicsom megteremtésével? Az ember „sajnálatos módon” biológiai lény is, ám ugyanakkor a leggyengébb biológiummal, a legcsökevényesebb, leggyámoltalanabb előreprogramozottsággal jön a világra. De vajon következik-e az ember furcsa kettős gyöngeségéből, hogy – mint Heller Ágnes állítja – az ember pszichikus-társadalmi szerkezetének „beépítésére”, a természeti korlátok visszaszorítására végtelen lehetőség nyílik? Valóban bármivé tehető az ember? Vagyis: eredendően jó-e az ember, csak a társadalom a rossz, az teszi rosszá, hogy épp ellenkezőleg, az „állati ösztönökkel” szemben a társadalom a jó letéteményese? A könyv ebben az alapvetően világnézeti, esetenként hitbeli kérdésben is ad némi útravalót. Hermann a megkapaszkodás szindrómájában éppúgy meglátja a gyermek későbbi önálló, autonóm indítékú szociális viselkedésének magvát, modelljét, mint a libidinózus (szexuális és genitális – fajfenntartási) ösztönökét, illetve az agresszió részösztönét. Ebben a kérdésben határozott polémiába bocsátkozik mind Freuddal, mind H. Hartmann-nal, akik önálló agressziós ösztönt feltételeznek (a későbbi Freud ezt halálösztönként tárgyalja). Hermann nem tagadja az élet- és halálmotívum jelenlétét és hatását minden élő organizmusban, de nem ösztönöknek, hanem egymást kiegészítő energiáknak tekinti őket. A halálmotívumot az ösztönkielés örvényes természetéből vezeti le. Éppen az

életmotívum veszi elejét az ösztön ad abszurdum – halálíg futó – kielégülésének. Mint mondja, nem akarja a szeretet apoteózisát adni, mert tudván tudja, hogy az ember előre meghatározottan se nem jó, se nem rossz, de könyvének érzelmi kicsengése mégis e felé húz. Arra azonban figyelmeztet, hogy „... A lélekelemzés tapasztalata szerint a kielégületlen ösztön nem válik semmivé, nem záródik ki a lelki történések mozgalmából. A lelki szerkezet gyöngye pontja lesz...” Ekkor valóban irracionális, démoni erővel léphetnek fel az ösztönök. Az emberi természet tehát nem igazható le, nem semmizhető ki, nem csonkítható meg, nem „építhető be” korlátlanul és főleg nem büntetlenül.

3. Szigorúan szakmai szempontból nézve hosszadalmas felsorolásba kellene bocsátkoznunk, ha csak érinteni akarnánk is témáinak listáját, melyekkel foglalkozik. V. Binét Ágnes „Útbaigazítása” a könyv elején és Nemes Livia zárótanulmánya nagyon sok segítséget nyújthat az olvasónak a szorosabban vett szakmai eligazodáshoz.

Bizonyára mindnyájan fogunk találni a könyvben erőltetettnek érzett gondolatmeneteket, követhetetlennek tűnő okfejtéseket. Laikus olvasónak különösen, de még az analitikus gyakorlatban járatosnak is sokszor nehéz követnie a klinikai esetek, patológiás történések leírásait, mivel az egész terápiás folyamatból kiszakított példák nem nyújtják azt a meggyőző erőt, amit két ember átél az analízis során. Mégis megéri a fáradságot, hogy leküzdjük ellenállásunkat, félelmünket, s az olvasás idejére átvegyük a szerző gondolkodásmódját. Így műve szakkönyvből úti kalauzá válhat, melyet tanácsos időről időre fellapoznunk, hogy segítségével jobban tájékozódjunk önmagunkon, gyermekeinken, embertársainkon vagy épp az emberiség történetén. Az sem mellékes szempont, hogy e szép kiadvánnyal végre autentikus forrásból juthat a közvéleményhez információ a sokat kárhoztatott pszichoanalitikus munkáról és valódi céljairól. (Magvető, 1984.)

B. Gáspár Judit

RÉSUMÉ

L'interprétation de l'ascèse dans notre époque, voilà le thème principal de notre numéro de carême. Le thème est analysé de deux points de vue: par un théologien, Lajos Konkz et un psychologue, Albert Görres. Les Avertissement de Saint Jean de la Croix montrent le chemin dans l'ascèse pratique. Deux autres essayistes se penchent sur les problèmes d'actualité de la vie religieuse de notre époque. Edit Fél présente la vie et l'œuvre de Roger Schütz; l'étude de Tamás Fráter a pour titre: Langage religieux dans une société irreligieuse. Il y a cent ans naissait Andor Endre Gelléri. Kálmán Vargha publie un récit inédit de l'écrivain, intitulé: Varázs (Enchantement), ainsi que ses lettres adressées à Dezső Keresztury. László Rónay présente la poésie de Győző Csorba; des œuvres du poète complètent l'étude. László Gyürki présentant les résultats de l'archéologie chrétienne et l'entrevue avec le professeur Stiasny (d'origine hongroise, vivant à Jérusalem) nous rapprochent de la Terre Sainte. Les méditations d'aujourd'hui: La femme adultère et les valeurs de Gábor Czako et deux idées sur l'Europe présentées par József Cserhádi et Pierre Riché.

INHALT

Hauptthema unserer Nummer in der Fastenzeit ist die Deutung der Askese in unserem Zeitalter. Lajos Konkz und Albert Görres untersuchen das Thema vom Gesichtspunkt des Theologen, bezw. des Psychologen. In Fragen der praktischen Askese unterrichten die Mahnungen des Heiligen Johannes vom Kreuze. Mit aktuellen Problemen des religiösen Lebens der Gegenwart befassen sich zwei weitere Beiträge. Edit Fél präsentiert den Lebenslauf von Roger Schütz, während Tamás Fráter einen Essay, Religiöse Sprache in einer religionslosen Gesellschaft, publiziert. Vor achtzig Jahren wurde Andor Endre Gelléri geboren; aus dieser Gelegenheit publiziert Kálmán Vargha eine bisher nicht verlegte Erzählung, sowie an Dezső Keresztury gerichtete Briefe des Autors. László Rónay würdigt die Poesie des Győző Csorba; sein Beitrag wird von Gedichten des Poeten ergänzt. Zum Heiligen Land bringt uns näher ein Bericht von László Gyürki über Erfolge der christlichen Archeologie, sowie ein Gespräch mit dem aus Ungarn stammenden und in Jerusalem wirkenden Professor Stiasny. Die „Heutige Meditationen“ schrieb diesmal Gabor Czako (Die Ehebrecherin und die Werte), während über Europa diesmal József Cserhádi und Pierre Riché ihre Gedanken äussern.

CONTENTS

The principal subject of our Lent number is how asceticism is interpreted in our times. This subject is examined by Lajos Konkz, a theologian and by Albert Görres, a psychologist. The Exhortations of Saint John of the Cross guide us in the practice of ascetic life. Two more writings deal with current problems of religion. Edit Fél describes the life of Roger Schütz. Tamás Fráter publishes an essay on Religious Language in an Irreligious Society. Andor Endre Gelléri was born eighty years ago. His unpublished short story „Varázs” (Enchantment) and his letters written to Dezső Keresztury are published by Kálmán Vargha. László Rónay analyses the poetry of Gyoző Csorba. His study is completed by poems by this poet. László Gyürki describes the achievements of Christian archeology on the Holy Land. His article is followed by a conversation with Professor Stiasny from the university of Jerusalem. This time, the author of our Meditations is Gábor Czako. József Cserhádi and Pierre Riché present their reflections on Europe.

